

ספר

כד הקמה

מהרב רבינו בחיי ז"ל

תלמיד הרשב"א ז"ל

שחבר גם ספר רבינו בחיי על התורה

מוון לכולא ביה, ממנו יזונו כל רעבים לשמוע דבר ה', ממנו יעלו ויגשו אל המזבח העומד לפני ולפנים, בו ימצאו חדשות במספרם ששים, המה הדברים הנצרכים לאדם בהנהגתו, דברים מספרים כבוד אל וקדושתו.

חזר אליו ספר שלחן של ארבע המיזחם נכ לדכינו בחיי וציל.

נדפס מהדור

מהדורה חדשה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

ירושלים

מכתב עוז

מאת כבוד אדוננו מורנו ורבינו הרב הגאון הגדול פאר הדור גורו וחדרו מפורסם
בכל קצוי ארץ לתהלה ולהפארת רשכב"ה, כש"ת מוהר"ר יוסף שאול הלוי
נאמנהזאהן נ"י, אב"ד דק"ק לבוב והגליל, ה' עליו יחי'.

בה הראוני תלמידיי השותפים הרבנים המופלגים החריפים ומשוננים וכו' שנדפס ונא על ידם ספר
בר הקמח לרבינו בחיי בר אשר, והוא המחבר רבינו בחיי על התורה כמבואר בשם הגדולים
ח"א מערכת ספרים אות כ', והוא תלמיד הרשב"א כמ"ס בח"ב אות צ' שם, ואני מלאמי ראה ברורה
שהוא תלמיד הרשב"א, שנפרשת ויהי על פסוק לא יסור שבע מיהודה מזכיר מה שמורו ר"ש הביב בויכות
לכומר אחד. וכשנ"ח רש"א חלק ה' דפוס ליווארנא מוזכר זאת באורך. והנה הדפוסו אותן בנייר יפה
ודפוס מהודר, אמרתי להפכים עמם לכל ישובון להדפיסו שנית בלחי רשותי משך שש שנים וצבכיעית
ינא לחפשי. אלה דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה לשמה.

לבוב יום ה' ז"ך מרחשון תר"ט לפ"ק :

הצעיר יוסף שאול הלוי נאמנהזאהן אב"ד דק"ק לבוב והגליל.

ולאשר יקרו בעינינו מאד נכבדי יקרה אמרות מהורות הגאונים הקדושים אשר בארצות החיים, המה,
אשר נחנו עדיהן והסכמותיהם על ספר בר הקמח שנדפס מכבר בארץ רוסיה, הנם כי דבריהם
היקרים אינם נוגעים לנו אמרנו להליגם בראש הספר כאשר נדפסו כבר :

הסכמת כבוד ארמ"ו הרב המאור הגדול הגאון החסיד גור הקדוש קדוש ה' המפורסם
מוהר"ר בצלאל נר"ו אב"ד ור"מ ומ"ץ דפה ק"ק אוסטרדהא והגליל יצ"ו :

כבר היה לעולמים. יסוד האמונה. אלוף בינה. עמוק מי יתלונה. צריכה עליונה. שפתי
ישנים דוב

דרך נשר בשמים. הגשר הגדול בעל כנפים. רבינו בחיי זללה"ה במחק שפטים. חיבור הגדול והקדוש
על התורה שכבר נתפשט ונתקבל בקצוי אר

האותיות מאירים. ע"ד אלפ"א בית"א בהירים. כלגות הספירים. ספר הקדוש והטהור בר הקמח אשר
מלא מוסר חכמה והשכ

קס ונתעודד הדין גברא. נלנה בו רוח פהרה. כבוד ש"כ נד"ז המופלא בחורה וניראה הומיק
המפורסם מוהר"ל מרדכי בהרנני הנגיד מוהר"ר צבי הירש מפ"ק להדפיס הספר הזה
הפלא ופל

סימנים ימימה. היה גנוזה וסמונה קדומה. ומוהר"ר מרדכי הנ"ל זכות הרבים הלוי בו להוילא לאור
תעלומה. בדין הוא שיפול שכרו ושיקוים בו וכרדכי הולך וגדו

חכמהו בחון חרונה. ההוגים בו בחנונה. אף אק נמי חנינא. זו חורה וזו שכרה. הקורא בו בשכרה.
יבין וישיכיל ויראיר

ולדיוות שזה הספר. זה זמן רב שנדפס בק"ק וינליאה בשנת ש"ו לפ"ק ואינו מצוי בעולם. וכאשר מוהר"ס
הנ"ל השיג זה הספר. הביאו לבית הדפוס דפ"ק. לכן מצוה גדולה להחזיק בידו. וסוקף גזירת
עירין סתגמא על מסיגי גבול שלא להדפיס הספר הנ"ל משך עשר שנים מהיום בלחי ידיעת מו"ה מרדכי
הנ"ל. ולהפומע ינעם ותנא עליו ברכה טוב.

כ"ד המדבר לכבוד התורה ולומדיה, יום כ"ו תשרי שנת יבא משיח צדק לפרס.

הק' בצלאל בהגאון אמתי המפורסם מוהר"ר מאיר מרגליות זללה"ה
החונה פה ק"ק אוסטרדהא והגליל.

הסכמת הרבנים

כבוד הרב המאה"ג הגאון המפורסם אספקלריא
המאירה מוהר"ר מנחם מענדיל נר"ו אב"ד
ור"מ דק"ק ראחוני יצ"ו .

כבוד הרב המאה"ג החסיד המפורסם איש
אלהי קדוש יאמר לו בתיבא דנהורא מוהר"ר
ליב נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק וואלטישיסק .

החבור הנפלא כד הקמח מהגאון רבינו
בחי' אשר היה גנוז ונפון ולא נמלא
אחד בעיר . וכעת הפליא עליה כבוד אהו' הרבני
המופלג המפורסם מוה' ברדכי צהרצני הנגיד
מוה' צבי הירש מק"ק אוסטרדא לזכות הרבים
להדפיס הספר הנ"ל להיות מדפיס ועולה . אשר
למאד נעלה . להוציא לאור אור הגנוז . רבים
יאותו לאורו הגדול ולפעלא סבא יישר חילו .
כי כן יבורך גבר צדקה ה' ממעלה . כ"ד אלה .
יום ז' מנחם חקס"ד לפ"ק .

חזירי איש מהיר במלאכת ה' . ה"ה הרבני המופלג
הותיק מוה' ברדכי צהרצני מוה' צבי
הירש מק"ק אוסטרדא . אשר נדצה רוחו הסבור
להדפיס ספר כד הקמח אשר חיבר רבינו הגדול
הקדוש האלהי רבינו בחיי זכותו יעמוד לנו .
זה כמה שנים מונה בקרן זוית שלא נדפס זה רנ"ח
שנה , ורבים משתוקקים ליהנות מאורו הבהיר
בשחקים . לכן אומר לפעלא סבא יישר חילו
לאורייתא קדישא . כ"ד הבעה"ח לכבוד קדושת
בעל המחבר .

היום יוס' א' כך יצרך המזח חקס"ד לפ"ק .

הק' **מנחם מענדיל**
החנה פה ק"ק ראחוני יצ"ו .

הק' **יהודה ליב**
בהמנוח הרבני מוהר"ר **שלום** סג"ל וללה"ה
מובארי לע"ע חנה בק"ק וואלטישיסק יצ"ו .

הקדמת הגאון המחבר רבינו בחיי ז"ל

ז"ה ספר דור דורשין, יגיעי כח דור יעפי הגלות והצרות ימלאו בו מנוח, כי על אודות החלואות יחלצנו
הרעיונים, ויסתחמו הלככות ויחמסו המנינים, בהיוחס צמוקשים לעוד את רגלם וכבד עליהם עולם,
כי יעמדו צמח לבס יצר ויקרב שכלם, להצבוק ולעלות בסולם, מגבוה ייראו מעלות על הרי החלמוד
החמוד מזהב ורב פנינים, אשר יסודי הדת עליו נשענים, בביאור המלות והתר ודינים, ובארץ נחלי דרשות
ואגדות ימלאו נחל עיונים ומנוחות שאננים, מה נעמו להם המדרשים, אף כי ליחידים יראו להם בקצתם
שרשים . ישאו ענף יעשו פירות ישנים גם חדשים, כי הם קדש קדשים, מימיהם פים שאין להם סוף, נפש
הכל אליהם תכסוף, על כן רציתי לחבר החבור הזה להלמית במסה הדרשות למח, והפליתי שם זה
הספר כד הקמח, משם יזנו כל רעבים לשמע את דבר האל, משם יעלו יגשו אל מזבח אל, ההיכל
העומד לפני לפני, מזון לכלל ביה בעשרים ושנים פורים חרחים, בקצת מלות החורה מסתככים ובענפי
מדות נאחזים, והפורים מלאים חבני חפץ למקשיהם דרושים, כי הם צמספרם ששים, ששים המה הדברים
הנריכים לאדם להנהגתו, דברים מספרים כבוד אל וקדושתו, שם אזכיר אמונת האדם וענין עבודתו
ויחר מדותיו, שם אבאר מועדי ה' וקצת מצותיו, והחלמידים והחכמים אשר קרבה אליהם יחפזו, שם
יבינו וישכילו ולא יכשלו כי ירוצו, שם יראו מעונה אלהי קדם אל מעגלוהם ירצו, שם יראו את הדרך
אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, ויען יהיה על דרך סלולה, ימהר המעיין למטא חפצו על
נקלה, רציתי להיות מלאכת חיבורי זה באלפ"א בית"א מצומדת, ימלא כל מלה וכל מלה באות
פיוחדה . וכאשר יתפורר האדם ויריס ראש, וירצה לדרוש, יסתכל צחובות האלה אשר הם כתובים
בדפי הספר, והם ידריכוהו לעלות במסלה העליונה, היא הנמצאת לכל מנקהיה, הנדרשת לכל שואל,
היא העולה בית אל :

אות אמונה האל"ף

זה אחר זה אל יליזו מעיניך אותם העסקים והמקרים מהיות המלות חמיד לזכרון בין עיניך, ודבר ידוע כי ישראל זרע קדש אף גם זאת בהיותם בגלות בארץ אויביהם ועבד היות שהם מפוזרים בקלות דחויים בגוים כזורה ברחם ובמזרה לא ישכחו עקרי התורה והמלות אך ישמרו משמרת האמונה ויעמדו חזקים באמונתם ובכל דור ודור כל אחד ואחד מן האומות מתגרה בהם להמיר דתם ולהחליף אמונתם ולא אבו שמוע, וכמו שדרשו חז"ל (שיר ז) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך הזכיר הכתוב הזה ד' פעמים שובי כנגד ד' מלכיות שכל מלכות ומלכות אומרת לנו לחזור לאמונתם ויעשו ממנו גזרין ושלטנין זהו נחזה בך מלשון (שמות יח) ואחיה תחזה מכל העם אנשי חיל וישראל משיבים להם מה תחזו בשולמית מה מעלה ושולטנות אחס יכולין לתת לנו כלום יש בכס כח לתת לנו כאותה מעלה של הר סיני זהו כמחולת המחנים כלומר שמה יש באלהיכם לעשות לנו כאות מחול שהיו בו שתי מחנות מחנה ישראל ששים רבוא ומחנה מלאכי השרת כענין שכתוב (תהלים סט) רבב אלהים רבוחים אלפי שגאן, ובזכות האמונה הזאת שהם חזקים באמונתם עתיד הקב"ה להשרות שכינתו ביניהם ולשוב לירושלים כבתולה והבנים שגלו מפל שולחן אביהם ישובו לקדמוס, ועל זה הזכיר כאן ישעיה הנביא ואמר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי נדיק שומר אמונים, כי לפי שהזכיר בספוק שלמעלה חומות ירושלים והוא שאמר (שם) ישועה ישיח חומות וחיל על כן סמך לו מיד פתחו שערים כלומר שערי ירושלים שהיו עד עתה סגורים ויבאו ישראל שהם גוי נדיק שהמחניו בגלותם לאמונתו של הקב"ה, והנה זאת אמנה שרואים ישראל אדמתם לנגדם זרים אוכלים אותה והמורדים והפושעים משמרים הבלי שוא הם שוכנים בחוכה והם מגורשים מבית הענוגיהם משועבדים בין האומות ועומדים באמונתם, ולזה אמר דוד ע"ה (תהלים סח) עלית למרום שבת שבי לקחת מתנות באדם אף סוררים לשכון יה אלהים, ואמרו במדרש עלית למרום כשעלה כבודו למרום הגלה את ישראל שכל זמן שהיה הכבוד בבהמ"ק לא גלו ישראל לקחת מתנות באדם אותם מתנות שנתת להם שישנה כבודך ביניהם לקחת אותם מהם ובאו סוררים ושכנו שם במקום יה אלהים. וכדי להודיע שהאמונה עקר התורה כלה לכך מצינו שכל המלות כולן בנויות ופיוסדות עליה שכן דרשו חז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת שגא' (מגן עקב ב) ולדיק באמונתו יחיה וכן אמר שלמה ע"ה (משלי כט) אים

פרה"ח שפרים ויבא גוי נדיק שומר אמונים (ישעיה כו). עיקר התורה והמלצה היא האמונה כי מי שאין לו אמונה נוח לו שלא נברא, והיא מלצה חלויה בלב והוא שיאמין אדם שיש לעולם בורא נמצא יחיד והוא משניה בעולם השפל במין האדם בכלל ובפרט להוציא מלבם של כופרים והפושעים והמורדים בהקב"ה שאומרים שאין ההשגחה שופעת מגלגל הירח ולמטה כדעת חיוז בצוא היסורים עליו והוא שאמר לו אליפו (איוב כב) ואמרת מה ידע אל הצעד ערפל ישפוט. עבים סחר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך, האורח עולם תשמור אשר דרכו מתי און, ע"כ יזכירו הנביאים חמיד ענין ההשגחה וביארו אותה, והוא שביאר ירמיה הנביא ע"ה (ירמיה ל) גדול הענה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו. למדנו ענין ההשגחה במין האדם בכלל ובפרט כדי לקבוע בלב ענין ההשגחה ולעקור שורש אמונת הכופרים. וכן הזכיר דוד המע"ה ואמר (תהלים קלט) ה' חקרתני וחדע אתה ידעת שבתי וקומי בנת לרעי מרחוק, והזכיר עוד (שם לג) משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ. וזהו מה שאמרו חכמינו ז"ל (אבות פקד ג') הכל נפוי והרשות נתונה. וכאשר אבאר באות הה"א בהשגחה. וכן מצינו אליהוא שהיו כל דבריו חכמה מקובלת מאנשי החכמה והאמונה שנאמר ואמר (איוב לד) כי עיניו על דרכי איש וכל נפדיו יראה. (שם) אין השך ואין נלמות להסתר שם פועלי און. ומתוך אמונת ההשגחה יגיע אדם לאמונת הנבואה והתורה שיאמין כי יבא מלך הבורא יתעלה שפע ההשגחה אל האדם עד שיחנכו ותתן תורה על ידו, והתורה הזאת כללית נפשו של אדם, בה יושע תשועת עולמים בה ילמד ליישר מעשיו ועמה ידע דרכי החיים בכל פרטי פעולותיו בטהרת גופו ומחשבתו ותקון נפשו ומדותיו, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, ונאמרו בה שלא נשכחה שכתוב (דברים ד) השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. ענין הכתוב הזה שלא נשכח אחד מעיקרי התורה והמלות שנחנו לנו והגיד לך שאלו נשכח שהוא עון עזוב נוגע עד הגשם, ולזה הזכיר נפשך ובמה יתראה זה אל אדוניו וימלך מהשכחה שזכיר אותם חמיד ונהנה בהם יום. ולילה ואז יהיה שמורים בלב והוא שהזכיר שלמה המע"ה (משלי ד) אל יליזו מעיניך שמרם כהן לבנך. ביאר הכתוב גם אם יש לך עסקים ומדות או יבואו עליך מקרים חכמים

כד

אמונה

הקמה

איש אמונות רב ברכות. ויש לך לדעת למה חלו החכמים הענין הזה בהצקוק ולא בדוד והיו יכולין לומר בא דוד והעמידן על אחת שגא' (תהלים קיט) כל מלוכה אמונה. אבל היה הענין מפני ביאור הנזכר שהזכיר הצקוק ואמר יחיה, ובאר ואמר שכל המלות חלויות באמונה ועם האמונה יזכה האדם לחיי העוה"ב אבל דוד לא באר בענין השכר כלום ולכך חלה הענין בהצקוק ולא בדוד, והכוונה בלשון יחיה הוא חיי העוה"ב שהם החיים הנצחיים האמתיים איננו נאמר על חיי בערים הקצרים כי מפני שהאמונה יסוד המלות כלן על כן הוצרך להזכיר בה לשון יחיה כלשון האמור במלות (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם שציקר הכוונה בו חיי העוה"ב וכן חרגם אונקלוס ויהי בהון לחיי עלמא, ומכלל האמונה הוא שיאהוב האדם את האמת ושיבחר ושידבר בו והוא שאמר זכריה הנביא (זכריה ח) אלה בדברים אשר חשבו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, וכן אמר שלמה ע"ה (משלי יב) שפת אמת חכון לעד וזהיר על הדבור שיסתמש בו בכל ענין אמת ושיזהר מן השקר כי מי שיש לו שפת אמת והוא נזהר בדבורו שיזליאם על קו אמת הדבור ההוא ילליח ויכון לעד ויאמינוהו בכל דבריו כי הבריות יחזיקוהו באיש אמת כיון שהורגל כל ימיו לדבר אמת, אבל מי שיש לו לשון שקר לא יאמינו דבריו אלא עד רגע כי השומעים דבריו יאמינו בהם לשעה ואחרי כן כאשר יצקרו דבריו ויחקרו אותם יכירו כי שקר הם. ובא הכתוב הזה להזהיר את הבריות שיהיו עתורים בדבורם שלא ידברו רק אמת אפי' בספור דברים אע"פ שאין הספור ההוא עיקר ואיננו מעלה ומוריד ואין ז"ל במשאל ומתנס שיש להם לעסוק באמונה ולעמוד בדבורם ושיהיה הן ולאו שלהם אמת, וכמו שדרשו רז"ל (ויקרא יט) חיפה לדק והין לדק שיהיה הן שלך לדק ולאו שלך לדק ואין לריך לומר אם כפל דבורו בהם הן או לאו שני פעמים שהרי זה לשון שבועה הוא וכן דרשו רז"ל לאו לאו חרי זימני שבועה הוי שנאמר (בראשית ט) ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מצול וכתיב (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי ולא מצינו שבועה בכל פרשת המבול אלא כפל הלאו ומדלאו לאו שבועה הן הן אין לריך לומר ואמרו ז"ל כי כל מי שאינו עומד בדבורו במקח וממכר ובכל משאו ומתנו שבינו לבין חבירו והוא חוזר בו יש לו לקבל עליו מי שפרע והוא שאמרו (פרק הזהב דף מט) מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה יפרע ממי שאינו עומד בדבורו. והענין במי שאינו עומד בדבורו הרי זה מביא את עצמו לדבר כזבים ומרגיל את עצמו בכך, זמי שמרגיל לדבר שקרים סופו להעיד עדות שקר. וכן אמר שלמה המע"ה (משלי ז) וישיח כזבים עד בקר. והנה הוא מחלל שפתו שהוא כלי הדבור שנברא באדם לספר תהלות הקב"ה, וז"ש (ויקרא כב) ולא תחללו את שם קדשי, ויש בכלל הזה דרך חיים לכל השומעים זה

ומתבוננים בו שיזהרו בדבורם כי גדול כה האמת וכל המחזיק במדת אמת תפלתו נשמעת. וכן אמר דוד ע"ה (תהלים קמה) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. כל המכוין את פעולותיו אל האמת הוא המתקרב אל בוראו ית' שהוא אחד אמת. והקירוב הזה הוא השכר העלום והזכות הגדול הנקרא חיי העולם הבא ואי אפשר לו לאדם שיתקרב אליו ית' עד שיחממה לו וילך בדרכיו שכן נלפנינו והלכת בדרכיו, ומפורש אמרו ז"ל מהו רחום אף אהיה רחום מהו חנון אף אהיה חנון מהו מלביש ערומים מהו מבקר חולים אף אהיה מבקר חולים מהו מנחם אבלים אף אהיה מנחם אבלים מהו קובר מתים אף אהיה קובר מתים. וכן אהיה יכול לומר בכל שאר המדות מהו קדוש אף אהיה קדוש שנאמר (ויקרא יח) והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני, מהו תמים שגא' (תהלים יח) האל תמים דרכו אף אהיה תמים שגא' (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך וכת' (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים כי מי שהוא תמים והוא שתוכו כבדו ידוע שעיקרי האמונה נסועים בלבו חקוקים במחשבתו. והנה מדת התמימות מעלה גדולה באדם ופורש עלום לכל שאר המדות החמודות והיא מדה נזכרת אלל חבות העולם והנביאים והלדיקים והיא מכלל המדות אשר בהם יזכה האדם לגור באהלו של מקום ולשכון בהר קדשו הוא שאמר דוד ע"ה (תהלים סו) ה' מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל נדק, ואמר עוד (תהלים קא) אשכילה צדקך תמים, וכן הזכיר שלמה בנו (משלי י) הולך בחוס ילך בטח:

ובברר הודיענו דוד המע"ה בפסוק אחר כי בשכר החמימות יזכה האדם להיותו קיים נלחי לעולם לפני השם ית' הוא שאמר (תהלים עא) ואני בחומי תמכת בי וחליצני לפניך לעולם, וידוע שאין אומה בעולם ראויה להמשך אחר האמת כמו ישראל לפי שהתורה שהיא תורת אמת לא נתנה אלא לישראל שכן כתוב (תהלים קמז) מגיד דבריו ליעקב הקו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי:

ובכן אמרו במדרש בבראשית רבה (שמות כח) וכי ימכור איש את בנו לאמה לא תנא כלל העבדים וכי ימכור איש זה הקב"ה שגא' (שמות סו) יה' איש מלחמה את בנו לאמה זו התורה שמכרה לישראל מוליאין אותה חבובה בארון. לא תנא כלל העבדים הזהירו בה שלא חנהגו בה מנהג בזיון והפקר, אם רעה בעיני אדוניה שאין ישראל מקיימין את התורה והסדה האב זה הקב"ה שהרי לעם נכרי לא ימשול למכרה לא מסרה הקב"ה לשום אומ' ולשון אלא לישראל וישראל בוגדים בה. וידוע כי התורה נקראת אמת שגא' (משלי כג) אמת קנה ואל תמכר וכתיב (שם ח) אמת יאנה חכר, ותמלא בפסוק ראשון של התורה כל ההברות חוץ משר"ק לפי שאותיותיו שקר ושקר הפך האמת ולכן לא נזכר שם הברת השר"ק לפי שהתורה אמת

חמת ואין לשקר עמידה עם האמת וכן אוחיות האלפ"א
 בית'א הראש והאמצע והסוף רשומים באוחיות חמת.
 וא"כ יסוד התורה הוא חמת כי האוחיות לתורה
 כמו היסוד לבנין. וכן בשמות האמהות ובשמות האבות
 אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה תמלא שם
 כל הצרות הנקוד חוץ מהצרת שר"ק מפני שהם זרע
 חמת שנא' (ירמיה ב) כולו זרע חמת. ודרשו ז"ל
 זה חותמו של הקב"ה שנא' (ירמיה ו) וה' אלהים
 חמת ולכך נחתינו שנפסוק פרשת לילית במסיימת
 אני ה' אלהיכם לחלת חמת ושנוכיר כן בין ביוס"צין
 בלילה חמת ויציב שחרית חמת ואמונה. ערבים וכל
 מי שלא הזכיר כן לא ילא ידי חובתו. מדת האמונה
 נמשך מן האמת שהוא הקב"ה ולפיכך כל מי שיחפץ
 קרבת אלהים ילפיד שיתנהג במדת האמונה במשאו
 ובמתנו כענין שנא' (תהלים לו) שכן ארץ ורעה אמונה
 יאמר כשאתה שוכן בארץ ומתחבר עם בני אדם
 במשאו ובמתן התחבר עם האמונה ואל תחמוד משלהם
 כלום. וענין האמונה הזאת הוא ענין מושכל כי
 מדרך השכל יש לו לאדם להתבונן כי ראוי שיספיק
 לו את שלו ואין לו כלום במה שיש לזולתו. וכבר
 שמענו כי יש ארצות היום בעולם שאין להם תורה
 כלל ומדרך השכל יש להם אמונה גדולה במשאל ומתנה
 עם כל אדם אלו באים בסחורתם ומניחים אותה
 במקום אחד והולכים להם, למחר באים בעלי
 הסחורה ומולאין הכסף על סחורתם אם ייעב להם
 ערך הדמים לוקחין הכסף ואם לאו לוקחים סחורתם
 ומניחין הכסף, ורובם עושין כן מפני אמונה לא
 מפני אימת מלכות:

והנה הגניאים כולם פה אחד היו מוכיחים לישראל
 במדת האמונה, ובפרשה אחת התחיל ירמיה
 ע"ה בענין הקרבות וחתם במדת האמונה לפי שרצה
 להודיעם כי לא לרצון יהיו להם הקרבות כיון
 שהאמונה נעדרת מהם. והוא שהתחיל בפרשה ואמר
 (ירמיה ז) עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר
 כלומר שיוסיפו הקרבות ההם על הזבחים שהם
 רגילים לאכול לעצמם ויאכלו בשר הרבה ובאר כי
 כל הכעס הזה בחסרון האמונה מהם וזהו שחתם
 הפרשה (ע) אבדה האמונה ונכרתה מפיהם.
 וכן ישעיה הנביא ע"ה האשים ישראל במדת האמונה
 והוא שאמר (ישעיה נט) אין קורא בלדק ואין נשפט
 באמונה בפוח על מהו ודבר שוא הרה עמל ודבר
 און. וכתיב אחריו (ע) ביני לפעוני בקעו וקורי
 טבבים יארגו האוכל מבליהם ימות והזורה חבקע
 אפעה. חקף שהזכיר הנביא אין נשפט באמונה ובאר
 באמונה נעדרת מהם גילה לנו שהם תועים במחשבה
 ובמעשה והמשיל מחשבתם לביני לפעוני כי כשיהבקע
 ילא מהם לפעוני ופחן כן מחשבותיהם הלא מהם ילא
 פרי רע ומר. וממשיל מעשיהם לקורי טבבים שאינה
 אלא מלאכת מהו ותכלית המלאכה ההיא אינה אלא
 להיות מסך בפני הטבבים מפני הזבוב כדי שיאכלו
 ויהיה חזן בו כן תכלית פעולת הרשעים בעוה"ז
 אינה אלא לאכול ולשתות ולשמוח והיא גם היא מלאכת

מהו. רק הדברים מוכרחים שלא יהיה האדם זולתם,
 וכתיב שם קוריהם לא יהיו לבגד ולא יחבשו במעשיהם
 כי כשם שמלאכת הטבבים אינה בגד ולא יחבשו
 עמידה וקיום כן מעשה הרשעים לא יבאו לגמר
 מעשה ולא ימלא בהם תועלת כלל ולא יהיה להם
 קיום והעמדה. וכבר הזכיר ישעיה הנביא ע"ה
 בעצמו שכל התורה כלה מיוסדת על האמונה והוא
 שאמר (ישעיה כה) ה' אלהי אמת ארוממך חודה
 שמך כי עשית פלא עלות מרחוק אמונה אומן, הזכיר
 עלות מרחוק על התורה שהיא נמשכת מן המקור
 הנעלם שהוא רחוק מכל רחוק וקרוב מכל קרוב,
 וביאר שהיא מיוסדת על אמונת אומן כי האמונה
 מכח אומן שהוא האמת, והרבה נסים נעשו לישראל
 שהם מיוסדים על יסוד האמונה שהרי ירדת המן
 היה מכח אמונה הוא שכתוב (שמות טו) הגני ממסיר
 לכם לחם מן השמים וינא העם ולקטו דבר יום
 ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא והגסיון הזה
 לראות היעמדו על יסוד האמונה. וכן דוד ע"ה הוא
 אומר (תהלים עח) וינסו אל בלבבם לשאל אורל
 לנפסם. ובאופן שהיו מחוסרי אמונה ולא האמינו
 הזכיר בהן הכתוב וירס תולעים ויבאש, וכן מי מרה
 שהיו מחוקים וחזרו מרים וכל זה נסיון לראות
 היעמדו על סוד האמונה. והוא שכתוב (שמות טו)
 ושם נסחו. וכן ברפידים בנקשת המים אמר להם
 משה (שמות י) מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'.
 והנה משה שהיה שלם במדת האמונה הזכיר בו
 הכתוב (שם) ויהי ידיו אמונה. ולפי שהיה דבק באמת
 הנקרא אומן ע"כ נקרא הוא אומן כדכתיב (במדבר
 יא) כאשר ישא האומן וכאשר חסא בצור תפס עליו
 בחסרון אמונה והזכיר בו הכתוב (במדבר כ) יען לא
 האמנכם בי. ובמדרש (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא
 גוי נדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמונים
 אלו ישראל שעונין אמן. וכן דרשו בשבת פרק כל
 כחבי הקדש (דף ק"ט ב) א"ר שמעון כל העונה אמן
 בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנא' פתחו שערים
 ויבא גוי נדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים
 אלא שאומרי' אמן וידוע כי מלת אמן מלשון אומן ולפי
 המדרש הזה בשביל המדה הזו של עניית אמן נקראו
 ישראל נדיקים שנא' ויבא גוי נדיק ולכן נריך אדם
 להזהר בחסלה ובברכות שיענה אחריהם אמן שהיא
 מלה נגזרת מלשון אמונה, וכל מי שעמדו אבותיו על
 הר סיני וקבלו התורה האקראית אמונה והוא מזרעו
 של אברהם אבינו שהוא ראש האמונה דכתיב בו
 (בראשית טו) והאמין בה' חייב הוא לכונן לבו
 ומחשבתו בעניית אמן לא שיזכיר שלוח לבור הברכות
 והוא כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו או שירבה
 דברים עם חבירו כאלו היה ברמזות קריה כמנהג
 קלח מן בני עמנו המקילין בדבר. כי זה עון פלילי
 שהרי העבד השומע שמברכין את רבו חייב הוא מדרך
 השכל שיענה אמן וכ"ש מי שמברך את האלהים אשר
 צידו נפש כל חי שיתחייב השומע לפנות אמן אחר מי
 שמברך אותו וכ"ש שהוא יח' קובע לו מלה בדבר

כד

אמונה

הקמה

אמן כמשפטו הוא מקיים הדבר בקיום החתימה בעדים. ובמדרש ההלים (הלים לא) אמונים נוצר ה' אלו שעונין אמן בארובה ואומרים מחיה המתים ועדיין לא בא ומאמינן כי שאני מחיה אותם ואומרים גאל ישראל ועדיין לא גאלם אלא לשעה וחזרו וגשתעבדו והם מאמינים שאני עמיד לגאלם ושוב אינן משתעבדים הוי אמונים נוצר ה'. בא וראה כמה גדול כח האמונה שלא נגאלו ישראל ממלכים אלא בשכר האמונה שנא' (שמות ד) ויאמן העם חף בגולה העתידה עתידין ישראל להגאל בשכר האמונה שנא' (ישעי' כו) פתחו שערים ויבא גוי לדיק שומר אמונים :

אהבה

ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (דברים י). מדת האהבה לשם ית' מלוה מהוויבת ומהות גדול בקיום החורה, והאהבה הזאת הוא שיהבונן האדם בעיקרי שבילי המלות וישיג מחוכם השגת השם יהעלה ויתענג באותה השגה בהכלית תענוג עד שיצדיק את הרבים וימשיך את לבם בדבריו לאהבתו ית', וכן דרשו רז"ל בסיפרי (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך איני יודע כיצד אוהב אדם את המקום ית' ח"ל (שם) והיו הדברים האלה שמחוך כך אהה מכיר את מי שאמר והיה העולם, ושם עוד ואהבת את ה' אלהיך אהבתו על הצדקות באהבה אביך שנא' (ברא' יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן כמו שמעיד עליו הכ' אברהם אוהבי כשם שקרא אברהם לבני אדם להאמין מרוב אהבתו כך אהה תאהבתו עד שתקרא בני אדם אליו ותמשיכם לעבודתו, ודבר ידוע כי ח"פ שמדת היראה עיקר גדול מעיקרי העבודה כאשר חזכיר באותו יו"ד ביראת ה' ית', אין העבודה שלימה מתוך היראה אלא מתוך האהבה כי העבודה כוללת היראה אך היראה אינה כוללת האהבה, וזה ידוע ומפורסם כי כל האוהב את חבירו יירא ממנו שלא יעשה הפך רצונו והירא אפשר שלא יאהבנו כלל כי כל הירא מן המלך אפשר שלא יאהבנו ואם יאהבנו ייראנו ח"כ עיקר העבודה היא האהבה, וכן דרשו רז"ל לא יאמר האדם הריני לומד תורה כדי שאקרא חכם כדי שאקרא רבי כדי שאהיה מכוון ועשיר אלא ילמד מאהבה, וכן דרשו עוד (שמות כ) ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולהלן הוא אומר לאוהבי ולשומרי מצוהי לאלף דור, והוצרכו לומר האי בדשמיך והאי בדשמיך, לימדו אותנו החכמים בזה מעלת האהבה שהיא גדולה על מעלת היראה כי היראה לאלף דור ואהבה לאלפי דורות :

ובציינו באברהם שהיה ראש היחס והאמונה שנשתבח במדת האהבה כמה שקראו הש"י אוהבי שבה נחנשה בענין החקירה וגמלא שלם בה, כי מן הידוע שאהבת אברהם ליצחק הייתה חזקה ועזה במאד מאד על פניו רבים, האחת לפי שגולד לו אחר הזקנה והיאוש והיה לו עושר גדול בביתו כבית המלך. ועוד שגולד על דרך הגם והפלא בענין שרה ונכפלה

זה ומלוה אותו שיברכנו והוא מלוה עשה שבתורה שנא' (דברים ט) וברכת את ה' אלהיך וכן אמרו חכמי המלות חכמי האמת ישמעאל בני ברכני. וכבר העלו בגמ' בבבא מיעא בסוף פ' המקבל (דף קיד) כי הקדש צריך ברכה אבל אינו צריך לדקה כדכתיב (דברים כד) ולך תהיה לדקה לפני ה' אלהיך מי שצריך לדקה ילא הקדש שאין צריך לדקה שכל הדקות שלו אבל צריך ברכה מדכתיב וברכת את ה' אלהיך, וכשם שהוא ית' חפץ בברכה הוא הדין בעניינת אמן שהוא לשון קיום הברכה. וכבר אמרו רז"ל בברכות בסוף אלו דברים (דף כג ב) רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך אמר לו רבי יהוראי השמים כך הוא שהרי גוליתאים מתגברים במלהמה וגבורים נוטחין כלומר ואח"כ באים גבורים ונוטחין את הגוליתאין. וביאר הענין הזה כי המשיל יתרון העונה אמן על המברך ליחרון הגבור על החלוש כי הגבורה בסבת הכח ופירש בזה גדול כח העונה אמן על המברך ליחרון הגבור על החלוש כי הוא ממשיך כח ממקור הכחות כלן אשר משם יונק כח הגבורה ומשם כח כל מחנכר, וכן את לבך אלו מלך בשר ודם בלאת הקהל לקראתו מברכין אותו ועונין אמן בקול רם והיה שם אחד מן העומדים לפניו ולא ענה אמן ה"ז מבזה את המלך ומקלר בחק כבודו. ואם בעניינת אמן למלך בשר ודם חושבין לעשות מלוה לפי שהוא סבת קיום הארץ וכענין שכתוב (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ ואמרו רבותינו ז"ל אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו ק"ו למלך העליון יתעלה אשר לב המלך בידו שנא' (משלי כא) פלגי מים לב מלך ביד ה' ואין מלכותו וממשלתו כי אם ממנו ית' שהוא סבת הכל וראשית הכל, בזמן שבהמ"ק קיים היה שלח ליבור מזכיר את שם המפורש ככתבו וכל העם היו עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ועתה שאנחנו בגלות אין לנו מזכירין את השם אלא בכנוי ואנו עונין אמן אהר הזכרת השם והוא במעלת ברוך שם :

וישן שפירשו רז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך כי המברך הוא מעיד על השי"ת שהוא מקור החכמה שכל המחברכים יתברכו מברכתו ולפי שאין קיום העדות בעד ראשון אלא בעד שני שהעדות נגמר על ידו ע"כ רז"ל הוצרכו לומר גדול העונה אמן יותר מן המברך שהעונה אמן הוא העד השני וצריך שיטעם עס העד הראשון המברך ולכן הוא גדול ממנו כי העדות קיים עמו. אמרו רז"ל (פרק ג' שאלו דף מג) אין עונין לא אמן חסופה ולא אמן יתומה ולא אמן קסופה אלא אמן ארוכה בן עזאי אומר העונה אמן חסופה יתחשפו ימיו קסופה יתקטפו ימיו יתומה יהיו בניו יתומים ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו, ופי' חסופה שחוסף המלה בשוא פתח והוא הפך האמונה והוא שכתוב באמנון האמינון אחיך היה עמך ופירש ר"ש דקשרא"יר והא למדת העונה אמן חסופה הרי הוא מהפך קערה על פיה ומוריד לארץ יסודות חומות האמונה הגבוהות והגבורות והעונה

הרשעה שמד על ישראל שלם יעסקו בתורה הלך ר"ע ועסק בתורה מלאו פסוק בן יהודה חמר לו למה חמה מסכן פלמך שאתה עובר על מלכות המלך, חמר לו ר"ע חמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על גבי הנהר דחה שם דגים חמר להם בואו אלני ואסמין אחכם בנזיקת הסלעים ולא תחירחו מבני אדם, חמרו לו חמה הוא פקח שנחיות חי חמה חלא פיסש כל חיותנו אינה חלא במים וחמה חומר לנו עלו ליבשה, אף חנו כל חיותנו אינה חלא בתורה דכתיב (משלי ד) נלרה כי היא הייך וחמה הוא מססכן חמה בעלמך. לימים נתפסו שניהם חמר לו פסוק לר"ע אשריך שנתפסת על ד"ת חוי לו לפסוק בן יהודה שנתפס על דברים בפילים, וכשהוויאו ר"ע להריגה זמן ק"ש היה והיו מפרשים את בשרו והוא קורא ק"ש חמרו לו תלמידיו רבינו ע"כ חמר להם כל ימי הייתי מלפניו על פסוק בנפשו חפילו נוסל את נפשו עכשיו שבה לידי לא חקיינו יתה נפשו באחד יתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שיתנה נשמתך באחד עליו חמר דוד המע"ה (תהלים יז) ממחים ידך ה' ממחים מחלד אל חקרי ממחים חלא ממחים. ידך על החורה שנתנה בימיך שנה' (דברים לג) מימינו חס דח לנו חלקם בחיים לחיי העוה"ב ולפונק חמלא בפנס שזוכין לרוב טוב הנפון וכל טוב נפון לזרעם אחריהם. ובכל מאודך בכל ממונך. ד"ח בכל מאודך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בכל הוי מודה לו, ויש לו לקבל הכל בשמחה שנה' (תהלים קא) חסד ומשפט אשירה חס חסד אשירה חס משפט אשירה וכתיב (תהלים נו) באלהים אהלל דבר ב' אהלל דבר, וכן הזכיר ישעיה ע"ה (ישעיה סא) שוש אשים ב' חגל נפשי באלהי בין במדת רחמים בין במדת הדין כי הלדיק אף במדת הדין ישמח. ומשני שפנע האדם נותן שישמח יותר במדת רחמים ע"כ כפל השיטה וחמר שוש אשים וכתיב (תהלים קיו) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא וכתיב (איוב א) ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, וכן במדרש תהלים (ישעיה ה) ויגבה ה' לגבות במשפט חס במשפט ויגבה חס בצדקה והאל הקדוש. חמר רבי ברכיה (תהלים לב) וחמה מרום לעולם ה' לעולם ידך על העליונה על הסוב חומר ברוך הסוב ועל הרעה חומר ברוך דיין האמת עד כאן :

הצדיק האוהב מאהבה מזומן הוא לחיי העוה"ב וזמן מזיו החכמה העליונה הנקראת יש שנה' (משלי ח) להנחיל אוהבי יש, וע"ד הפשט להנחיל אוהבי יש עמיד הקב"ה להנחיל לכל נדיק ונדיק שלש מאות ועשר עולמות כמנין יש שנה' חל להנחיל אוהבי יש. יתחייב אדם שימבון וישח אל לבו גודל חיותו לאהוב את הקב"ה וכ"ש שהוא ית' קדמנו בזה לאהוב את ישראל אהבה גדולה כי ע"כ ימשילו הכתובים אהבתו לישראל לאהבת איש ואשמו והוא שכתוב (הושע ב) וארשתיך לי לעולם וכתיב (ישעיה נד) כי צועלך עושיד ומרוב אהבתו אלינו לא מנינו בכל פסרי הנביאים שום פורענות וחוכמת לישראל

וגמלה אהבתו בו יותר כשהיה בן עשרים או בן שלשים שנה ואלו היו לו לאהבה מאה גופים היה לו לחסור את כלן למיתה על ינחק בנו, וכאשר באה לו המטה שימחהו והוא בעצמו ישחוס אותו בידיו, הנה בזה פנה גדולה בתורה ויחד שהכל חלוי עליו לקבוע בלב האדם חוקף האהבה המחוייבת בחוק השי"ת אשר כל אהבה ראויה שתדחה מפניה כי בן עשה אברהם גברה והתחזקה בו אהבת השם יתעלה על אהבת ינחק בנו, וזאת כוונת התורה צדין סורר ומורה שסופו שיהיה מלפסס את הבריות ושיעבור ע"ס הש"י ובאה המנוה על חזיו ועל חמו שהם בעלמם אשר פסחוהו ורבוהו שיביאוהו לב"ד לחייבו מיתה ולכלותו מן העולם ושתתגבר עליהם אהבת הש"י על אהבת הבן, וע"כ באה מלכות התורה והזהיר אותנו הכתוב על המנוה הזאת (דברים ו) וחמר ואהבת את ה' אלהיך, והזכיר באהבה הזאת שתי מדות מדה"ר ומדה"ד לבאר כי חייב אדם לאהוב אותו ית' בכל מדה ומדה בין שימחה עמו במדה"ר בין במדה"ד וחמר בכל לבבך שלא יהיו לך שתי לבבות אחד להקב"ה ואחד לדבר אחר, והכוונה בזה שלא תשים שום חלק מלבך באהבת שום דח מן הכחות העליונים הנקראים מאהבים שנה' (הושע ב) אלקה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי חלא שיהיו כל חלקי לבך מסורים לאהבתו לו לבדו יתעלה, ויכלול עוד (דברים ו) בכל לבבך שהכוונה בו עד רגע אחרון שבמיתה, ממה שידוע לחכמי המחקר כי הלב הוא אבר הראשון ביצירת הולד הקודם בו ושם החוס הסבעי בלב אדם, חש"ס שיש מי שמיחם אותו לכבד ולמוח, והוא ג"כ האחרון שימות בכל איברי הגוף. וע"כ נותה התורה הכוללת כל החכמות שיאהב האדם להקב"ה מתחלת ההויה עד רגע המיתה. וידוע כי הלב משכן הנפש השכלית. ומה שאמר בכל נפשו כלומר שתאהב אותו גם בנפש המחלוא לפי שהנפש המחלוא חכרית את האדם בפנע החולדות לבטות על אהבת השם יתעלה, והנה זה בהסך ממה שאמר דוד ע"ה (תהלים לח) ה' נגדך כל חלואי באר כי כל חלואותיו לא היו חלא לנגדו ית'. (דברים ו) ובכל מאודך מלשון מלך כלומר אהוב אותו ביותר כלומר שלא יהיה ממונו חביב עליו מגופו מן המלות שהרי חס לא ימלא אחריו חלא באלף זוז חייב הוא ליקח אותו כמו שעשה רבן גמליאל (סוכה מא ב) ואמרו ז"ל (ב"ק ס ב) ולהידור מנוה עד שלש במנוה : ודע כי מן הכתוב הזה דרשו ז"ל שימחייב האדם להודות לשם ית' על הרעה כמו על הטובה, והוא ששנו ז"ל ברכות (הרואה דף כד) חייב אדם לבכך על הרעה כשם שמכרך על הטובה דכתיב ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצה"ד וזהו כפל הבי"ת שלא חמר בכל לבך וזהו שאמר (ההלים קיא) אודה ה' בכל לבב כי יתחייב אדם להודות לשם יתעלה בין ביצר הטוב בין ביצר הרע ובכל נפשו חש"י הוא נוסל את נפשו וכן אמרו (ברכות ס"א). ובמדרש פנע אחת גזרה מלכות

כר

אהבה

הקמה

לישראל שאין נחמתי בלדה, ואף במקום התוכחה ענתי מנינו שהלשון יכלול נהמה והוא דבר הושע שכתוב (הושע א) קרא שמה לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשה להם, ולשון נשא אשה לפי קשר הענין יהיה מלשון עקירה והכרתה כלשון (בראשית מ) ישא פרעה את ראשך, אמנם יש בו זכרון נחמה לפי שהוא כולל לשון סליחה כן תרגם יונתן ברוך את יחזקאל שכתוב להון, ומרוב אהבתו לישראל נמאס שכינתו בין שני הפרובים והוא שדרשו ז"ל (סנהדרין ז) כד רחמימין עזיזא אפומי דספסירא סגי לן, ומרוב אהבתו לישראל לא רצה להחליפם בשום זמן מהזמנים באומה אחרת שכן דרשו ז"ל אמר הושע לפניו רבש"ע החליפם באומה אחרת אמר לו כבר נשבעתי שלא אחליפם באומה אחרת וכן כתוב החלח דבר ה' בהושע ויאמר ה' אל הושע קח לך אשה זנונית וילדי זנונית כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' ותרגם יונתן ע"ה אמיר ע"י הושע נביאה הוא הושע דאיתנבי צריש ארבע נביאן הושע ועמוס וישעיה ומיכה, בריות פתגמא דה' בהושע ואמר ה' להושע זיל ואיתנבי על יתבי קרחת מעותא דאינון מוסיפין למיחטי ארי מטעא יטעון דיירי ארעא מבחר פולחנא דה' מחיב הושע ואמר קדמוהי דקוב"ה רבון עלמא ה' את חסאן ישראל קדמך חליפינון באומה אחרייתי בכן אמר קוב"ה עלוהי דהושע דהו"ל למילף מן משה רביה דללי על ישראל ובעי רחמי עליהון ואמר וכען את שבקת לחוביהון ואם לאו מחני כען מספרך דכהנת ולא מסהייא דלא בעית רחמין קדמי אלא אמרת חליפינון באומה אחרייתי כען א"ל דיסב איחחא זניחא והוליד ליה ואימא ליה דיהלף יתה וידע אידא שגושיא בליביה דאיניש די מחליף איחחיה וצנוהי. בכן א"ל קוב"ה להושע זיל סב לך איחחא זניחא וחלד לך ולדין דזנו ואזל ונסיב ית גומר בת דבלים, גומר כ"ע זייני וגמרו בה, דבלים דחיבעי לה איניש כמא דחיבעי הא דבלהא ועדיחא וילידת ליה חרין בנין ובנת וא"ל זיל חלף הדא אחחא זניחא ובנהא דהיא זניחא ובנהא דזנו מחיב ואמר קדמוהי בצעו מנך רבון עלמא הלא מן קדמך אחגזר עלי למנשבא וכדו דילידת לי חרין בנין ובנת את מפקד לחלפינון יתה יהא רעוא מן קדמך דתיחוס עלי דלא היפרים ציני ובין בניי. מחיב ואמר קוב"ה וא"ל הושע נביאה הוה לך למילף מן מילי דילך דאיחחא זניחא ובנין דזנו לית את צעי להון למיחלף, וכד את אמר לי למיחלף בניא הכיציא דילי בניהון דרחמי, דאינון אברה' יצחק ויעקב דהליכו קדמי בקשום, בכן מחיב הושע חביא קדם ה' מחיב קוב"ה וא"ל לא אקבל מנך עד דתברכינן לישראל ותהנבי עליהון סבין בכן פתח הושע בנבואתיה ואמר ויהי ענין דישראל כחלא דימא ע"כ, והא למדת כמה גדולה אהבת הקב"ה לישראל שנמשלה לאהבת איש לאשתו ושלא רצה להחליפם בשום אומה. ולכך יתהייב אדם שיחבונן בזה ושיאהב את הבה ית' האוהב אוהבו יותר מכל האומות הוא שכתוב (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' ודרשו ז"ל אין

אומות יכולין לבטל אותה אהבה, והוא שאמרו במדרש שה"ש (שה"ש ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה מים רבים אלו אומות העולם שנה' (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים. לכבות את האהבה שאהב הקב"ה לישראל שנה' אהבתי אתכם אמר ה' וכיון שהוא אוהב אוהבו חייבין אהבו לאהוב אוהבו ולכך הזהיר משה רבינו ואמר ואהבת את ה' אלהיך: מדת האהבה גדולה אך מדת החשק גדולה ממנה כי האהבה הוא שאוהב את האהוב בכל פעולותיו צנגלה ובנסתר אבל לעתים תתעלם האהבה ממנו וישבת אותה כשהוא מתעסק באכילה ובתיה או בשינה אבל ההשק היא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל, והעד ע"ז (בראשית לד) ותדבק נפשו בדניה ואמר (שם) שכם בני חשקה נפשו בצחכם פירוש על הדבקות שהזכיר כבר שהוא החשק כי אין החושק מחשב בדבר אחר כי אם בחשוק לבדו ואף כשיאכל וישתה לא יחשוב כי אם צו ולפעמים יתבטל ממנו חוש העינים ולא יתאוו למסעמותיו ולא יאכל כלל גם בשינה יראה החשוק בחלומו ויספר עמו, וכדי להפליג במעלת החשק המשיל המלך דוד ע"ה השקו את ה' יתעלה לחשק הצמא שהוא חשק גדול וחזק יותר מכל חשק גופני והוא שאמר (תהלים סג) צמאה לך נפשי כמה לך נשתי בארץ ציה ועיף בלי מים, המשיל צמא בנפשו בחשק הש"י לצמא הצמא למים והוא בארץ מדבר ואומר כמה לך נשתי על שם שכל הרגשותיו צמלות וכל שאר עניניו הוא שוכח אינו זוכר כי אם המים, ולכך הפליג בדבריו ואמר בארץ ציה כי הצמא והוא בארץ ציה הלא חשק הצמא כסול והפליג עוד באמר עיף כי אלו לא היה עיף לא יגדל חשקו כל כך. והפליג עוד באמר בלי מים כלו' שאין לו עוד תקוה שיהיה לו מים שהרי בארץ ציה הוא ולכך חשק הצמא בו ירבה ויסרוץ. ומרוב הפלגת מעלת החשק על מעלת האהבה אמר הכתוב (תהלים נא) כי בי חשק ואפלטתו וגו' לא אמר כי בי אהב אלא כי בי חשק ולמדך הכתוב כי היודע אמתת שמו ית' הוא החושק הזוכה לאורך ימים להיי העוה"ב. ומבואר שאין עיקר כוונת הכתוב באורך ימים של העוה"ב כי החושק הוא האיש המסתלק מכל מחשבות גופניות אינו חושש לאריכות ימים של העוה"ב ואין כל מחשבותיו אלא בעניני העוה"ב:

ועל המעלה הזאת של החשק נתיסד ספר שה"ש שהחיל ישקני מנשיקות פיהו, ודרשו ז"ל כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים כי חכלית המבוקש מן האדם להדביק המחשבה בקדש הקדשים, והנה מלת נשיקה לשון דבקות כלשון (משלי כד) שפתים ישק משיב וגו' כי המרגיל עצמו לדבר דברים נכוחים הוא דבק בצבולי המדות העליונות וזה מבואר כי שפה לשון גבול כלשון על שפת הירדן. וזאת היתה מדרגת משה רבינו ע"ה שהיתה מיתתו נשיקה שכן דרשו ז"ל (דברים לד) וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב ע"ה ה' מלמד שמת נשיקה, ומלת נשיקה היא

כרצני, וכוונתו בזה לומר בדרשו במלת חשל כי המשיל הכתוב המדה העלומה הזאת של הכנסת אורחים לאילן העושה פירות כי מן המדה הזאת שהיה חברה מחזיק בה בבאר שבע נמצא לפעם בשמים אילן שיעשה לו פירות, וכן מצינו לשון נביעה בשמים והוא שכתוב (ישעיה כח) לנשוע שמים וליסוד ארץ לא תמלא בכל התורה כולה לשון וישע כי חס שנים והם וישע חשל (בראשית ז) וישע ה' אלהים גן בעדן לרמוז כי המחזיק בנטיעת המדה הזו זוכה לגן עדן. וכך אמר במסרה חרי וישע בספרא. וידוע כי המלות כלן כדמיון האילנות שעושין פירות ופירותיהן הלוקין ושונין במיניהן ועיקר האילן שהוא הקרן קיים כך המלה יש בהן פירות בעוה"ז חשל עיקר השכר אינו חלל לעוה"ב. וזהו לפי דעתי ביאור הכתוב (משלי כז) נולד חלנה יאכל פריה ושומר אדוניו יכבוד. יאמר כי הפועל הנולד חלנה מלבד השכירות שנטל בשמירתו יש לו ריות אחר שהוא אוכל מן הפירות בכל יום ויום וכן שומר אדוניו יכבוד. כי יש מלכים שנוהגים להוליך סביבותיהם שומרים מעבדיהם ולא מפני שיפחדו כלל חלל דרך מורא ואימת מלכות. ויאמר כי זה שומר אדוניו החשוב והגדול מלבד שהוא נוטל פרס מבית המלכות בשכר שמירתו עוד יש לו תועלת אחר שהכל יכבדוהו וייראו מפניו למורא המלך. ונשא שלמה ע"ה המשל הזה על מלוותיה של תורה. כי מי שנוצר את המלות מלבד עיקר השכר שהוא שמור לו לעוה"ב יאכל פריה בעוה"ז, והזכיר לשון נולד כי הוא לשון נוטל על התורה שגא' (משלי ד) נלד כי היא חייד, וכתיב (שם כה) נולד תורה בן מציין. ולמדנו בזה כי יש לקבל מלוותיה של תורה פירות בעולם הזה והפירות חלוקים זה מזה כי יש לזה שכר אריכות ימים ולזה עושר וכבוד ולזה שכר פרי הבטן:

וכן מצינו שמלה הזאת של הכנסת אורחים שהפרי שלה והשכר בעוה"ז הם הבנים שכל הזכיר בה זוכה לבנים שכן מצינו באברהם כי מתחלה היה עץ יבש בלא בנים ואחר שנשע נביעה זו שהמשילה הכתוב לעץ זכה לבנים ולכך נראה לו הקב"ה במקום אילנות זהו במקום אילוני ממרא ושם בישרו המלאך שישוב עץ לא ויהיה לו בן. וכן מצינו בשוגמית שקבלה את אלישע וערכה לו מטה ושלחן וכסא ומנורה בענין שכתוב (מ"ב ד) נעשה נא עליה קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה. חשה השוכה והכמה היתה ובענין שכתוב (שם) ובס חשה גדולה כלומר חשובה והיו כל דבריה בחכמה ובסדר הראוי, כי הקדימה מטה לשולחן כי דרך העיף הבא מן הדרך שרובה לשכב על המטה ולנוח יותר מן האכילה. ועל כן הזכיר מטה החלה ואח"כ שלחן ואח"כ כסא וכסא השמש ידליקו נרות. ובברכות פירקא קמא (דף יב) נעשה נא עליה קיר קטנה רב ושמואל חד אמר עליה פרצה היתה וקיריה והד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקיה לשנים בשלמא למאן דאמר אכסדרה היינו דכתיב קיר חלל למאן דאמר עליה מאי קיר שקרוה

היא דבקוה החושק בחשוק ומחוך כך הנפש נפרדת מן העוה"ז שלא בהרגש סעס מיתה ושלא ע"י כח המשחית הוא מלאך המות. וזו היתה מיתתו של רבינו הקדוש, ומזה דרשו חז"ל בכתובות (פ' י"ב דף כג ב) משמת ר' בעלה קדושה כלומר שאף הכהנים נתעסקו בקבורתו. לפי שהיתה מיתתו בנשיקה ע"י שכינה שלא ע"י מלאך המות ולכך נתעסקו בו ולא נטמאו שאין הסומחה במת חלל מלך המלך המות, ומפני זה תקנו הגאונים ז"ל לרחוץ הידים לכל הגנבים באהל המת כדי להסיר מן הסומחה ההיא אבל מי שמתו בנשיקה ע"י שכינה הרי גופו פהור ונשמתו פהורה, ואשרי מי שזוכה לאותה מיתה ולאותו פירוד שהוא הזוכה והשבע מעונו של הקב"ה שגא' (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חלריך נשבעה בסוב ביתך קדוש היכלך:

אורחים

וישע חשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' חל עולם (בראשית כח). ידוע כי מדת הכנסת אורחים מדה עלומה נמשכת ממדת החסד שהיא ממדותיו של הקב"ה שהוא זן ומפרנס לכל בריה ואברהם אבינו היה ראש המחזיקים שגא' (בראשית יח) כי ידעתינו למען אשר יצוה וגו' לעשות לדקה ומשפט, והוא היה החסד ממלא מקום המדה ההיא כי מצינו בירושלמי (בראשית כו) וישמר משמרתו מאי משמרתו אמרה מדת החסד כל ימי היות אברהם בעולם לא הולכתיו חני לעשות מלאכה שלי שהרי אברהם עומד שם במקומו ושומר משמרתו, ודרשו ז"ל כי אברהם היה מחזר אחר אורחים ומביאם לביתו, שכן אמרו במדרש ארבעה פתחים היו בביתו של אברהם לארבע רוחות העולם וכל מי שנכנס בפתח זה יולד בפתח אחר כדי שלא יחניש מפני עונות דרכים ולא עוד חלל שהיה מחזר אחריהם ורץ לקראתם שגא' (שם יח) וירא וירץ לקראתם, ועליו אמר הכתוב (משלי יח) יש משור ונוסף עוד. ולכך הודיענו הכתוב הזה כי אברהם היה זהיר במדה הזו במקומו שהיה יושב שם והוא באר שבע והיה זן ומפרנס עוברים ושבים זהו שאמר וישע חשל ודרשו רז"ל חשל נוסריקון אכילה שחיה לויה. ובמדרש תהלים (ישעיה מא) מי העיר ממזרח לדק יקראוהו לרגלו יבנים היו אומות העולם מלבא תחת השכינה ומי העיר אברהם שנאמר מי העיר ממזרח ולא חאמר זה בלבד העיר חלל אף הלדקה היתה יונה והעירה וכילד העיר אותה עשה שונדק ופתח לו פתחים לכל רוח והיה מקבל העוברים והשבים שגא' וישע חשל אמר ר' זעירא אכילה שכינה לויה הוי אומר לדק יקראוהו לרגלו. ובמדרש הנחומא וישע חשל ר' נחמיה אומר אוחיות חשל הן הן אוחיות חלל היה אדם גכנס חללו ואמר לו חלל כל מה באה מביקש ואני נותן לך ועשה שונדק בפרשת דרכים. ודע כי מלת חשל בפסוקה הוא אילן ולכך הזכיר בו לשון נביעה. וכן בלשון רז"ל חשלי

כד

אורחים

הקמח

שקדוה בשלמא למ"ד עליה היינו דכתיב עליה חלל למאן דאמר אכסדרה מאי עליה מעולה שבנחים קדוש הוא רב ושמאל חד אמר שלא עבר זבוב על שולחנו וחד אמר שלא ראה קרי מעולם מנא ידעה סדין של פשטן הניעה לו ולא ראתה צו קרי. קדוש הוא ח"ר חנינא הוא קדוש ואין משרהיו קדושים שנא' (מ"ב ד) ויגש נחזי להדפה ח"ר יוסי בן חנינא שדחפה ביהוד יסיה. עובר עלינו חמיד ח"ר יוסי בר' חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב כל המארח סלמיד חכם בחור ביתו ומהנהו מנכסיו כאלו הקריב חמידים. ועל מדה זו שהיתה בשונמית היה שברה אחת שזכתה לבן והיה הבן נביא והוא חנקוק ויש בפרשה רמז בזה:

כל המחזיק במדה זו בהכנסת אורחים וכל מי שהוא יותר זהיר לכבדם ולשרתם הרי זה משוכה ושכרו גדול. וכן דרשו ז"ל בבבא מציעא (דף סט:) פרק השוכר את הפועלים בענין אברהם כל שעשה אברהם למלאכי השרת הוא בעלמו עשה הקב"ה לבניו בעלמו וכל מה שעשה להם ע"י שליח עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח. כתי' (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם וכתיב בהקב"ה (במדבר יח) ויגז שלום מן הים. באברהם כתיב ויקח חמאה וחלב ובהקב"ה כתי' (שמות עז) הגני ממסיר לכם לחם מן השמים. באברהם כתי' והוא עומד עליהם. ובהקב"ה (שם יז) הגני עומד לפניך שם על הנור בחורב. באברהם כתי' ואברהם הולך עמם ובהקב"ה (שם יג) וה' הולך לפניו יומם ולא ע"י שליח, באברהם כתיב ויקח נח מעט מים ובהקב"ה כתיב (שם יז) והכית בנור ויאלו ממנו מים:

גדולה הכנסת אורחים שכן דרשו רז"ל בברכות פ' הרואה (דף סג:) בסופו, פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש (דברים כג) לא תסעב אדומי כי אחיך הוא לא תסעב מזרי והלא דברים ק"ו ומה מזריים שלא קרבו את ישראל חלל לצורך עצמם שנא' (בראשית מז) ואם ידעת ויש בה אנשי חיל ושמחת שרי מקנה על אשר לי כך, המארח תלמיד חכמים על אחת כמה וכמה. פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא ודרש (שמאל א ט) ויאמר שאל אל הקיני לכו סרו רדו מחור עמלקי פן אוסיפך והלא דברים ק"ו ומה יתרו שלא קרב למשה חלל לצורך עצמו כך, המארח ח"ח על אחת כו"כ. פתח ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש (דה"א יג) ויברך ה' את בית עובד אדום ואת ביתו והלא דברים ק"ו ומה ארון האלהים שלא עשה לו עובד חלל שביבד וריבץ לפניו כך, המארח ח"ח בחור ביתו ומאכילן ומשקן ומהנהן על אחת כו"כ. ומה ברכה ברכו ח"ר יהודה ששמונה כלותיו ילדו ששה ששה בכרם אחד. וכתי' (שם) ששים ושנים היו לו לעובד אדום. והנה הכתוב משבח ליואב בן נרויה במדה שהוא משרת את העניים והוא שדרש במס' סנהדרין (דף סט) פרק גמיר הדין בסופו (מ"א ב) ויקבר בניתו במדבר אסו ביתו של יואב במדבר הוא ח"ר

יהודה אמר רב כמדבר מה מדבר הפקר לכל אף ביתו של יואב הפקר לכל כלומר שהיה מוסקר לעניים להספרנס. ד"א כמדבר מה מדבר מנוקה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות. (דה"א יח) ויואב ימיה חת שאר העיר ח"ר יהודה אמר רב מוניני ונחנחא סעים פרים להו פ"י שאפילו לא היה אוכל חלל דגים קטנים היה עומן מהם לעניים של עירו וכן פירש"י ז"ל שם, והפסוק הזה בדברי הימים: **ובן** דרשו רז"ל בפרק חלק (דף קג:) גדולה לגימא שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנא' (דברים כג) אשר לא קדמו אסכס. ר' יוחנן אמר מרחקת הקרובים ומקרבת הרחוקים. מרחקת הקרובים מעמון ומואב ומקרבת הרחוקים מיתרו דח"ר יוחנן בשכר (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם זכו בני בניו שיטבו בלשכת הגזית שנאמר (דה"א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ חרעמים שמעמים סוכתים וכתיב הים (סופטים ח) ובני קיני חותן משה, ומעלמא עין מן הרשעים ממכה מפני מה לא מנו מיכה עם ירבעם וחביריו שאין להם חלק לעוה"ב מפני שהיתה סחו מזויה לעובדי דרכים. ושם אמרו עשן המערכה ועשן פסלו של מיכה היו מתערבין זה בזה בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה הגיחו לו שפטו מזויה לעובדי דרכים והא למדת שגדולה לגימא שמעלמא עין מן הרשעים, גדולה לגימא שהיא משרה שכינה על נביאי הבעל מחצריה דעדו דכתיב (מ"א יג) ואמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' השיבו אל ביתך ויאכל לחם וישחה מים כחש לו, וכתיב (שם) ויהי הם יושבים על השלחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו. ושגגתה עולה זדון דח"ר יהודה אמר רב אלמלא הלוח יונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נחרבה נוב עיר הכהנים ולא נסרד דואג האדומי ולא נהרג שאל ושלשח בניו: **ובציינו** ישעיה הנביא ע"ה שהזהירו על מדה זו ואמר כי ענין הכנסת אורחים הוא הדבר הנבחר אלל השי"ת ומי שמחזיק בה הוא הנוחל שני עולמים העוה"ז והעוה"ב והוא שאמר (ישעיה נה) הלא פרום לרעב להמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה פרום וכסיתו ומצטרך לא תתעלם, הזהיר על האדם שיחלק לרעב לחמו והוא מלשון פרום, ונראה כי היה לומר מלחמך כי בן כחוב טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל מלחמו ולא כל לחמו כי זה יהיה חסידות של שפות שיטן לו כל לחמו והוא ימות ברעב שהרי אמרו (ויקרא כח) וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך, אבל בא לומר שאם אין לו חלל פרום זו שיחלקנה עמו ולכך אמר לחמך כלומר ח"פ שאין לחמך חלל פרום אחת תחלקנה עמו ופרוס ידך לחם לו מתנה כשהוא בא אלך ושאל ממך. ועניים מרודים תביא בית אם אינם באים אלך אחת חייב לחזור אחריהם ולבקש אותם בחור עד שתמלאם ותביאם לביתך כי בן עשה אברהם וירא וירן לקראתם. כי תראה פרום וכסיתו אם תמלא בנייהם פרום תכסהו כי חייב אחת ללכת

ללכת בדרכי הש"י שנא' (דברים כח) והלכת בדרכיו מהו מלביש ערומים אף אשה היה מלביש ערומים כי המדע הזאת ממדותיו של הקב"ה שכן מלינו שהלביש אדם וחיה שנא' (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולחיותו כתות עור וילבישם. וכן הזכיר חיוב (חיוב לא) אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון. אם לא ברכוני חלציו. וגמזו כבשי יתחמם. ואומר בחזק לא ילין גר דלתי לאורח אסתח. ומבשרך לא תחטא, קרובים קודמין לשאר עניים וכן דרשו ז"ל חת המני עמך עניי עירך. ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין שנא' עמך אותן שעמך, ויכלול עוד עמך אותם שיש להם קורבה עמך. ודרשו עוד כי יהיה בך חביון מאחד אחיך אחיך מן האב קודם לאחך מן האם עשית בן (ישעיה נח) אז תקרא וה' יענה כלומר יענה מיד ולא יתעלם לישועתך כשם שאתה אינך מתעלם מבשרך. (שם) ונתך ה' חמיד והשביע בצחצחות נפשך ומלח בצחצחות כוללת שתי לשונות הנמא והנחות. הנמא מלשון (שם) נחה נמא ותרנוס וינמא נחי. הנחות מלשון (שיר ה) דודי נח ואלדוס. וביאר הכתוב והשביע בצחצחות נפשך והשביע בריוי הנמא נפשך כי מי שהוא נמא ומרוה נמא והוא מתענג בחבליית התענוג וריוי נמא הנפש הוא תענוג האור העליון הנמא, ואם כן שתי הלשונות הנמא והנחות חוזרין אחד כי ישביע הקב"ה ויראה נמא נפשו מן האור העליון הנמא והבהיר ויתן לו מהלכים בין העומדים הקיימים הנלחיים (ישע' כח) ועלמותיך יחליץ כלומר ינחמו זו מנוחת העלמות בקבר. ודרשו ז"ל א"ר אליעזר בן יעקב זו מעולה שבברכות זירוז גרמי ומכאן חיקנו לומר בשבת ראה והחליטנו ורש"י ז"ל פירש יחליץ יחזק מלשון הכתוב שאמר (דה"ב ו) בך היוצא מחלניך לפי שמחזקו בחלציו, כענין אזור נא כגבר חלניך ובלעז אשפורם"ש וזנאן תרגם יזין מן חלוצי נבא. ואמרו במדרש ועלמותיך יחליץ יחלץ מדינה של גיהנם שנא' (חיוב לו) יחלץ פני בעמי כלומר שעריו מלינו מדינה של גיהנם וכיון שהוא נילל מדינה של גיהנם אז ינוח ויתעדין כמי שמעדין בגן וזהו והיית כגן רוח וכמנאל מים אשר לא יכזבו מימיו :

אָבֶר

טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משהה כאשר הוא סוף כל האדם והחי יסן אל לבו (קהלת ז). עיקר הכונה בכתוב הזה להזהיר על האדם שיהביל עיני העוה"ל במחשבתו ושלא יעשהו עיקר כלל אלא שיתבונן באחריתו ויכניע את לבו וימשיך פניו אל העבודה, וידוע כי בית האבל מנה להבנת הלב שהוא עיקר מעיקרי העבודה כי בראש הדורות חולפים ואובדיו ומיודעיו מתפרדים מעליו מבין שתי ידיו אז יראה האדם ויירא ויקח מוסר ואז יכנס לבנו הערל, מה שאין כן בבית המשמה שהוא מנה לגובה הלב אשר ממנו יבא לבח העיקר. וכענין

שכתוב (דברים ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. ולזה הזהירו על האדם (אבות פרק ג') דע מאין באה ולאן אלה הולך. וידוע כי המיתה נגזרה על אדם הראשון שהיה שורש העולם ועיקר כל החולדות ואין אחד מהן יכול להמלט ממנה כי בחטאו מת. ואלמלא חטאו היה חי לעולם כמלאכי השרת וכן דוד אומר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תסולו. יאמר כוונתי בשעת ימי בראשית בצריאת האדם להיוותכם מלאכים גופניים בארץ בדמיון מעלה, וזהו שהזכיר אלהים אתם ובני עליון כלכם ולא אמר כאלהים ובני עליון לפי שהכונה להיוותם מלאכים ובני עליון ממש כענין חנוך ואליהו שהיו מלאכים גופניים, אכן כאדם תמותון בחטאו של אדם שסיבב מיתה לעצמו ולזרעו עד סוף כל הדורות. וכאחד השרים תסולו החוטאים המתגברים זה על זה ועושין חמם תסולו מאותה מדריגה, ואמרו במדרש וכאחד השרים תסולו זה עזא ועזאל שנפלו ממקום קדושתם מן השמים שעליהם אמר הכתוב (בראשית ו) הנפילים היו בארץ וזה"ל תסולו כלומר נפלים אתם מאותה מדרגה כשם שנפלו הם ממדרגת קדושתם. וכבר ידוע מדרך הטבע כי כשהשורש לוקה ונפסד גם הענפים יקחו חלקם מן ההפסד ומיתה האדם הוא פירוד הגוף מן הגוף, והיה העונש דוגמת החטא שהפריד הפרי מן האילן והוא דבר רז"ל קלן בנפישות כי חטא בפירוד דבר נמנעה ובמתחבה וא"כ ענין המיתה הזו היא דרך לכל העולם מפני שהם ענפי השרש ותולדותיהם של אדם, ואין לריך לומר כי היא בלדיקים החוטאים כי אף הבלדיקים הגמורים שלא חטאו מעולם הם בכלל עונש המיתה מפני גזרת אדם הראשון, שהרי מלינו לדיקים גמורים בלא חטאו מעולם ומתו והוא שדרשו ז"ל בסוף פ' השוחטין (דף כג) ארבעה מתו בעפיו של נחש כלומר לא בחטאם אלא בחטא נחש הקדמוני ואלו הן, בנימין בן יעקב עמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד וכלאו גמרא לבד מישי אבי דוד דבהדיא כתוב ביה (ש"ב יז) ועמשה בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות לרזיה אם יואב, וכי בת נחש היא והלא בת ישי דכתיב (דה"א ב) ואחיותיהם לרזיה ואביגיל אלא בת מי שמת בעפיו של נחש, וכיון שמלינו לדיקים מתים בלא חטא אלא בעפיו של נחש בכלל יש מקום שאלה לשאל אם כן חנוך ואליהו שהיו לדיקים גמורים למה הם חיים מעולם עד היום הזה ולעולם קיימים ולמה לא מתו בעפיו של נחש כמו אלו, ונראה לומר כי היה הענין מפני עיקר גדול ופנה גדולה כדי שיהיו עדים שאלמלא לא חטא אדם היה חי וקים לעולם כמותם שהרי חנוך ואליהו לא חטאו וחיו לעולם :

ולכך יאמר כל משכיל לחשוב ביום המיתה ויתבונן בעצמו כי כל העולם ומלואו וכל עשרו וכל מלכותו ואפי' עלה למלכותו של שלמה הכל הכל גמור, כי כן שלמה המע"ה שהיה מגדולי העולם המולכים בריפה

וכו' צוסיח על בית עכביש. וכן מלאכת אדם צוסיח זולתי מלאכת התורה והמלות כלה מלאכת סהו ודמיון מלאכת עכביש הוא שכתוב (ישעיה נס) ביני גפוני צקעו וקורי עכביש יארוגו, וזה משל על פעולת הרשעים שעושים מן העוה"ז עיקר והוא ממשיך אותם לקורי עכביש, ואדם צוקר זה היקר שהוא הממון לא ילין עמו במוחו, וכן הכתוב אומר (תהלים מט) כי לא במוחו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו, ומשלו רז"ל למה"ד דומה לכרס שהיא גדורה סביב וכנס שם שועל אחד דרך תור שהיה בכוחל והיה השועל רעב ביותר אכל מן הענבים עד שחזר שמן ולא היה מחזיק את עורו בא ללכת מן החור אשר בא בו ולא יכול מה עשה הרעב עזמו עד שחזר כחוש וינא משם בן יקרה לאדם בענין חפוני העוה"ז וצרכיו הכסף והזהב הכל ישאר בכאן ומאומה לא ישא בידו. אבל אם החזיק בתורה ובמע"ס ובמתן הצדקה זה לפניו ילך. וכן אמר ישעיה ע"ה (ישעיה נח) והלך לפניך לדקך כבוד ה' יאספק, ואז יתן לו שכר כפי הראוי לו וכפי לדקותיו אשר עשה כי מע"ס שהמיתה הוא דבר שזה בכל עשיר עני גבוה שפל, וכענין שהזכיר שלמה (קהלת ט) מקרה אחד ללדיק ולרשע לסוב ולספור ולעמא ולזונת ולחשך סינו זונת, זהו ענין הבוף (שם ג) כמות זה בן מות זה אכל בעולם הגשמות אין השכר שזה כי השכר הסוב יגדל כפי גודל מעשיו הטובים, ומשל למה"ד למלך שנכנס בעיר הוא וכל היילותיו נכנסים בשער אחד כשהן בעיר ובאו ללין נותנין לכל א' וא' מדור לפי כבודו הא למדת מכל זה כי לא נשאר לפני האדם מכל זה כי אם העבודה ויראת השם ית' ולדקותיו אשר עשה:

ועל זה הביאו חכמי המחקר משל והם המחסלספים המהבילים את העולם, העולם הוא נמשל לאדם שיש לו שלשה ריעים, הא' אוהבו ביותר לא יסרד מאתו ליה ויומם. הב' אוהבו אהבה יתירה אבל לא בן כמו הראשון, הג' אוהבו מעט ומתרחק מעט לפנים רחוקים, לזמן שלח המלך בשבילו וילבש פחד ורעדה ויהרד לבו ליראת המלך, הלך ליסול עזה מן הריע הראשון אמר לו הנה המלך שלח בשבילי ואני מפחד ביותר ומבקש ממך ענה ועזר שתלך עמי לפני המלך, השיב לו שלא ילך עמו כלל. הלך לפני השיב לו שהוא מלסער עליו ביותר וילך עמו עד לפני שער המלך אבל לא יכנס עמו. הלך לג' השיב לו מלסער אני על לערך וכדי להקל מדאגתך אני אלך עמך ואכנס לפני המלך ואני חפסון פענותך לפניו. הריע הראשון הוא הכסף והזהב והוא הריע שהיה צוסח עליו ביותר ועליו אמר שלמה המע"ה (משלי יח) צוסח בעשרו הוא יסול אין לו לבסוח כי אם בשם ית' לבד והוא העושר העיקרי והכסולה הנלחית בענין שכתוב (איוב כב) והיה שדי בלרין וכסף חפשות לך. הריע השני הוא אשתו ובניו המלוין אוהו עד הקבר ואין נכנסין שם והוזרין להם. הריע הג' הוא לדקה ומע"ס הוא הריע המלוה עד שער הקבר ונכנס לפניו וסוען פענותיו ואין לנו להביא ראיה

בכיסה והיה לו יתרון על כלם שנחנה לו החכמה במחנה וממנה זכה אל מה שדרשו ז"ל שלמה מלך על העליונים והתחתונים שנא' (דה"ב כס) וישב שלמה על כסא ה' והוא בעזמו שהשיג כל השררה הזאת ונהפלה בכל הכבוד הזה הוא גזר במלחמ מוחלם שכל העולם הוא הכל גמור הוא שהתחיל בראש ספרו הכל הבליים אמר קהלת הכל הבליים הכל הכל. וכבר מלינו בדוד אביו ע"ה שאלחז הדרך הזה והיה מהביל העולם הוא שאמר (תהלים לט) הודיעני ה' קלי ומדת ימי מה היא חדעה מה חדל אני, ביחור חדעה מה חדל אני כמה חפמוד עם יושבי חדל והוא הפוך כאלו אמר חלד כמו כבש כשב שמלה שלמה, ואמר (שם) הנה ספחות נחת ימי וחלדי כאין נגדך אך כל הכל כל אדם נצב סלה, ואמר נחת ימי קארים כדבר הנמדד בספח וענין כל הכל כלומר הבליים הרבה כי כל אדם הכל הבליים, ואמר נצב סלה כי ההכל דבק ומחקיים בו לא ישחנה לעולם שיסור ממעלת ההכל. וכן הזכיר ואמר אך הכל בני אדם כזב בני אים במאזנים לעלות המה מהכל יחד. באור הכתוב אלו עלו בני אדם וההכל במאזנים יחד היו פחותים מן ההכל. ומאחר שהעולם כולו הכל גמור זולתי העבודה והיראה ראוי לאדם שיהביל חפוני העולם כולו ועדוני תאוותיו ושלא יתאו למשעמותיו ושלא יבסח בעשרו כלל כי עתיד הוא לקבל תמורה כשאר מדות העולם. וכן אמר דוד ע"ה (שם מט) הנוסחים על חילם וצרכ עשרם יתהללו אח לא פדה יפדה אים לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפסם וחדל לעולם ויחי עוד לנצח לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועצבו לאחרים חילם. חילם כמו עשרם כמו (דברים ח) עשה לי את ההיל הזה. ולשון אח הוא פעול ואינו הוא הפועל, יאמר הכתוב הנה העשירים לא יוכלו לפדות אחיהם גם נפסם מן המות וזה הממון מה יועילנו והנה הוא אינו יכול לפדות בו את אחיו שהוא הציב אללו מן המות ולא עוד אלא שאפי' נפשו היקרה לו אינו יכול לפדות, וזהו ויקר פדיון נפסם וחדל שלא יחיה זה לעולם ויחי עוד לנצח ואיך יחשוב קונה הממון שיחיה לנצח ולא יראה השחת והלא יראה חכמים ממנו ימותו בכל דור ודור. הזכיר אלל החכמים מיתה ואלל הכסיל והבער אבדון כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקשות והבער שלא יבין כנהמות, ואמר קרעם צחימו לעולם משכנותם לדור ודור קראו בשמותם עלי אדמות, לשון קרעם הפוך כמו קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו והם הושבים כי משכנותם אשר בנו בעולם הזה לדור ודור הם ושהם ראויים לדור בהם עולמית ויאמרו אהריהם זה הבית אשר בנה פלוני וזה המנדל אשר בנה פלוני וזה לשון קראו ואינם רואים ומחבוננים בתכלית הדבר כי כל בית מבני אדם שהם שוכני בתי הומר קראו הכתוב בית עכביש ואפי' היכל המלך והוא שכתוב (איוב ה) אשר יקוס כשלו ובית עכביש הכתוב, יאמר כי מנפחו של אדם ותקותו מעושה

מחנבלח. ודרשו רז"ל (שבת קה:) חריב"ל משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בתוך גזיו שנא' (תהלים נו) נודי ספרת אחת שימה דמעהי בנאדך הלא בספרתך זה משל לזכות הדמעות המונחות לו בבית גזיו, וענין אדם כשר ת"ח שיש בו חורה ויראח שמים שהוא חיוג גדול עד מאד לזכות ולקונן עליו שהרי אמרו רז"ל בסדר המעלות חכם קודם למלך. וכן אמרו במסכת הוריות פרק כהן משיח (דף יג) חכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך שמת כל ישראל ראויים למלך. וזה"ל (חיוג כה) והחכמה מאין תמלא כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו, ברזל מעפר יוקח ואבן ילוק זהובה. הללו אם אבדו יש להן חליפיים תלמיד חכם שמת מי מביא לנו חליפיו מי מביא לנו תמורתו ומי מביא לנו כיוצא בו. אמר רבי לוי ומה אחי יוסף ע"י שמלאו מליחה יצא לבס וחרדו חרדה שנא' (בראשית מב) ויצא לבס ויהרדו אנו שאבדנו את ר"ש בן זבדי על אחת כמה וכמה, ודרשו רז"ל שלהו מחס הי זהו בן העוה"ב ענותן שפל בדרך ומכיר נפשיה שייף ועייל שייף ונפיק לעי באורייתא תדירא ולא מחזיק סיבותא לנפשיה ויהבו רבנן עינייהו ברב עולא בר אבהו. הקדים הענוה שהיא המדה העליונה ואח"כ פרט מדות הענוה בגוף ובנפש. שפל בדרך הוא שיהיה שפל עם בני העולם בענין משאו ומתנו בנהג עם הצריות זהו מדת הגוף, ומכיר נפשיה ורוח שפלה שלא יהיה גבה רוח זהו מדת הנפש:

אסור להחניל בהספדו של אדם כשר שכן דרשו רז"ל (שבת פ"ג דף קה ב) כל המתעלל בהספדו של אדם כשר ראוי לקברו בחייו שנא' (יהושע כד) ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנה סרח זהר אפרים אשר משפון להר געש מלמד בגעש עליהם ההר להרנן מפני שנתעללו בהספדו של יהושע, ואמרו עוד כל המתעלל בהספדו של חכם אינו מאריך ימיו מדה כנגד מדה, וידוע כי חכמי הדור מכפרין על הדור. ומצינו הארון כי הוא רמו לזה כי הוא הראשון והקודם לכל מלאכת המשכן וירמוז אל החכם שהוא קדוש לכל בסדר המעלות להורות כי הם מכפרין על הדור כשם שהיה הארון מכפר על מעשה שמים והזכיר בארון (במות כה) מבית ומהון תלפנו שיהיה זהב בתוכו כבדו. וזה רמז לתלמיד חכם שצריך שיהיה תוכו כבדו פיו ולבו שוין. וכענין שכתוב (חיוג כס) נדק לבשתי וילבשתי לבשתי מנחון וילבשתי מבשתי כלומר הלבוש כולו אחד שיהיה. וע"ז דרשו רז"ל (חיוג כה) לא יערכנה זהב וזכוכית למה נמשלו ד"ת לזכוכית לומר לו מה זכוכית כל מה שאחה נותן לחוכו הוא מראה לך כך תלמיד חכם צריך שיראה בפיו כל מה שכתוב. ועל פקידת החכמים הגדולים שבארץ הזכיר הנביא ע"ה (זכריה יא) הילל צדק כי נפל ארז אשר אדירים שודדו הילילו חלוני בשן כי ירד יער הבציר. ואמר עוד (שם) קול יללת הרועים כי שודדה אדרכתם קול שאגת כפירים כי שודד נאון הירדן. וכעין זה הזכיר עוד ואמר (מכה ז) חללי

רציה מן הענפים רק מן השרש האמתי היא תורתנו הקדושה ומדרשי חז"ל, שהרי כל חכמות האומות אינם אלא פירוש התורה שלנו ואז"ל המוסרי' והמשלים להם, והוא דרשם ז"ל הענין הזה בעלמו בסדר"א פ' ל"ד. וכך אמר ג' חובבים יש לו לאדם בחייו ואלו הן, אשתו ובניו וממונו ומעשיו הטובים ונשעת פטירתו מן העולם הוא מכניס את בניו ואת אשתו ובני ביתו ואומר להם בבקשה מכם בואו והיללוני מדין המות הרע הזה והן משיבין לו לא שמעת שאין שלטון ביום המות לא כך כחיב (ההלים מט) את לא פדה יפדה חיש. והוא מכניס את ממונו ואומר לו בבקשה ממך היללני מדין המות הרע ומשיב לו לא שמעת (משלי יז) לא יועיל הון ביום עברה. והוא מכניס מעשיו הטובים ואומר להם בבקשה מכם היללוני מדין המות הרע הזה משיבים לו עד שלא חלק הרי אנו מקדמים לפניך שנאמר ונדקה תליל ממות וכחי' (שם) והלך לפניך נדקך, ומפני שעיקר העולם אינו אלא הכנעת הלב והעבודה לכך ביאר שלמה ע"ה ואמר (קהלת ז) טוב ללכת אל בית אכל וגו', שהרי בית האכל סבה להכנעת הלב כי שם סוף כל האדם וכן הזכיר עוד (שם) לב חכמים בבית אכל וגו' ואמר והיה יתן אל לבו ולא אמר והאדם יתן אל לבו כלומר זה שיהיה חשוב שיהיה חי וקיים לעולם יתן אל לבו יום המיתה ולא ישיאנו יצרו לחסוד ויחזור בתשובה שלימה כדי שימלא מקושו במעשה התשובה כשיגיע יום מותו והוא שאמרו רז"ל טוב יום אחד לפני מיתתך וכי אדם יודע באיזה יום ימות אלא ישוב היום במא ימות למחר ונמלא כל ימיו שהוא חוזר בתשובה, ועל זה הביאו רז"ל משל למה"ד לאשתו של מלה שהיתה מתקשפת וחשם בפור עיניה ובעלה עובר ארחות ימים אמרו לה השכנות והלא בעליך במדינת הים על מה זה תחסי אמרה להן בעלי מלח הוא אולי יהפכו הרוחות וקל מהרה יבא וימלאני מקושטת. וכן הכתוב אומר (שם פ) בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר. לובן הבגדים משל על נקיות הנפש בתשובה והשמן משל למעשים טובים:

מצורה של חורה שיחאבל אדם על מתו לפי שהאבלות ענין נכבד במקומו והוא עבודה גמורה לשם ית' ועד שלא נחנה חורה כבר מצינו אבות העולם שהיו מחאבלין על מתייהם והראשון לכלם הוא אבלו של מחושלת שכן אמר במדרש מחושלה לדיק גמור היה ולמה נקרא שמו מחושלת שכל דיבור ודיבור שהיה מוציא בפיו היה מושל עליו מאתים ושלשים משל בשבתו של הקב"ה והיה שונה חשע מאות סדרי משנה שלש מאות באלפים של תהו ושלש מאות באלפים של תורה ושלש מאות באלפים של ימות המשיח, ונשעה שמת נשמע קול רעם בגלגל גדול שהיו עושין לו הספד חשע מאות שורות של מלאכי השרת כנגד חשע מאות סדרי משנה שהיה שונה ולכך מצינו שקבע הכתוב זמן שני לירידת המצול ואחר ירידתו ז' ימים כדי שיחפסקו בהספדו של מחושלת הנדיק, הוא שכתו' (בראשית ג) ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ אלו ז' ימי אבלו של

כד

אבל

הקמח

ביום הלידה תבוא אל הסומאה והחמא וביום המיתה תשיג האור הכהיר, כי כל הדברים שנים הם לשרשם הגוף חוזר ליסודו הוא יסוד העפר אשר לוקח. משם וכן שאר היסודות שבו כל אחד ואחד חוזר ליסודו ועיקרו והנשמה שהיא עליונית ונקראת נר ה' חוזרת לשרשה וליסודה הוא שאמר שלמה ע"ה (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב וכו' והזכיר הנביא על נשמת הנדיקים (זכריה ג) ונחתי לך מהלכים בין העומדים האלה :

אבל

שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרון ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם (קהלת ס). כל דבריו של שלמה ע"ה דברי חכמה ולשונו לשון עמוק חפ' המשכילים לא יבינו חכמית כוונתו בהחלת העיון, ומאד עומק דבריו יחשבו המעיינים בהם שהם הסך האמונה, והם אמונה ממש וע"ז חז"ל (שבת פ"ב) בקצו לגנוז ספר קהלת והענין מפני שקרוב הדבר שיטעו בו הדעות מרוב עומק לשון הספר, כי לא היתה דעת רבותינו ז"ל שיהיה שלמה המלך בלחי מחמין ואמרו כי מה שהעמידוהו לפי מה שמאלו כתוב בסופו (קהלת יב) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' כי חסימת הספר ביראת הש"י מקטעת רגלי המעיין המשתבש בו, ומה שהבין בו הסך האמונה לא יכול לדון לדרך רעה שהרי הספר חתום ביראת הש"י, וא"כ החסרון אינו תלוי בספר כי אם בהבנתו ואם אולי יתלנו בספר יקרה לו כמי שענינו כהות ומסתכל בעין השמש ויאמר כי השמש כהה ולא ידע כי בעינו עמד הנגע. מכלל הכתובים בספר קהלת שמחזק נראה שהם הסך האמונה הוא זה כי יאמר שאין המרוצה לקלים ולא המלחמה לגבורים וכן השאר כי אם ע"ס מערכת הכוכבים והוא שאמר (קהלת ס) כי עת ופגע יקרה את כולם כלומר ע"ס העת והשעה יקרה לכלם פגע, והוא כלשון (שם ג) לכל זמן ועת לכל חסד. והיא אמונה ממש יאמר שאין המרוצה לקלים ולא המלחמה לגבורים וכן השאר כי אם ע"ס הזכות הנמצא בהם כי אין הקל ניצל במרוצתו ולא הגבור בגבורתו אם לא שקדם להם זכות שהם ראויים לכך וניתנו להם סבות שיביאו להם התועלת ההיא. הרי לך שכל הפעולות בענייני השלוח והסובה הוות בעולם לפי הזכות הנמצא באדם גם הפעולות שהם בהסך מזה לפי העונש, ומדרך החזרה שיתלה האדם השלוח והסובה הבאה לאחרים לזכות מהם או מאבותיהם, והשלוח והסובה שבאה לעצמו לחסד ה' ית' לא למערכת הכוכבים ולא לזכותו כי ראוי לו שיחזיק עצמו כרשע וחוטא ואפי' הוא נדיק, וזהו ששם הכתוב (שם ז) אל תהי נדיק הרבה כלומר אפילו אתה נדיק הרבה אל תהי בעיניך נדיק, וראוי שיתלה הזכות והמקרים הבאים בין לו בין לאחרים לחסד ועון לא שיתלע במקרה

לי כי הייתי כאספי קין כשוללות צניח חין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי. היה הנביא מחזק על העדר החכמים והיה אומר כי בא בחזרה ולא השיג מן החכמים העוברים, והמשיל החכמים השלימים לאשכולות ואמר בכורה היה מחאה, ובא המשל לומר כי א"ל לומר כי הם חסרים מן האשכולות אלא חפ' הגבורים המשתדלים בעסק החזרה חין בהם זהו בכורה אותה נפשי כי מנהג העולם שיחלו הביכורים וכן היה הנביא מחאה שיהיו בישראל תינוקות שיחילו לדרוש את ה' ולא היה מוצא והיה הדור יתום מן האשכולות גם מן הבכורים, זה שמעתי בשם הרב הקדוש רבי יונה ז"ל :

דבר ידוע כי העולם הוא עולם הבחינה והגסיון שבו יבחן האדם אם ילך בדרך הש"י או אם תטה אשורו מני הדרך ויש לכל משכיל שיחשוב ויחזקן כי האדם כשהוא נולד הוא נולד בצני ובטה נספר מן העולם הוא נספר ג"כ בצני וע"כ אמר שלמה ע"ה כל עמח שבא בן ילך, ואמרו במדרש קהלת כל עמח שבא בן ילך כמו שבא האדם אל העולם בן ילך בא אל העולם בקול ונפטר בקול, בא אל העולם בצנייה ונפטר בצנייה, בא אל העולם בחנה ונפטר בחנה, בא אל העולם בלי דעת ונפטר ממנו בלי דעת, חני בשם רבי מאיר כשאדם בא אל העולם ידיו פגורות וקפוצות כלומר כל העולם כולו שלי הוא אני נוחל כשנפטר מן העולם ידיו פגורות לומר לא נחלתי מן העוה"ז כלום שכן שלמה הוא אומר (קהלת ה) כאשר ילא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שיוליך בידו. ומצינו במדרש שמואל ג' שמות נקראו לו לאדם אחד שקורין לו אביו ואמו ואחד שקורא לעצמו ואחד שכתב בספר, וא"ר יצחק עדיין חין אלו יודעין אי זה מהן יקר זה שקרא לעצמו או זה שקראו לו אביו ואמו עד שבא שלמה ופרשו (קהלת ח) ויום המות מיום הולדו, נולד אדם מונין לו למיתה מה מונין לו לחיים, נולד אדם הכל שמחין מה הכל צוכין, ואינו בן אלא נולד אדם הכל צריכין לבכות שאין יודעין על אי זה פרק הוא עומד מה הכל צריכין לשמוח שילא כבר בשלום מן העולם, משל למה הדבר דומה לשתי ספינות שפרשו בים אחת נכנסה לנמל ואחת יולאה מן הנמל זו שנכנסה חין הכל צריכין לשמוח בה וזו שיוולאה הכל שמחין בה והיה שם פקח אחד ואמר חלוק דברים אני רואה זו שנכנסה ודאי הכל צריכין לשמוח מפני שהיא נכנסה בשלום מן הים וזו שיוולאה חין צריכין לשמוח מפני שאין יודעין על אי זה פרק עומדת בן נולד אדם הכל שמחין מה הכל צוכין ואינו בן אלא נולד אדם הכל צריכין לבכות לפי שאין יודעין על אי זה פרק עומד מה הכל צריכין לשמוח מפני שיוודעין שילא בשלום מן העולם הוי אומר ויום המות מיום הולדו ע"כ במדרש, ואמרו חכמי המחקר כי הלידה סבת העוה"ז הבלה והכלה אשר ימות בו האדם אבל המיתה הוא סבת קנין חיי העוה"ז וא"כ דבר ברור הוא כי יום המות טוב לגד הנפש מיום הלידה כי

במקרה ויחמר כך וכך נגזר מדרך המערכה וממשפטי הכוכבים והחולה אוחז למקרה מן השמים מוסיפין לו מאותו מקרה וע"ז הזכירה תורה ואם תלכו עמי בקרי והלכתי אף אני עמכם בהמת קרי. ומלת שצתי תורה כי מחלה היה חושב שלמה ע"ה כי המרון לקלים והמלחמה לגבירים כי כן הוא הענין בדרך השבב ומנהגו של עולם, וכאשר חזר לחשוב בענין הזה ראה בעין השכל כי לא כן הדבר, ומזה אמר שצתי כי המלה הזאת אמרה אלל הדברים בהן לריבין עיון גדול ולא ישיגם המשיג בתחלת העיון כענין ידיעת הש"י שכתוב בו (דברים ד) והשבות אל לבבך, ואמר תחת השמש כי כל הפעולות הסבביות תחת השמש הם ולא על השמש אבל האכות הוא על השמש. ומזה דרשו ז"ל (קהל ח) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, תחת השמש הוא דאין לו יתרון הא על השמש יש לו יתרון וזהו הזכות המגיע לו בקיום התורה והמלכות. וע"כ הזכיר דוד ע"ה ענין התורה והשמש במזמור אחד. הזכיר השמש תחלה הוא שאמר (תהלים יט) לשמש שם אהל בזה והזכיר אחריו תורת ה' תמימה לבאר כי מעלת התורה והמלכות והזכות שבה הוא למעלה מן השמש, ומפני זה הקדים השמש תחלה שהוא המאור הגדול והודיענו קצת דרכיו ואח"כ הזכיר כי עוד יש מאור גדול ממנו והוא התורה, וכן בנוסח התפלה והברכות של ק"ש אנו מזכירים המאורות תחלה ואומרים ברוך אתה ה' יוצר המאורות, ושם יורה וזהו ענינו בהוראת דרכך לבנו במלכותך.

ובמדרש שצתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרון ולא לגבירים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם, לא עמדה קלותו של עשהאל ביום שהגיע סקודתו ולא עמדה גבורתו לאבנר משהגיע יומו. וגם לא לחכמים לחם כגון אני שהיה לחמי ליום אחד ששים כור סלת ועכשיו וזה היה חלקי מכל עמלי, לא לנבונים עושר כגון איוב בתחלה ויהי מקנהו שבעת אלפים לאן כשבאמה שעתו אמר (איוב יט) חנוני הנוני אחס רעי, ולא ליודעים חן כגון משה שלא היה חכם ויודע כמורה בישראל ולא מלא חן בתלמו שיכנס לארץ. ענין המדרש הזה להורות על פחיתות העולם שאינו עומד על תבונה אחת אבל הוא מקבל חמורות ואפי' גדולי העולם אינם נמלטים מן הרשת הפרושה בו אלא גלגל הוא שחוזר בעולם, ולכך היו נוהגין לאכול בבית האכל עדשים וכן באכלו של אברהם הזכיר בו הכתוב וניזיד עדשים מה עדשה זו כגולה כך העולם גלגל הללו משוררים והללו בוכים הללו שותקים והללו ענבים, וע"כ כל מי שיש בו יראה שמים אין ראוי לו שישתדל בדבר אחר כי אם בעבודת הש"י בלבד, ומדרך העבודה הוא שיחשוב אדם ביום המיתה שהוא מכוסה ונעלם ממנו וכענין שאמרו רז"ל שבעה דברים מכוסים מן האדם יום המיתה ויום נחמה ועומק הדין ואין אדם יודע כמה משתכר ואין אדם יודע מה בלבו של חברו ומלכות בית דוד מחי תקום

ומלכות חייבת מחי תפול וכיון שנחבאר שהעולם כלו הבל גמור ואין לו לאדם אלא חורה ותשובה ומע"ס יאסרך אדם שיחבונן באחריתו כאשר הוא סוף כל האדם. ושיבחר ללכת אל בית האכל מלכת אל בית משתה. ושיזהר בהספד המת לכבוד החייה כי בזה יפנה לבנו ומחשבתו מחשבותי העוה"ז ויחשוב בעבודת הש"י בלבד ועם זה יהיה שכרו שלם לעוה"ב כי מתוך ההספד יתעורר האדם להבנות חשבותי הגוף ולהשיבם עד דכא, ויבא מזה לעשות היראה והעבודה עיקר: וכתב נשאלה שאלה בגמרא דסנהדרין (דף מו ב) ערק נגמר הדין אם ההספד הוא כבוד המת או כבוד החי וכך אמרו איבעיאל להו הספידא יקרא דחיי הוא או יקרא דשכבא הוא, למאי נ"מ דאמר לא תספדוה להבוא גברא חי נמי לאפוקי מירשים ופשיטין ת"ש ר' נחן אומר סימן יפה למת כשנפרעין ממנו לאחר מיתה, מת שלא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מזלפין על ארונו זהו סימן יפה למת כשנפרעין ממנו לאחר מיתה. ש"מ יקרא דשכבא הוא. וענין ההספד הוא להזכיר חסדי המת ופוזותיו ופעולותיו ומדותיו וטובות שהתעסק בהם בחייו ויהוסו כגון שאל ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. ולפי כאב ההספד שנא' (ש"ב ח) נר לי עליך אחי יהונתן ולפי המאורע שאירע לו שנא' (ש"ב ג) ויקון המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל ימות אבנר. וכן נריך לזכור הכונה שהיתה לו וגם תלקה ממנו כגון (יחזקאל כז) ואחיה בן אדם שא אל נור קינה ואמרת לנור היושבת על מזבחות ים וכתיב (נח) הונך ועזבונך מלחך וחובליך מחזיקי בדקך ועורכי מערבך וכל אנשי מלחמתך אשר בך וכל קהלך יפלו בלב ימים ביום מפתחך. ורז"ל הזכירו כן כי ענין ההספד הוא סיפור חסדי המת כגון ההיה דברי פדת דפתח עליה ההוא ספדנא היום קשה לישראל ביום בא השמש בלהרים שנא' (עמוס ח) והיה ביום ההוא נאח ה' והבאתי השמש בלהרים והחשכתי לארץ ביום אור. ותשעה מיני הספד הם ואלו הן. מספד נהי זעקה הילל נודה מרזח קינים הגה והי. מספד שנא' (מלכים ב יג) וספדו עליו הוי אחי. נהי שנא' (ירמיה ט) כי קול נהי נשמע. זעקה שנא' (יחזקאל כא) זעק והילל בן אדם. נודה שנא' (ירמיה מה) נודו להם כל סביביו. מרזח שנאמר (ירמיה סז) כה אמר ה' אל תבא בית מרזח ואל תלך לספוד. קינים שנא' (יחזקאל ב) וכחוב עליו קינים והגה והי. וכן מנינו בהספדו של יעקב אביו ע"ה שכתוב בו (בראשית נ) ויספדו שם מספד גדול וכבד אחד פעלו עמו חשע כחות לקברו ואותן חשעה כחות הספידו עליו חשעה מיני הספד הללו, ואלו הן חשע כחות פעלו עמו, הראשונה (שס) ויעל יוסף לקבור את אביו, הב' ויעלו אהו כל עבדי פרעה אלו השרים, השלישית זקני ביתו, הרביעית וכל זקני ארץ מצרים, החמישית וכל בית יוסף והם אשחיו ובניו ועבדיו ושפחותיו, הששית אהיו אחי יוסף כולם, השביעית וביח אביו הגדולים זולתי הסף, השמינית ויעלו

ויעלו עמו גם רכב, התשיעית גם פרשים. למדנו מכל זה כי ההספד יקרא דשכנא הוא כי גם האומות היו נוהגין כן קודם שניתנה התורה כמו שהזכרנו. אך יש בינינו וצין האומות חלוק כוונות כי אנשי מלרים כוונתו בהספדו של יעקב לשני דברים, האחד מפני כבוד המלכות והשני מפני חסרון תועלת גופני שהיו חסריה ממנו. וזאת כוונת אלה"ע בהספדו בהיותם דואגים על חסרונם מן המת תועלת גופני והם מנסערים עליו לער גופני שאבדו ממנו התועלות הגופניות, אך ישראל כוונתם בהספד לעשות בזה עבודה גמורה להקב"ה מפני שהמת היה חיש נדיק שומר דרך ה' והיה חיק לחורג ולמנוח ולמע"פ וכלי הנשמה הפורה בקיום המלות, ולזה כוונה התורה שקבעה לנו בזה מלות חבלות והזהירו רז"ל על ההספד שלא להתעלל בהספדו של נדיק והוא שדרשו רז"ל כל המתעלל בהספדו של אדם כשר ראוי לקברו בחייו שנא' (יהושע כד) ויקבור אותו בגבול נחלתו בחמנת סרת בהר אפרים אשר מנסון להר געש מלמד שגשש עליהם ההר לקברם מפני שנתעללו בהספדו של יהושע שאין כהוב בו ויבכו אותו בני ישראל כמו שכתוב במשה רבינו ע"ה: ועוד יש בענין ההספד דרך חיים כי הוא סיבה שיתבונן אדם בפחיתות העוה"ז שכולו הכל גמור ודבר בטל ויזכור כי ימיו פסחוח וכלל הוא על הארץ בענין שאמר דוד ע"ה (תהלים נט) הנה פסחוח נחת ימי וחלדי כאין נגדך ואמר עוד (תהלים קב) ימי כלל נפוי. ודרשו רז"ל לא כללו של כותל אלא כללו של עוף הפורה באויר כי מחוץ ההספד יכנע האדם והחי יתן אל לבו ויחשוב עצמו כמת ויתבונן במי שהוא חיי החיים כלם הוא המלך החי המצוי והממייב לכל, וכדי לקבוע זה בלב תקנו רז"ל להזכיר לשון החי בבית האבל, וכן דרשו רז"ל (מסכת אבות פ"ג) הסתכל בשלשה דברים ואין אהה בא לידי עבירה דע מאין באה ולאן אהה הולך ולפני מי אהה עתיד ליתן את החשבון, מאין באה מספה סרוחה, ולאן אהה הולך למקום עפר רמה וחולעה, ולפני מי אהה עתיד ליתן את החשבון לפני ממ"ה הקב"ה, ושלשחן למדנו אותן מן הכתוב שאמר שלמה (קהלת יב) וזכר את בוראך קרי ביה בארץ בורך בוראך מאין באה זהו בארץ. ולאן אהה הולך זהו בורך לשון בור שהוא הקבר, ולפני מי אהה עתיד ליתן את החשבון זהו בוראך. וע"ז אמר שלמה ע"ה וזכור את בוראך שיזכיר שלשה דברים הללו, והאשר יזכור אותם אז תהיה מחשבנתו משופעת למעלה בעיני העולם העליון הנלתי שכולו יסוד ומוסר חין בו. כי זאת מחשבת המשכיל בכל עת ובכל שעה וז"ש שלמה (משלי פו) אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. אמר אורח חיים והיה יכוללומר דרך חיים כמ"ש (שם ו') ודרך חיים תוכחות מוסר, אבל בא לרמוז על נפש המשכיל שהיא נחשבת בעוה"ז כאורח שנשבה והוא כלוא בבית האסורים והוא נכסף ומשתוקק למעלה להתקשר ולהאחז עם המעלות העליונות השכליות ואמר למען סור משאול מטה כדי ללכת ממאשר הגוף שהיא כלואה ומסוגרת בחוכו משל

למה הדבר דומה למי שהוא דר בעיר אחת והסכמתו לדור בעיר אחרת שהרי חין דירתו שם דירת קבע אלא דירת עראי ואין ראוי לו לקנות כלי בית וחפצים ותשמישים וכ"ש שדות וכרמים לפי שישיבתו באותו העיר עראי ומחשבתו בעיר אחרת וע"כ אינו רוצה להתיישב שם. כן המשכיל דירתו למעלה ויש זה אורח חיים והוא מחלואה ונכסף לשוב שם למען לא תבאל בפינוף התאוות ובקומחת חטונגי הגוף זהו למען סור משאול מטה. וע"כ סמך לו הכתוב הבא אחריו (שם פו) בית גאים יסח ה' וילכ גבול אלמנה. קרא גאים הקובעים במחשבתם דירתם בעוה"ז וכל עיקר מחשבתם על יישובו על התמורה והחילוף כענין שאמר דוד ע"ה (תהלים מט) קרבים בחימו לעולם וע"כ יתגלה לבם בהלחמתם ועל כן הם מיושבים בבתי שלותם ע"כ יסח השם ביתם החזק מדה כנגד מדה והיה מספיק הכתוב לומר למען סור משאול למה הולך לומר מטה אלא כדי לרמוז הגוף והנפש מטה כנגד מעלה כי כל דבר ודבר חוזר ליסודו, הגוף חוזר ליסודו והרות תשוב אל האלהים אשר נחנה. ועוד מן הידוע בענין הנפש כי כשם שהגוף מת בפצע כן הנפש חי בפצע וכשם שהגוף חי במקרה כן הנפש מתה במקרה, ומיתת הנפש הוא החפא, ומפני שהגוף מת בפצע ויורד למטה אמר בענין הגוף משאול מטה, ואמר בנפש המשכיל אורח חיים למעלה למשכיל על שם שהיא עולה למעלה. וכ"כ בקהלת (ג) ומי יודע רוח בני אדם העולה היא למעלה כנגד מה שהזכיר ורוח הנהמה היוורדת היא למטה לארץ, כלומר אותה הנפש שהיא עולה למעלה מי יודע אותה כי לא היה שלמה ע"ה מסופק בדבר ח"ו ואינה ה"א התמיהה אלא ה"א וודאית כי היא בודאית העולה למעלה על מזבח ה'.

ודבר ידוע שהנדיקים מגינים על הדור וכשהם מסתלקים מן הדור הנה זה בעון הדור שכן מצינו ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עוני כבוד מחוספסין אל ישראל בזכות אהרן וכשנסתלק אהרן נסתלקו עוני כבוד זהו שהאומות שהיו מחפחדים מישראל מתחלה בקשו להלחם בהם שכן כתיב במלך ערד (במדבר כא) וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האחרים וילחם בישראל מכאן דרשו רז"ל וישמע הכנעני מה שמועה שמע שמע שמת אהרן ונסתלקו עוני כבוד וע"כ סמך הכתוב וישמע הכנעני למיתת אהרן וכדי ללמדך ששקולה מיתתן של נדיקים כשריפת בהמ"ק ולכך מת אהרן בחדש ששטרף בו בהמ"ק זה חדש אב הוא שכתוב (שם לג) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' בחדש החמישי באחד לחדש ובתשעה בו נשרף בהמ"ק. ובמקום אחר דרז"ל קשה מיתתן של נדיקים כשכירת הלוחות שלכך סמך הכתוב שכירת הלוחות למיתת אהרן שנא' (דברים י) אשר שכרת ושמתם בארון וסמך ליה ובני נסעו מבשרות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם. ודרז"ל וכי במוסרה מת והלא בהר מת אלא שעשו שם במוסרה אבל גדול כאלו שם מת אהרן ויקבר

הנבואה הוא שכתו' (דברים יח) נביא מקרבך מאחריך כמוני יקום לך ה' אלהיך כדי שלא תצוין כלשון מאחריך שיהיו בכלל זרע אדום וישמעאל שהם אחים ולכך פרס ואמר כמוני כלו' מזרע יעקב כמוני. תחייית המחים הוא שכתוב (בס לג) חף במיו יערפו כל כלו' חף שמיו של עין יעקב שהזכיר יערפו כל והוא כל שבו עתיד הקב"ה להחיות המהים וסמך לו מיד אשריך ישראל מי כמוך כלו' שאין אומה בעולם כמותכם שתזכה למעלה הזאת, והוא שכ' (דניאל יב) ורבים משיני אדמת עפר יקונו, לא תצוין שיהיו עכו"ם בכללם כי מלת רבים נאמר על ישראל כלשון (אסתר ח) ורבים מעמי הארץ מתיידיים, וזהו דבר ישעיה הנביא עליו השלום שאמר (ישעיה כו) יחיו מחיך כו' דבר עמהם לנכח כלו' מחי ישראל, ואמר במדרש שיר השירים (ב') אני חבולת השרון רבן אמרין הארץ אמרה אני חבולת אני היא וחביבה אני שכל מתי עולם הבוי' כי שנה' יחיו מחיך לכשיבקש הקב"ה ממני אני מחזירם לו וארטיב מע"ס כשוננה שנה' (ישעיה כו) מכנף הארץ זמירות שמענו נבי לנדיק, הקב"ה יזכנו לאותו זמן להמנות בכלל הגדיקים כדי שזכה לאותה מעלה שכן דרשו ז"ל בכחובות בפרק אחרון (דף קיא:): עתידין גדיקים שמבצצין ועולין מירושלים שנה' (תהלים עב) ויזינו מעיר כעשב הארץ:

אבל

ב' ה' נשמת אדם חופש כל הדרי בסן (משלי ב). מי שיש בלבו שורש יראה שמים ראוי לו להשיב אל לבו שהוא בעוה"ז שליח מאת הקב"ה וגשתלח בעולם הזה לקיים התורה והמצוות ויש עליו לעשות שליחותו באמונה כאשר נאסרה ואם עשה כן הלך שכרו אחר ופעולתו לפניו ומוצאם לו שהוא בן העוה"ב. משל לעבד ששלחו המלך בשליחותו. אל עבר הים שהוא ראוי לו שלא יסור מלבו ענין שליחותו ושלא יהיו עיניו ולבו כי אם על שליחותו עד שובו אל המלך ויפיק רצון ממנו. ועז"א שלמה ע"ה (שם ד) בדרך חכמה הוריתיך הדרכיך במעגלי יושר להיות ב' מתמתך הודעתך היום חף אני. להודיעך קשם אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך. יאמר הודעתך היום שאתה שליח בעוה"ז נפתלתת שם לעשות שליחותך. והשליחות לדעת קשם אמרי אמת כדי שחולל להשיב ולתת השבון מאותן אמרי אמת למי ששלחך בעוה"ז, ואמר חף אמת כלו' שתחבונן בזה ותשיח אל לבך כמוני וזהו לשון חף אמת, והזכיר דברי אמת על דברי תורה שהם עדות ומופת על השגחת הש"ת באלים כי מתוך שהוא משגיח עליו מזהו ומזהירו על אמרי אמת וסיבה ההשגחה באלים היא הנשמה המאירה את הגוף ועל כן המטילה שלמה ע"ה לנר ואמר נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בסן. ונר ה' ע"ד הפשט הוא השמש כי הוא מאור הגדול בשמים ולגדול מעלתו ושהוא מספר כבוד הש"י יחס אותו אל הש"י והודיענו בזה כי שם שהשמש הוא הפאיר לארץ ולדריה עליה כן נשמת אדם היא

ויקצר שם ואכל זה היה בשביל בני לוי שהרגו שם במסרה הרבה מישראל על ח' מסעות שחזרו לאחוריהם מהר ההר למוסרה, חגל אהרן צהר ההר נקצר שכן אמר לו הקב"ה למשה (במדבר ב) קח את אהרן והפשט את בגדיו והלבישם את אלעזר בנו והעל אותם הר ההר. ודרז"ל והפשט את בגדיו בגדי כהונה גדולה הפשיטו והלבישם לאלעזר בנו, ח"ל הכנס במערה נכנס וראה מטה פולעת ונר דלוק ח"ל עלה למטה ועלה פשט ידיך ופשט ענפים עיניך ועלם קמון פך וקמן מיד חמד מטה לאותה מיתה, וזהו שנה' לו (דברים לב) כאשר מת אהרן אחיך באותה מיתה שנתחיות לה. הר ההר הר על גבי הר והיה אהרן קבור באותו מקום ששמו הר ההר שנה' כאשר מת אהרן אחיך צהר ההר, ויש לשאול בכאן כי כל ימי המדבר היה אחד מג' ענפים שהיו הולכין עם ישראל שהיה משה להם את ההרים וח"כ היאך נשאר הר זה והלא ישראל עברו דרך שם שנה' (שם) ויבואו בני ישראל כל העדה הר ההר חגל דרז"ל שכל ההרים השוו ושלשה הרים נשארו בגבהן הר סיני למתן תורה הר נבו לקבורת משה הר ההר לקבורת אהרן, נמלח למד שהגדיקים מכפרין ומגינים על דורם והעולם נריך להם כשם שהוא נריך למאורות. ודרז"ל בזמן שהמאורות לוקין סימן רע לכל העולם, משל למלך שעשה סעודה לעבדיו וכעס עליהם ואמר לשמשיו פול פנים מפניהם והושיבם בחשך. והנה תלמידי חכמים נמשלים למאורות, ותועלתה גדולה מחועלת המאורות. וכן ח"ר אליעזר לרבן יוחנן בן זכאי בשעת פטירתו סוב אמה לישראל מגלגל חמה שנגלגל חמה בעוה"ז ורבי בעוה"ז ובעוה"ב וכשהמאורות הם ועדרים אז העם הם יושבים בחשך, והנה הדור יושב בחשך כשאחד מהם איש נדיק וחייבים הכל לבכות ולעורר הסעד עליו לכבודו שכבר הוכחנו כי ההסעד הוא כבוד המת ולעתיד לבא יבטל ההסעד בבסול יזה"ר ותחת הדמעה מעל כל פנים ויזכו כל ישראל לתחיית המחים שהיא המעלה שהרחה הקב"ה למשה כמה בדרשו ז"ל (דברים לב) עד הים האחרון אל חקרי הים אלא היום האחרון זה תחיית המחים שהיא המעלה המיוחדת לישראל שכן דרשו בסיפרי ח"ר סימא מאי דכתי' (תהלים נ) יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו, יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ זו הגוף לדין עמו למי שהוא מדיון עמו מכאן לתחיית המחים מן החורה לישראל, ע"כ:

ובציינו ד' מעלות סרסיות לישראל ואלו הן הארץ והחורה והנבואה ותחיית המחים, ונראה לי לפרש ולהוכיח ארבעתה מן הכתוב. הארץ הוא שכתוב (דברים לג) וישכון ישראל במח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותינוש הזכיר עין יעקב כלו' זרע יעקב כדי שיתבאר מזה כי להם לבדם נתנה הארץ ולא לאומה אחרת ולכך פרס ואמר עין יעקב, החורה הוא שכתו' (שם) חורה נזה לנו משה מורשה קהלת יעקב באר בזה כי לא נתנה חורה אלא לנו שאנו קהלת יעקב, ולכך פרס ואמר קהלת יעקב שלא נתנה החורה אלא ליעקב ולכל המתקבל עם יעקב.

מזכיר את כרמי אני מזכיר את כרמך, כך אמר הקב"ה לישראל את שמרת תורתני אני לשמור את נפשך שנאמר (דברים יא) את שמור תשמרון את שמרתם תשמרון, ע"כ:

וידוע כי שלש פולמות חולפות על הגשמה, האחד עולם היצירה, השני העולם הזה, השלישי העולם הבא ושלשון רמזן שלמה ע"ה בפסוק אחד הוא שאמר (קהלת ז) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו, הא' נקרא עולם היצירה לפי שבו נולדו במעי אמו והוא תחלת הווייתו ממנו יכיר ויתבונן נפלאות הבורא ית' וגדול מעשיו הוא שאמר דוד ע"ה (תהלים קלס) אשר עושייתו בסתר רקמתי בתחתיות ארץ וכתיב לעיל אודך על כי נוראות נפלאותי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאלך, כי הוא מדבר בתכונת היצירה מן האדם וכלל הנפלאות הנראות בהווייתו ועל זה אנו מצרכים בכל יום אשר ילך את האדם בחכמה ורחמין ומפליא לעשות הוא שאמר חזקוני (חזקוני) זכר נא כי כחומר עשיתי הלא כחלב תסיכני וכגבינה תקפייני עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידיים תסוככני הוא עולם שבו עומד זמן קצוב תשעה חדשים ואין לו שכל ודעת ולרצונו היה קיומו ועמידתו שם לעולם כי הוא חזן ממזון האם ובהפרדו משם הוא אנוס ומוכרח כמאמרז"ל (אבות פ"ד) על כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה נולד ועל כן הוא בוכה ומתעורר בבואו בכאן להורות כי העוה"ז עולם הצער והמהומה. העולם השני הוא העולם הזה ויש לו בזה יתרון מעלה על העולם ההוא שבה ממנו כי בעולם הזה כשם שגופו גדל כן יגדל שכלו וחרבה חכמתו עד שהוא מתחכם בחורה ובמטות ועמהם ישיג ידיעת השם יתעלה וישיג יראתו ואהבתו ועבודתו ובכן יכיר ויתבונן יתרון המעלה שיש לו בעוה"ז על הראשון ואפי' בזה העולם שיש לו כל יתרון המעלה הזאת הוא עומד שם זמן קצוב כענין שכתוב (תהלים ז) ימי שנותינו בהם שנעים שנה ואם נבחרות שמנים שנה והוא יולא ממנו אנוס ומוכרח כמו כן אלו חיה חלק בנים כמאמר חכמינו ז"ל על כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מתולרצונו היה עומד שם לעולמי עד. העולם השלישי הוא העולם הבא עולם שאין לו זמן קצוב ואין לזכותו סוף ותכלית בו ישלם לו שכר המצות והמעשים הטובים שעשה בעוה"ז שהרי הוא עולם הגמול לא עולם המעשה. ונמלא האדם הולך מסוב אל סוב מעילוי לעילוי בשלשה עולמות אלה, וזהו שרמז שלמה ע"ה בפסוק הזה ג' עולמות וביאר כי יש לכל א' יתרון גדול על חברו, והתחיל מן המעלה שבהם הוא העוה"ז ואמר טוב שם משמן טוב, יאמר גדול האורר לנפשו אולרות זכות לעוה"ב מן האורר אולרות ממנו ושמן טוב שם קניי העוה"ז כענין שכתוב (משלי כא) אורר נחמד ובמן בנוה חכם ויום המות מיום הולדו בא לומר כי כמו שיש יתרון מעלה לעוה"ב על עוה"ז כן יתרון מעלה לעולם הזה שקראו יום המות על עולם היצירה, וכלל הדבר עולם הראשון שהוא עולם היצירה הוא חשך ולא אור, זהו עוה"ז

נר בחור הגוף להאיר פעולת הגוף והקב"ה שהוא חופש כל חדרי כפן עמה הוא מענישו וגמלו על פעולותיו גם על מהשבותיו שהוא מחשב בחדרי לבו. וכיון שנתבאר שהגשמה סבת ההשגחה באדם ראוי שיפספס אדם במעשיו ויתעורר על פעולותיו ויתבונן ביום המיתה כי מי שאינו מתבונן ביום המיתה המשיגו הכתוב לבהמה המעוהדת לשחיפה שהרי פוף אדם למות וסוף בהמה לשחיפה והבהמה חיה מרגשת ביום המיתה עד הרגע אשר יובילה לפסוח כן יש אנשים נחשלו כבהמות נדמו אינם מחשבים כלל ביום המיתה עד בואה, הוא שאמר דוד ע"ה (תהלים מז) כלאן לשאול שמו מות ירעם וירדו גם ישרים לבקר ולזרם לבלות שאול מזבל לו, אמר שמו כלומר שמו נפסם מות ירעם מיתה הבהמה פעם אחת והאנשים האלה מות ירעה אותם בכל יום ובכל שעה כבהמה הרועה בכל יום והישרים שהם מתבוננים תמיד ביום המיתה יפלטו בהם לזמן תחיית המתים הנמשל לבוקר שנה' (מלאכי ג) ועשותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. ויש לפרש עוד נר ה' נשמת אדם כי קרא הגשמה נר ה' על שם שהנר מדליקין אותו מן האור, וכן הגשמה העליונה שבאדם היא לקוחה מן האור הראשון ועיקר האיות האדם אינו אלא בשבילה, וזהו שתמלא במעשה בראשית (בראשית ב) ויהי האדם לגשם חיה, למדך הכתוב שיעקר הווייתו של אדם אינו אלא בשביל נפש חיה, והזכיר לשון ויהי שהוא מורה על הקיום ולא תמלא מלח ויהי במעשה בראשית עם זכרון הדבר הנצב בעלמו כי אם בנ' דברים צברית האור הראשון וצברית האדם שחזור לבד הדבר הנצב שכבר הזכירו במלת ויהי זה שכתוב ויהי אור ויהי אדם לגשם חיה, ומכאן יתבאר לך ענין הנפש במעלה וקיומה לעד כאור העליון עלמו ותמלא ביום אחד של מעשה בראשית ה' פעמים אור וכנגדם ארז"ל ה' שמו ית' לגשמה, גשמה, יחידה, רוח, נפש, חיה, ומשני זה נמשלה הגשמה לאור לפי שנבראת עם בריאת האור, ודבר זה רמזו הקב"ה לחיוב במענה מן השערה שהזכיר לו ענין האור הראשון והזכיר בריאת הגשמות הוא שאמר (חזקוני) חיה דרך ישכן אור וחשך חיה מקומה, ידעת כי אז חולד ומספר ימך רבים. ביאור הכתוב הגד לי את ידיעת דרך האור שנברא ביום ראשון ואם מתבונן בנתיבותיו כי אם ידעת זה ידעת כי אז חולד כלומר ידיעת הכל שהרי באותה שעה נולדת ומספר ימך רבים. וזה כלפי בריאת הגשמה. ומשני שהנר לקוח מן האור לכך קראה נר וייחס אותה לשם יתעלה. ואמרו במדרש אמר הקב"ה לאדם נרך בידי ונרי בידך, נרך בידי שנה' (משלי ז) נר ה' נשמת אדם. נרי בידך זו התורה שנה' כי נר מלך ותורה אור את אתה משמר את שלי אני משמר שלך. א"ר חייא משל לשנים שהיו להם שני כרמים זה היה לו ביהודה וזה היה לו בגליל זה שביהודה היה עדמו בגליל וזה שבגליל היה כרמו ביהודה, לימים הגיעו זה אלל זה אמר לחבירו שמור כרמי שבגליל ואשמור כרמך שביהודה ואם אתה

והעוה"י יש בו חשך ואור שהוא מתנהג ע"פ שני המאורות, והעוה"כ כלו אור אין בו חשך כלל: ודרשו ז"ל חמשה שמות יש לנשמה ומינו שהזכיר דוד ע"ה חמשה פעמים ברכי נפשי את ה' ודרשו ז"ל פרק ראשון דברכות (דף ו) הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי כנגד הקב"ה מה הקב"ה מלא את כל העולם כלו אף הנשמה מלא כל הגוף מה הנשמה רואה ואינה נראית אף הקב"ה רואה ואינו נראה מה הקב"ה זן את כל העולם כלו אף הנשמה זנה את כל הגוף מה הקב"ה סהור אף הנשמה סהורה מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים תבא נשמה שיש בה חמשה דברים הללו ותשבת למי שיש בו חמשה דברים הללו, וביאור הענין מה הקב"ה מלא את כל העולם כלו אע"פ שיש מקומות בעולם ששם מתראה כח הקב"ה יותר כענין הר סיני והר המוריה ובית אל וכיוצא בהן ואע"פ כן הוא מלא את כל העולם והוא שכתוב (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'. וכתיב (ד"ה ב' ו) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף הנשמה מלאה את כל הגוף כי אע"פ שיש מקומות בגוף שהנשמה מתראה בהם יותר מזולתם והם איברים מיוחדים שהם המוח והלב והלשון אע"פ כן היא מלאה את כל הגוף שאין לה אבר גדול וקטן בכל איברי הגוף שאין שם כח הנשמה, ואנו רואים שהידים והרגלים הם בעלי מלאכה קיימת והמלאכות הקיימות אין באות אלא מכח הנשמה החכמה. ולא מלינו בכל שאר בעלי חיים שיהיו בעלי מלאכה ובזו יש לאדם מותר על הבהמות והעופות, ואע"פ שאנו מוצאים העכביש והחולעת והדבורה שהם בעלי מלאכה אינה מלאכה קיימת כי לא יתכן להיות למלאכתם גמר זולתי בהבנת בני אדם. וזה ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו כלומר כאשר שם קדשו מלא העולם כלו כן כח הנשמה בכל קרב וקרב מן הגוף, מה הקב"ה רואה ואינו נראה כי א"א שיראהו עין כל בריה ואפי' מלאך ושרף וחיות הקודש וזה שכתוב (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי אפי' אדם החקק על כסא הקדש אף הנשמה רואה ולא בתושים ואינה נראית כי לא תושג לעין הבשר כלל. וזה כנגד (תהלים כג) ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו, כלומר שפיראה ותחבונן בהסד שגמל לה השם כמו שהיא רואה כל הדברים ואינה נראית. מה הקב"ה זן את כל העולם כלו כלומר העליונים והשפלים כי השפלים נזונים משפע כחות העליונים והכחות העליונים נזונים מזיון, אף הנשמה זנה את כל הגוף כלומר ובכחה שלא ע"י מאלל ומשחה כי כשהיא ניזונית מזיו הענוג ההשגה יש לה כח להעמיד הגוף ולזנוי ימים רבים כשם שזון משה ע"ה בהר מ' יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שחה ק"ו הוא אף הגוף הוא מעמיד את הנפש בתוכו בסבת זון הגוף על אחת כמה וכמה שיש בה לנפש להעמיד ולזון את הגוף בסבת זון פאם הנפש, וכן מלינו באליהו שהיה נפשו נזונית בזמן הנפש שהיה המזון

האמתי מכלעדי סבות אמלעיות והלך ארבעים יום במעט מזון גופני הוא שכתוב (מ"א יט) וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה, וזה כנגד ברכי נפשי שנסוף המזון הזה כי מתחלה הזכיר ברכי ה' מלאכיו ברכי ה' כל זבאי ברכי ה' כל מעשיו. הזכיר ג' עולמות ממעלה למטה כסדר ואח"כ חתם ברכי נפשי את ה' על שם שהוא ית' זן את כל העולמות ומעמידן בכחו. מה הקב"ה סהור אע"פ שהדבר מוחש לחוש העין שיש בעולם מקומות שאין נקיים וסהורים הוא יתעלה בכל מקום סהור, והמשל ע"י מאור השמש שהוא אחד ממשרתיו העלומים שהוא סהור ונקי על פני האשפה כאשר הוא סהור וזך על פני המים, אף הנשמה סהורה, אע"פ שיש איברים בגוף שאינם נקיים והיא מלאה את כל הגוף מפני שא"א להתלות שום לכלוך בנפש כי אין לכלוך נחלה ודבק כי אם בגופות והיא אינה גוף ע"כ היא סהורה. וזה כנגד (תהלים קד) ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת כי הדבר שאינו סהור-אין לו הוד ולא דר. מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים כי כל הרוצה לחקור על ידיעתו ולעמוד על השגתו א"א לו זה אלא א"כ יבנס בחדרי החכמה, וזה לשון רבותינו ז"ל (חגיגה פ"ב דף יד ב) ארבעה נכנסו לפרדס ולכך יצטרך לחפש חדרי החכמה חדר בחור חדר עד שימצאו, אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים כי מי שיחקור עליה לדעת מה היא יצטרך להכניס עצמו בחדרי החכמה, והוא צריך שיחבונן שהנשמה גושאת את הגוף והיא בתוכו וחוצה לו ושאינה יסוד מן היסודות אבל היא עלם פשוט שכלי נאלל מכסא הכבוד. וזה כנגד סוף המזמור שאמר (תהלים קד) יתמו חסאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' להורות כי החסאים יאבדו אבל נפש הצדיק גנוזה תחת כסא הכבוד:

ובמדד'ש תהלים מוסיף עוד למה מקלם הקב"ה בנפש מה הנפש אין אדם יודע מקומה ובאי זה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין כל בריה יודעת איזהו מקומו שאם חיות הקדש שהן פוענות כסא הכבוד אין יודעות אי זהו מקומו ובאי זה מקום הוא נתון ומה הן אומרות ברוך כבוד ה' ממקומו. וכיון שלמדונו ז"ל על מעלת הנשמה השכלית יצטרך אדם להמשיך אחריה ולהשגדל במלות גמילות חסדים וענין גמילות חסדים הוא לבקר חולים ולהלביש ערומים ולנחם אבלים לקבור מתים כל זה נקרא ג"ח שהאדם גומל חסד בגופו אין למצונו חלק בזה והנה אלה מדות לשם יתעלה מיוחדות. ודרשו רז"ל בפרקי רבי אליעזר גמילות חסד לאבלים מנין מהקב"ה שגמל חסד למרע"ה וקברו הוא בעצמו שנא' (דברים לד) ויקבר אותו צבי וכן כל ישראל גמלוהו חסד שנא' (שם) ויבכו צבי ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום, וכן גמלו חסד לאהרן שנא' (במדבר כ) ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל, ושבעת ימי האבל מנין אנו למדים מיעקב אבינו ע"ה שכן כתוב ביוסף בנו (בראשית נ) ויעש לאביו אבל שבעת

הקמה

אבל

בר

חסדים, ובמדרש שמואל כתוב אחד אומר (שמואל כה) וימת שמואל וכתוב אחד אומר (ש"א כה) ושמואל מת אלא שמואל מת מת ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורין אלא לעונו של נבל שמת שמואל והוא עושה מלאכה שנא' וימת שמואל ושמואל ליה (ש"ס כה) ואיש במעון אחר הקב"ה הכל סוסדין וכופחין על לבם על מיתתו של לדיק והרשע הזה יושב ועושה מרזחין, אבל דוד מהו אומר או אני הורג או נהרג או רודף או נרדף אני הולך ועושה גמילות חסדים ללדיק הה"ד (תהלים יג) ואני בחסדך בסחתי ללמדך הכופר בגמילות חסדים ככופר בעיקר:

דרשנו ז"ל במשכת סוכה בסוף פרק לולב וערבה (דף מט ב) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והלנע לכת עם אלהיך, עשות משפט זה הדין ואהבת חסד זה גמילות חסדים והלנע לכת זה הכנסת כלה והולאת המת והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכם לעשות בפרהסיא אמרה חורה הלנע לכת דברים שדרכן לעשותן בנענה עאכ"ו. אמר רבי אליעזר גדול העושה נדקה יותר מכל הקרבנות כלן שנא' (משלי כה) עשות נדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, ואמר רבי אלעזר גדול גמילות חסדים יותר מן הנדקה שנאמר (הושע י) זרעו לכם לנדקה קצרו לפי חסד, אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל קוצר ודאי אוכל. (סוכה פ"ד מט ב) ת"ר בשלשה דברים גדול גמילות חסדים יותר מן הנדקה נדקה בממונו גמילות חסדים בין בנושו בין בממונו נדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים. נדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים. נריך אדם להזהר במדת החסד שעם מדה זו יתמשל לבוראו ית' וילך בדרכיו כי המדה הזאת היא ממדותיו ובה הוא יתעלה מנהיג עולמו. וכן אנו אומרים בחפלת יוצר המנהיג עולמו בחסד וכו' נברא העולם שנא' (תהלים פס) אמרתי עולם חסד יבנה. וכל הזהיר במדת החסד הוא מי שנפשו שפלה והוא הירא את ה' והמדה הזו שהחזיק בה בחייו שואבם נשמתו לחיי העוה"ב והיא מחוספת עליו כעספרה לראש הוא שאמר דוד המע"ה (תהלים כג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאתו ונדקחו לפני בניו:

אבל

והוא אבילות תורבן ירושלים:

משא גיא חזיון מה לך איסוף כי עליה כל לבנות תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליה חללק לא חללי חרב ולא מחי מלחמה (ישעיה כב). ישעיה ע"ה התנבא בכאן על הורבן ירושלים והיה מאשים לישראל על שהיו משתדלים בכל כחם להכין כלי מלחמה כדי להשגב מן האויבים הבאים להלחם עליה ולא היו מכינים עליהם להשגב ומע"ס לפי שבה התשובה היו יכולין להשגב מכלהי כלי מלחמה במבול ואינם יכולין להגלל הכלי תשובה וט"כ ההנבא

ימים, גמילות חסדים לאבלים מנין מאיזבל שהיה ביחה במוך לשוק וכל מת שהיה עובר בשוק היחה יוצאה מחוך ביחה ומכה בכפי ידיה ומקוננת בפיה ומהלכה עשר לעדות וכל חתן שהיה עובר בשוק היחה יוצאה מחוך ביהה ומלללת בכפיה ומקלסת בפיה ומהלכת עשר לעדות ועליה ההנבא אליהו זכור לטוב (מ"א כה) הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל והאיברים שהיו גומלים הסד לא שלטו הכלבים בהם שנא' (מ"ב ס) וילכו לקברה ולא מצאו בה וגו', גמילות חסד לאבלים מנין מאנשי יבש גלעד כיון שנהרג שאלו אמרו אנשי יבש גלעד אוהו האיש שהלילונו מחרפת בני עמון אין אנהנו חייבין לגמול לו חסד עמדו כל הגבורים שבהם והלכו כל הלילה לחומת בית שאן ולקחו את גופת שאלו ואת גופת בניו מחומת בית שאן שנא' (שמואל א ל) ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה. לאבלים מנחמים בלחם ויין שנא' (משלי לא) חנו שכר לאוצר ויין למרי נפש, אנשי יבש גלעד היו גומלים חסד עם שאלו ועם בניו אף אני נותן לכם שכרכם לעתיד לבא. כשעתיד הקב"ה לקבץ נשמות ישראל מארבע רוחות העולם ראשונה מקבץ חצי שבט מנשה שנא' (תהלים ס) לי גלעד ולי מנשה, ואח"כ אפרים, שנא' אפרים מעוז ראשי ואח"כ יהודה שנא' יהודה מחוקקי, לי גלעד זה אחאב מלך ישראל שמת ברמות גלעד ולי מנשה כמשמעו, אפרים מעוז ראשי זה ירבעם בן נבם, יהודה מחוקקי זה אחיתופל, מואב סיר רחלי זה גחזי, על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי, עלי פלשת החרושי אמר הקב"ה עלי לפלש להם זכות ולעשותן רעים אלו לאלו, וכן מצינו כל יהודה וישראל שנאספו לגמול חסד ליאשיהו וכן עשה ירמיה הנביא ע"ה שנאמר (ד"ה ב לה) ויקון ירמיהו על יאשיהו ר"מ אומר השמים אלו הלויים שעומדין על הדוכן בשיר והשרות אלו נשיהן, ר"ש אומר לא על הלויים ולא על נשיהם בלבד אמרו אלא על הנשים החכמות שנא' (ירמיה ס) כה אמר ה' התבוננו וקראו למקוננות וגו' ותמהרנה ותשאלנה עלינו נהי מכאן התקינו חכמים שיהיו עושין קן לכל זקני ישראל וגדוליהם שג' (ד"ה ב לה) ויתנס לחוק על ישראל ראה שלמה שמת חסד גדולה לפני הקב"ה מה עשה כשננה ביהמ"ק בנה שני שערים אחד להתנים ואחד לאבלים ולמנודים והיו הולכים כל ישראל ויושבין בין שני שערים הללו והנכנס בשער חתנים יודעים שהוא חתן והיו אומרים לו הסוכן בבית הזה הוא ישמחך בבנים ובנות, והנכנס בשער אבלים היה שמו מכוסה היו יודעין שהוא אבל והיו אומרים לו הסוכן בבית הזה הוא ינחמך, והנכנס בשער האבלים ולא היו שמו מכוסה היו יודעין שהוא מנוה והיו אומרים לו הסוכן בבית הזה הוא יתן בלבך לשמוע דברי חבירך ויתן בלב חבירך שיקרבך, ומשהרב ביהמ"ק התקינו שיהיו חתנים ואבלים הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי המקוה רואין החתן ושמהים עמו ורואים האבל ויושבין עמו לארץ כדי שיצאו כל ישראל בגמילות

התנבא עליה פורענות, ואמר משא ניה חזיון קרא לירושלים בקעה לשון שפלות. וידוע כי ירושלים גבוהה מכל הארצות וקראה הכתוב הר ונואר, הר בדכתיב (שם ב) לכו ונעלה אל הר ה', ובפרשה זו כתיב ושוע אל ההר, ונואר בדכתיב (שה"ש ד) כמגדל דוד. ונואר. ודרשו ז"ל מה נואר נתון בגבהו של אדם אף בהמ"ק נתון בגבהו של עולם אבל עכשיו שנתנבא עליה חורבן קראה שפלה להורות כי חסול ממעלתה ותחזור שפלה תחת היוותה גבוהה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. וכענין שכתוב (במדבר כז) ומנמות הגיא, ובדמיון זה המשיל את ישראל לככבים הוא שכתוב (דברים ח) והנכם היום ככבי השמים לרוב. והמשיל ג"כ לעפר שנא' (בראשית כח) והיה זרעך כעפר הארץ ללמדך כשהם עולים עולים עד לככבים וכשהם יורדין יורדין עד עפר. מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות דרך בני המדינה כשנאים במגור מתאספים לבתים ועולים לגגות ועולים למגדלים להשגב מן האויבים הבאים עליהם, ואמר הנביא כנגד ירושלים מה לך עתה שנאספת אל הבתים ועלית אל הגגות מפני מה היה זה מפני עונך והלא התמול תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה, כי לא ילאו לעיר להלחם עם אויביהם אלו נאספו אל העיר ומחו בתוכה ברעב והגה חינוס מתי חרב אלא חללי מלחמה וכענין שכתוב (איכה ד) טובים היו חללי חרב מחללי רעב ומספר גבולתו. והולך (ישעיה כב) כל קנייך נדדו יחד מקשת אוסרו (שם) ע"כ אמרתי שבו מני אמרר בכבי כי יום מהומה ומבוכה וגו' ועילם נשא אשפה, ויהי מבחר עמקיך, ויגל אש משך יהודה, ותבס ביום ההוא אל נשק בית היער. פי' גלה האויב מסך יהודה שהיו סבורין שלא תבא עליהם רעת האויב מפני בהמ"ק שהיה בנחלתם והגה בא האויב בעונותם על המסך שלהם. ותבס כנגד עש ירושלים וכנגד המלך אמר האויב בא עליך הבסת אל נשק בית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגנים ונתח עיניך בהם להביאם לירושלים כלומר הכינות עצמן למלחמה ולא לחסובה ומע"ס כלומר הבסתך היתה אל הנשק ולא אל האל (שם) כמו שנא' ולא הבסתם. (שם) ולא בקיעי עיר דוד ראייתם כי רבו ותקבלו את מי הבכרה העליונה, פי' עשו בציון שהיא עיר דוד הכנות להיותם מגלגלין כל המימות למקום אחד כדי שיעשו מהן הסיס לבנין החומה. (שם) ולא בתי ירושלים ספרתם ותחלו הבתים לבצר החומה, סירוש עשו ג"כ הכנות לקחת אבנים בנחילת הבתים היחרות הגמלאות בעיר. ומקוה פשייתם בין החומותים למי הבכרה הישנה ולא הבסתם אל עושיה שהיה לכם לחזור בתשובה והיא תילכס יוחר מכל ההכנות שעשיתם. כן פירש החכם רבי דוד ז"ל. והזכיר אחרי כן ג"כ (שם) ויקרא ה' נבאנס לבכי ולמשפד ולקרחה ולחגור שק. ענין ויקרא גזר כענין הכתוב ויקרא ה' לרעב כי לולא שגזר חרבן בהמ"ק מן השמים לא היו האויבים יכולין לו. וכן הכתוב אומר (איכה ח) ממרום שלח

אש בעלמותי וירדנה, ובמדרש איכה אמרה ירושלים לבת צבל אלו ממרום לא עשו בי מלחמה את יכולה להלחם בי. אלו ממרום לא שלחו בי אש את היית יכולה לי, אלא אריא קפילא קפלת קרתא יקידתא יקידת קמחא פחינא סהנת שנא' (ישעיה מז) קחי רחיס ופחני קמח ופחני חסיס לא נאמר אלא ופחני קמח, וזהו ששנינו ב"ז בתמוז הובקעה העיר כל' מעלמה בגזרת שמים וע"כ אחז לשון הבקעה וכן לשון הכתוב (מלכים ב כה) ותבקע העיר, ומלינו שהמלכים לא היה בהם כח לכבשה אלא היו יראים ונרעדים להחקרב אליה ואין שום אומה מאומות העולם יכולה בירושלים שכתוב במגור לעולם ושחשלוס בה יד נר ואויב. וכן מלינו במדרש שאמר לו הקב"ה לנבוכדנצר עלה והחרב ירושלים אמר ולא בעי אלא מלמלא יתי כמא דעבד בקמחי מה עשה יסב בדוסני של אנוכיא ושלח נבוכדנצר רב עבדים להחרב ירושלים ולא היה יכול לכבשה נתן הקב"ה בלבו והתחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום ספחים ומחלה עד ששקעה כלה וכיון ששקעה כלה נכנסו האויבים על ירושלים על אותה שעה הוא אומר (איכה ד) לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי חבל כי יבא נר יאויב בשערי ירושלים, הוי אומר (שם ח) ממרום שלח אש בעלמותי וירדנה לשון ממשלה כמו (מ"א ד) והוא רודה בכל עבר הנהר, או מלשון רדייה חרישה כדתיא חרש פורנוסרופוס את ההיכל, וכן הענין מפורש במשנה תורה (דברים כח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר זה פורנוסרופוס הרשע, אמרו במדרש איכה אשחו של פורנוסרופוס ילדה לו בן בליל תשעה באב והיו כל ישראל אכלים ומת בתוכה אמרו ישראל כדליק או לא כדליק אמרו כדליק וכל דבעי ימסי עלן ימסי אדליקו אזלון ואחרון לישן ביש לאשחו של פורנוסרופוס חילין יהודאין כד חילייד לך בר מחאבלין וכי מית אדליקו בוצינין שלחה ואמרה לבעלה עד דאת מכבש ברברין בא ונכבש חילין יהודאין דמרדו בך פליק באילסא חשב למיתי בעשרה יומי ואיייתיה רוחא בהמשא אתא ואשכחין דעסקין בהדא שפוקא ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר אמר להו ואנא הואי נשרא דחשביח למיתי בעשרה יומי ואיייתיה רוחא בהמשה הקיף לגיונותיו והרגן וע"ז קונן ירמיה (איכה ב) על אלה אני בוכיה וכו' :

חרבן זה של בהמ"ק באי זה עון היה, כך למדנו רז"ל חרבן בית ראשון משני מה משני עבודה זרה, וזה משורש בשפר ירמיהו ויחזקאל, ירמיה אמר (ירמיה ז) הבנים מלקטים עלים והאבות מצערים את האש והגשים לשון צדק לעשות כוונות למלכת השמים והשך נסכים לאלהים אחרים למען העישי. יחזקאל אמר (יחזקאל ח) ויאמר אלי בן אדם האתה רואה מהם עושים תועבות גדולות אשר בית ישראל עושים שה לרחקה משל מקדשי ועוד תשוב חרבה תועבות גדולות וכתיב (שם) והנא ואראה והנה כל הצבית רמש ובהמה שקן וכל גלולי בית ישראל מהוקה

חורה וסמא סמא יקרה זוחורבן ראשון וחורבן שני - ירדו ישראל בשפל ומעלחם הגדולה והנשאה הושפלה והושלכה לארץ זהו שאל"כ (איכה ב) השליך משמים ארץ חפארת ישראל, ומשלו רז"ל מלה"ד למלך שהיה לו בן בכה נסלו על ארכובותיו בכה נסלו על זרועותיו בכה הרכיבו על כתפו סנף עליו השליכו לארץ ולא מחתותיה במסקותיה מסקותיה ליבחר ליבחר ואחתותיה כולה חדא, כך (הובע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי ואחר כך (שם י) ארכיב אפרים ואח"כ השליך משמים ארץ חפארת ישראל כיון שנפל חפארת ישראל נפלה עפרת ראשנו נסלו ישראל שגא' (ישעיה כד) נפלה ולא חוכיף קום בחולת ישראל. משל למה הדבר דומה לבני מדינה שעשו עטרה למלך והקניטוהו וסבלן והקניטוהו וסבלן אמר להם כלום אחם מכעיסים אותי אלא בשביל עטרה שעמרתם אותי הא לכון פרון באפיכון, כך אמר הקב"ה לישראל כלום אחם מכעיסין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי הא לכון פרון באפיכון הוי אומר השליך משמים ארץ חפארת ישראל הא למדת שנחרב בית ראשון מפני ע"ז. בית שני אנו נקיאים בהן שהיו חסידים ואנשי מעשה והיה נחרב מפני שנאת חנם. כך דרז"ל במדרש איכה בליל ט"ב נכנס אברהם אבינו בבית קדשי הקדשים א"ל הקב"ה (ירמיה יא) מה לידידי בביתי א"ל רבש"ע בני היכן הם אמר לו חשאו והגליתים בין האומות א"ל לא היו בהם לדיקים אמר לו עשותה המזמזה אמר לו היה לך להסתכל בפוצים שבהם א"ל הרבים סגיאין ביסין א"ל היה לך להסתכל בבית מילה שבבשרם א"ל חייך כסרו בה שגא' (שם) ובשר קדש יעברו מעליך ולא עוד אלא שהיו שמחים במפלגתם אלו על אלו שגא' (שם) כי רעתכי אז תעלוזי, וכתיב (משלי יז) שמה לאיד לא ינקה הא למדת שפיקר חורבן בית שני מפני שנאת חנם היה לא מפני ע"ז היה שלא היו ביניהם שבדי ע"ז אבל היו מוסרין עצמן על קדושת השם שלא לעבד ע"ז, וכענין שדרשו רז"ל באשה אחת ושבעה בניה נסלן קיסר ונחנן לפניו משבעה קנקלים הביא הראשון ואמר לו השתחוה לאלם אמר לו ח"ו אמר לו למע א"ל מפני שכהוב (שמות כ) אחי ה' אלהיך מיד הוציאוהו והרגוהו, הביאו לשי וא"ל השתחוה לאלם אמר לו חם ואלום א"ל למה א"ל שכך כתוב בתורתנו (שם) לא יהיה לך אלהים אחרים מיד הוציאוהו והרגוהו (שם) א"ל למה א"ל כי כך כתי' (שם לד) לא השתחוה לאל אחר מיד הוציאוהו והרגוהו, וכן הרביעי אמר (שם כב) זובח לאלהים יחרם והרגו, וכן ההמישי אמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והרגו, וכן הששי אמר (שם ז) כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול וגורא והרגו, הוציאו השביעי הקטן שבהם אמר לו קיבר בני השתחוה לאלם א"ל ה"ו א"ל מפני מה אמר לו שכך כתוב בתורתנו (שם ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים כבר נשבעו לאלהינו שאין אנו ממירין אותו באל אחר שגא' (שם

(15)

שיערו חכמים שנטויו של אותו נער ונמצא בן שמי שנים וששה חדשים ושש שעות וחלי. בלוחה שעה נעקו אומות העולם ואמרו מה אלהיהם של אלו עושה להם שכך נהרגין עליו בכל שעה ועליהם כחוב (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום והיא עלה על הגג והפילה עצמה ומתה לקיים מה שנא' (ירמיה סו) אומללה יולדת השבעה ובת קול יונאת ואומר (תהלים קיג) אם הבנים שמחה ורוח הקדש לווחת על אלה חני בוכיה:

חרבן זה של בית המקדש כבר נגזר עליו במדבר בענין מרגלים כשחטאו ישראל והאמינו לדבריהם וזכו בכיה של חנם כמ"ס (במדבר יד) ונשא כל העדה ויתנו את קולם ויזכו העם בלילה ההוא. והיתה ליל ע"ב אמר הקב"ה אחס בכיתם בכיה של חנם חני חקבע לכם בכיה לדורות, וזה שאמרו במדרש שיר השירים מי זאת עולה מן המדבר, עילויה מן המדבר, סילוקה מן המדבר, מיחסה מן המדבר. עילויה מן המדבר, תורה מן המדבר, משכן מן המדבר, סנהדרין מן המדבר, כהונה מן המדבר, לוייה מן המדבר. סילוקה מן המדבר, שבמדבר נגזרה גזירה על חורבן ביהמ"ק. מיחסה מן המדבר שנא' (שם) במדבר הזה יחמו ושם ימותו, וזהו שחמלא בסדר אלה הדברים הנקרא משנה תורה שמזכיר בו משה ע"ה עליון של ישראל ומספר החסדים הגדולים שעשה השם עמם, והם לא כן עשו עמו ית' אבל היו מכעיסין אותו במדבר, וזהו שנא' (דברים ה) במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין חסל. ודברים אלו לא היו במדבר כי כבר יאלו משם ונכנסו לארץ מואב, ואין אלו שמות מקומות כי לא מנאום במסעות אבל הם מלות של תוכחות שהיה משה מוכיחן על עוונותיהם שעשו במקומות מן המדבר, אמר במדבר שכך כחוב (תהלים עח) כמה ימרו במדבר. בערבה הוא חסא פער שהיה בשמים בערבות מואב, מול סוף הוא שכחוב (שם קו) וימרו על ים צים סוף. בין פארן חסא המרגלים, וחסל ולבן שחטלו דברים על המן, וחמרו מחלוקתו של קרח ודבת מרים, ודי זהב הוכיחן על העגל, והא למדת שחורבן ירושלים שעליו התנבא הנביא ע"ה כבר נגזר מן המדבר:

ובמדברש (ישעיה כב) משא גיא חזיון גיא שכל החושים מתנבאין ממנו דא"ר יוחנן כל נביא שלא נתפרש שמו ושם עירו ירושלמי הוא. ונראה לי כי דעת הירושלמי מה שקראה בקעה הוא לשבח ולמעלת העיר כי כשם שהבקעה מקבלת מי גשמים כך ירושלים מוכנת לקבל שפע הנבואה לפי ששם שער השמים ומשם באה הנבואה לנביאים וזהו שזכר יונה בן אחי לתרשיש כדי שלא תהול עליו הנבואה בארץ, (שם) כי עליה כלך לנגות אלו פרהי כהונה שנטלו התפחות וזלו לנגו של היכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברים לפניך הרי התפחות מסורים לך וזרקוס כלפי מעלה יתה כמין פסת יד ונטלהן והם קפטו ונפטו לתוך החור שהיהו האויבים

(כו) את ה' האמרת היום והוא נשבע לנו שאינו ממירנו בלוחמה אחרת שנא' וה' האמירך היום, ח"ל קיסר אחיך שבעו ימיט וראו טובה ואחה נער לא שבעת ימים ולא רחית טובה השתחוה לללם ואעשה לך טובות אמר לו כחוב בתורתנו (שמות סו) ה' ימלוך לעולם ועד. ואומר (תהלים י) ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו ואחס בפלים ומלכותם בטלה בשר ודם היום חי ולמחר מת היום עשיר ומחר עני, אבל הקב"ה חי וקיים לעד ולעולמי עולמים, אמר לו קיסר ראה אחיך הרוגים לפיניך הריני משליך טבעתי לארץ לפני הללם והגביהה כדי שיאמרו הכל ששמעתי לקולי, ח"ל אבל עליך קיסר אם אחה מחיירא מבני אדם כמותך חני. לא אחייא ממלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא אלהי עולם, ח"ל וכי יש אלוה לעולם אמר לו אללי עליך קיסר וכי עולם של הפקר רחית, ח"ל וכי יש פה לאלהיכם ח"ל באלהיכם כתיב (תהלים קסו) פה להם ולא ידברו ובאלהינו כתיב (שם לג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל נבאח, אמר לו ויש עינים לאלהיכם אמר לו באלהיכם כתיב (שם קסו) עינים להם ולא יראו ובאלהינו כתיב (ד"ב יז) עיני ה' משוטפות, ח"ל יש אזנים לאלהיכם ח"ל באלהיכם כתיב (תהלים קסו) אזנים להם ולא ישמעו ובאלהינו כתיב (מלאכי ג) ויקשב ה' וישמע, אמר לו וכי יש אף לאלהיכם ח"ל באלהיכם כתיב (תהלים קסו) אף להם ולא יריחון ובאלהינו כתיב (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחות, אמר לו וכי יש ידים לאלהיכם אמר לו באלהיכם כתיב (תהלים קסו) ידיהם ולא ימישון ובאלהינו כתיב (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ, אמר לו וכי יש רגלים לאלהיכם אמר לו באלהיכם כתיב (תהלים קסו) רגליהם ולא יהלכו ובאלהינו כתיב (זכריה יד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. אמר לו ויש גרון לאלהיכם אמר לו באלהיכם כתיב (תהלים קסו) לא יהנו בגרונם ובאלהינו כתיב (שם כס) קול ה' על המים, אמר לו אם יש כל המדות הללו באלהיכם מפני מה חינו מליל אחכם מידי כמו שהגיל לחנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנאצר. אמר לו דניאל חנניה מישאל ועזריה כשרים היו ונבוכדנאצר היה מלך ראוי לעשות נם על ידו אבל אחה חניך הגון ואנו נתחייבנו מיתה לשמים אם אין אחה הורגנו הרבה הורגים יש למקום הרבה דוכים ואריות וחאבים ונחשים ופקרבים אלא לפוף עתיד הקב"ה לפרוע ממך על דמינו מיד גזר עליו להרגו, ח"ל אמו בחיי ראשך חנה בני ואחבק אותו ואנשקהו נתנו לה הגיקחו חלב אמר לקיסר בחיי ראשך הרגני תחלה אמר לה איני שומע לך מפני שכחוב בתורתכם (ויקרא כב) אותו ואחב בנו לא תשחטו ביום אחד אמרה לו שופה שבעולם כבר קיימת כל המזות ולא נשאר לך אלא זו בלבד מיד זיה עליו והרגוהו. אמרה לו בני לך חלל אברהם אביכם ואמור לו כך אמרה אמי אל תזוח דעתך שבנית מזבח והעלית עליו יחמק לעולה הרי אמו בנתה שבעה מזבחות והעלה שבעה בנים ביום אחד ועוד שאתה נסיון ואני מעשה וכיון שנהרג

הקמה

אבל

כד

זה מכשול גדול בצפחוננו. וכבר הזהירו אותנו רז"ל (אבות פ"ק) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס כלומר שימשו לפניו חולס יהיה צפחונם בו לקבל השכר מיד שאם כן אחס גורמים לנפשכם להזכיר לכם עוונותיכם, ואין הפרש בין הבוסת בו שיגמלוהו טובה על מצות שעשה ובין הצוטה בו שיתן לו שאלה על החסלה שהחסלל לפניו בכוונה כי זה וזה גורם לעצמו להזכיר עוונותיו וכמו שאמרו רז"ל (הרואה דף נ"ה) שלשה דברים מזכירים עוונותיו של אדם ואלו הן קיר נסוי ועיון חסלה ומוסר דין על חבירו. ועיון חסלה הוא שמעיין בחסלתו ואומר בלבו שהמחסלל חסלתו בכוונה גדולה ראוי הוא שיפיק השם שאלתו, וכן הדין כשהוא חולה בצפחוננו בש"ת שיקבע לו שכר על אותו המעשה הטוב שיש לו בזה חסא ועון. שכן ארץ ורעה אמונה יאמר חע"פ שאני מזהירך שחנפח צהש"י שיפיק לך ההכנות ואח"כ שתעשה המעשה הטוב איני אומר שתניח מלאכתך ועסקיך צענין פרנסתך לגמרי בשביל המעשה הטוב שאם כן כמה תתפרנס ותחיה, ועל כן אמר שכן ארץ כלומר עם היות שאתה צופח צשם יתעלה ועושה הטוב אל תתרגל בעסק הפרנסה והמחיה כי טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ידך. וכבר דרשו רז"ל (אבות פ"ג) אם אין קמה אין תורה, באו לומר כי מבלעדי הפרנסה וספוק צרכי בני אדם לא יוכלו לעבוד את השם יתעלה ולתת אל החורה חוקה:

וכבר ידעת כי המורה שהיא רומזת אל החכמה היתה מונחת בדרום והשלחן ששם לחם הפנים ומשם באה הפרנסה והצובע לכל העולם היה בצפון ודרום ולפון שתי רוחות מכוונות זה כנגד זה ופניהם איש אל אחיו. וזה להורות שא"ל שתתקיים החכמה בעולם גופני הזה רק על הפרנסה והספוק לכך אמר שכן ארץ כלומר שתעסק בעניני הארץ במשא ומתן עם הבריות באשר תוכל להתפרנס, ורעה אמונה חע"פ שהתרחי לך שתבטל מן המעשה הטוב לבקש פרסך ומחייך אל תאמר ח"כ ארויח כל מה שאוכל להרויח כדי שתתפרנס בין במשפט בין שלא במשפט לכך אמר ורעה אמונה כלומר שתשכון בארץ ותתחבר עם הבריות במשאך ומתנך (תתחבר) עם האמונה. ואל תחשוב לקבץ הון שלא במשפט שכן אמר הנביא (ירמיה כז) עושה עושר ולא במשפט בחלי ימיו יעצבו ובאחריתו יהיה נבל, ואמר שלמה (משלי יג) הון מהבל ימעט כלומר הון הבא מהבל וגזל ימעט ואמר ימעט כנגד מקשבת המקבץ כי הוא חושב שירבה ועל כן ימעט כי ידבק בו החסרון. ומלח ורעה מלשון ריע ועמית ויאמר מאחר שאתה מתחבר באמונה נמלא שאין אתה מתבטל מן המעשה הטוב חס"י ששם אחת שהרי אחת מקיים מצות האמונה שאתה כולל בה כל התורה כולה. וכמו שדרשו רז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת שנא' (חבקוק ב) ולדיק באמונתו יחיה. וכבר הזכרתי למעלה מדת האמונה והוספתי חת כחה לך באות חל"ף. ומה שהתחיל הכתוב בצפחון

האויבים בו שהרי ציוס פ"ב לערב הציתו בו האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי, ועל זה היה אומר רבן יוחנן בן זכאי חלמלי הייתי באותו הדור קבעתיו בעשירי ומה שהוקבע בחשיעי משום דאסתולי פורענותא עיקר. ועז"ל הכתוב (ירמיה ו) חיו לנו כי פנה היום כי ינסו כללי ערב. ועל זה קונן ישעיה משא גיא חזיון מה לך איפה כי עלית כלך לגנות, ואף מלאכי השרת נתקבלו כמות כמות ועשו שורות שורות של הספד ומה היו אומרים (ישעיה לג) נשמו מסילות שבת עובר אורח הפר ברית מאם ערים לא חשב חנוש. נשמו מסילות אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מלאכי השרת שחקנת לירושלים שלא יהיו עובדי דרכים פוסקים ממנו היאך היו בממה. שבת עובר אורח אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה דרכים שהיו ישראל עוברים בהם צחגים היאך שבתו. הפר ברית אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה הופר בריתו של אברהם אבינו שעל ידו נתישבה עולם ועל ידו הכירוך בעולם שאתה אל עליון קונה שמים וארץ. מאם ערים אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מאסת ירושלים וציון לאחר שבהרת צהש"ה ד (ירמיה יד) המאוס מאסת את יהודה אם צליון געלה נפשו. לא חשב חנוש אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה חס"י כדור חנוש שהיה ראש לעובדי ע"ז לא חשבת את ישראל, וז"ש (ישעיה לג) הן ארצלים נעקו חולה מלאכי שלום מר יבכיון, ואף הקב"ה מקרקר עליהם בתרגולין שנא' מקרקר קיר ושוע אל ההר וכתוב ויקרא ה' ציוס ההוא לבני ולמספד. ועל הומר האבלות הראוי לכל ישראל על חורבן בית המקדש החמירו רז"ל בע"כ לפי שבו חרב הבית בראשונה ובשניה ושקולה כיום הכפורים ואפי' להושים חלבעו במים חסור. ובפירוש אמרו עוברים ומניקות מתענות ומסלימות צויה"כ והוא הדין שמתענין ומסלימין בע"כ. וכל המתאבל והמנטער בחשעה באב עם הצבור זוכה לראות בנחת נצור שנאמר (שם סו) שמחו את ירושלים וגילו צה כל אוהביה שיבו אהה משוש כל המתאבלים עליה:

אית בטחון בי"ת

בטח צה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה (תהלים לז). דוד המלך ע"ה בא להזכיר ולהזהיר על מדת הצפחון תהלה ואח"כ על המעשה הטוב להודיע שהצפחון הזה הוא שיבטח האדם בו לפשות מצותיו ויבן לו ההכנות שהוא צריך להם. ואילו אמר עשה טוב ובטח צה' היה אדם מבין מזה כי הצפחון שהזהיר עליו אינו אלא על השכר הניתן לו על המעשה הטוב ולא על הפקת נרצו והזמנת הכנות שהם שבה אל המעשה הטוב ולכן אמר תהלה בטח צה' כלומר ביהיה לך עוזר וסומך וישיק לך ההכנות באשר תוכל לפשות המעשה הטוב ולכך הקדים צווי הצפחון לצווי המעשה הטוב שאם היינו מפרשים בטח צה' כי הצפחון הזה על שכר המעשה הטוב היה

לו שתהיה ההלכה נמנעת מלבו ופסוק מלא הוא באיוב (יג) הן יקטלני לו איחל. והוא שאמר הזקיה ליטעיה הנביא. ע"ה כך מקובלני מצית חבי אבא אפילו חרב מונחת לו על נוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שכן דרשו ז"ל בפרק חלק אמר ישעיה להזקיה לו לביתך כי מת אהה ולא תחיה מת אהה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב ח"ל מאי פשטא ח"ל משום דלא נסבת איחחא ולא הוה לך בנין ח"ל חזאי ברוה"ק דנפקו מנאי בנין דלא מעלו ח"ל בהדי כבשיה דרחמנא למה לך איבעי לך לעסוקי בפריה ורביה ומאי דניחא קמי דקוב"ה ליעביד ח"ל השהא הב לי ברהק אשער משום דידי ודידך נפקי זרעא מעלייך ח"ל כבר נגזרה גזרה אמר לו בן אמוץ כלה נבואתך ולא כך מקובלני מצית חבי אבא שאפי' חרב הדא מונחת על נוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים ולמדוהו מן המקרא הזה הן יקטלני לו איחל, וזה שכתוב בספרו בו בכל עת כלו' בכל עת שהזרה קרובה ואין אדם יודע דרך להנצל ממנה יש לבטוח בו כי הרבה פעמים למקום :

ובענין הבטחון שלא יחערב בוס ספק בבטחונו ואף אם ימלאוהו רעות רבות וזרות יתחמץ בעבודת השי"ת ויבטח בו באמת כי שברו כפול ומכופל וכי השי"ת יבחר לו הטוב וכי אין הבחירה ביד עצמו כי לפעמים הוא הושב שבחירתו טובה וטוב להפך, ולכך יש לכל אדם למסור כל ענייניו אל בחירתו העליונה כי הוא יבחר ולא אנו לפי שהוא יתברך אבר יצרו במעי אמו הוא היודע תועלתו וזקרו יוסר ממנו, ועל זה היה דוד ע"ה מדבר בתפלה (ההלים קמג) הודיעני ה' דרך זו חלק, ואם חולי יראה שיבאו עליו מקרים יש לו לחשוב כי זה תוכחת השי"ת כי את אשר יאהב ה' יוכיח והכל לסוב לו להעביר את עונו ולקרבו אל השי"ת ולהאדיר חלקו בעולם הגמול : וענין הבטחון שיתלה בפסחונו בשי"ת לבדו ושיחזור אותו בכל פרטי פעולותיו ושיחבוקו כי אין המעשה ההוא מסור בידו אלא ברצונו ית' לפי שיש הרבה בני אדם שבועהים בשי"ת בכלל והם מחמינים אמונה שלימה כי הכל בידו יתב' אבל ענין הבטחון בפרטים לא ישיח אל לבו ר"ל בכל פעולה שיעשה או בכל דרך שיפנה, ועז"ה שלמה ע"ה (משלי ג) בכל דרכיך דעו כלומר בכל דרך ופעולה שאתה עושה זכרהו וכתבונך במהשכר שאין לך כח ויכולת בפעולה ההיא ואין עשייתה מסורה לך כי אם ביד השי"ת, וזהו ענין נכבד מאד להביא בלבו הכוונה הזכה למען לא יזוז מן הלב זכרון יראה שמים אפי' רגע, כי כשהוא זוכר השי"ת ועיניו נושא אליו במעשה גדול כגון ללכת בים או בשיירה ואינו נוהג מנהג זה בעצמו במעשה הקבן אפילו כשהוא נרדף ללכת אל מקום קרוב או בעיר עומה הנה הוא מקצר בחק העבודה כהיה לו לחשוב שהפסד להגיע לו חק במקום קרוב אם לא שהלה עליו שמירתו יתב', ואם חולי לא יצליח באותו המעשה שהוא רוצה לעשות ולא יעלה בידו בין שיהיה גדול או קטן והוא בושח

בבטחון וסיים באמונה הנה זה לבאר כי מדת האמונה נכללת במדת הבטחון שהרי ידוע כי כל הצופה הוא מאמין שאין אדם צופה אלא במי שמאמין בו שהיכולת בידו למלא את שאלתו, והמאמין יתכן שלא יהיה צופה כי לפעמים יראה שמה יגרום החטא או שמה קבל שכר על מעשיו הטובים בנשים שעשה לו הקב"ה וממה שהוא מונח את עצמו רשע וחושא ופושע כנגד חסדי השי"ת אינו נושא לנפשו שיבטח בו שיצליחו מלכתו או שיתן לו שאלתו ועל כן ישתדל בנהג שבעולם שינצל מלכתו או שישיג שאלתו, ולולא היראה שירא שמה יגרום החטא היה חסרון באמונתו אם היה משתדל להנצל אפי' על ידי נוהג שבעולם שכבר מלינו פסוק מלא (ההלים לז) ולא ראייתי נדיק נעזב חרעו מבקש לחס. וידוע כי אף הלל ורבי חנינא בן דוסא וכיוצא בהן שהיו מעטי ממון ביותר לא היו נעזבים לפי שלא קנו נכסים מעולם שאין לשון עזיבה מסל אלא על מי שהיה סמוך מתהלה ואח"כ נעזב אבל מי שלא היה סמוך מעולם אין זה נעזב, ואין העזיבה חנם אלא הכל במשפט על כן לא יתכן שיירא מי שבטוח בעצמו שלא חטא מעולם. אבל הירא מן החטא יתכן שיירא שלא חטא עליו זרה מלד אופו חסא שכן מלינו ביעקב ע"ה שהיה ירא שמה יגרום החטא ויהיה מיצר ומתיירא מעשו אחיו שנא' (בראשית לב) ויירא יעקב מאד ויגר לו וכיון שהקב"ה הבטיחו ואמר לו (שם כח) והנה אנכי עמך למה היה מתיירא אלא שמה יגרום החטא. וכן מלינו בדוד שאמר (תהלים כז) לולא האמונתי לראות בסוב ה' ודרז"ל בסירקא קמא דברכות (דף ד) למה נקוד על לולא אמר דוד לשי הקב"ה רבש"ט מובטח אני כך שאתה פתיד ליתן שכר טוב לנדיקים לפתיד לבא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם. אם לאו, וכיון שהיה קורא עצמו חסיד שנאמר (תהלים פו) פמרה נפשי כי חסיד אני מה היה מסופק אם יהיה לו חלק עם הנדיקים אם לאו אלא שמה יגרום החטא, וכל מי שיש בו מדת הבטחון צידוע שיש בו מדת האמונה כי הבטחון כדמיון פרי האילן והאמונה כמו האילן וזמו שהשרי הוא אות על האילן או על הסבב הגדל בו ואין האילן אות על פרי כי יש כמה אילנות שאין עושין פירות כמו אילני סרק כך הבטחון אות על האמונה ואין האמונה אות על הבטחון, וכן חמא צדוק החכמה והחסידות כי מי שיש בו מדת חסידות היא אות על החכמה כי לא בגיע למעלה החסידות אלא בכח החכמה וכמו שאמרו ז"ל אין עם הארץ חסיד ומי שיש בו חכמה אינו אות על החסידות שאפשר שיהיה חכם ורשע כגון משה וחזקוני :

ענין הבטחון בשי"ת שירש הרב הקדוש ר' יונה ז"ל כי הוא שירש האדם עם לבנו כי הכל בידי שמים. וכלו לשונות הפניות ולהחליף החזל ואין לו משגור להושיע ברג או במשג. וגם כי זרה קרובה אליו יושפת השם קרובה לבא כי כל יכול ולא יבצר ממנו מזה. גם כי יראה החרב על נוארו אין ראוי

כד

בשחון

הקמה

בו תמיד ומדת הבשחון לא תזוז ממנו הלא שכר הבשחון שיהיה לו חוזר לתועלת גדול מאד מתועלת המעשה ההוא ואם ילית בו ויעלה בידו הלא הוא זוכה בשניהם ושניהם כאחד טובים, וזהו שכתוב בכל דרכיך דעהו בין שיהיה מלאכה של רשות בין שיהיה מלאכה של מצוה, והוא יישר ארחותיך כלומר מלבד שכר הבשחון אשר הוא גדול מעל שמים עוד תלית במעשה ההוא אשר זכרת את השי"ת ויהיה עולה בידך, ומפני שהכתוב הזה בכל דרכיך דעהו הוא מיוסד על המדה הזאת היא מדת הבשחון ארז"ל בפרק הרוואה (דף סג) דרש בר קפרא אי זו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה הוי אומר בכל דרכיך דעהו אומר רבא חסי' לדבר עבירה מדע דאמרי חגיגי גנבא חסום מחתרהא רחמנא קרי. ויש לפרש עוד בכל דרכיך דעהו שיהיו כל מעשיך לשם שמים ולא תדרוש מן העולם תענוג והנאה וכבוד ועושר רק להשיג עבודת השי"ת, והוא יישר ארחותיך מלבד השכר הגדול שיגיע לך מן המדה הזאת ילית המעשה כשתעשנו לש"ש וזה שהזכירו ז"ל (אבות פ"ב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ועוד יש לפרש בכל דרכיך דעהו לא תשכח בפרדתך במלאכתך זכרון מחשבת עול שמים ויראתו ורוממותו ית' והוא יישר ארחותיך וזוהי תללח מלאכתך בידך, וזהו שאז"ל ממך שחסידי היו תורתם משתמרת ומלאכתם מתברכת:

ובענין הבשחון שלא יבטח באלים כלל, וידוע באמת כי אין ב"ו יכול להיטיב לו ולהלילו זולתי אם יגזור השי"ת בענין שנא' (ירמיה יז) ארור הגבר אשר יבטח באלים וכתיב (שם) ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכתיב (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה בלבו כי במה נחשב הוא ואין ב"ו יכול להלילו או להרע לו כענין שאמר דוד פ"ה (תהלים נו) באלהים בטחתי לא אירא וכו' וכתיב (שם כז) ה' אורי וישעי ממי אירא, ובהקשר אליו הנרה בחשבו כי הוא מיד השי"ת יוכל להבין כי אין ההללה וההכאה ביד המכה ולא יתן אל לבו פחד ההכאה שהרי כתוב (משלי כא) פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפון יסו. וכן אמר הכתוב בענין סנחריב (ישעיה י) היתפאר הגרזן על החוצב בו המסיל הנביא את האדם לגרזן כי כשם שהצ'צ'ן אין פעולתו מעצמו אלא מלד החוצב בו כן האדם בכל פעולותיו שהוא פועל ורואה להפיק ולהרע אין (האדם) זה מלד עצמו אלא מלד השם יתעלה. וכן כתוב (שם) כהניף שבס את מרימיו כהרים מסה לא עץ יאמר כי אין האדם אלא כשבס המרימים אותו. וכן הזכיר הכתוב על המלך סנחריב עצמו (שם) הוי אשור שבס חסי, כי הוא השבס שהיה מתפאר בעצמו והיה מתפאר בריבוי חיילותיו וזהו שאמר אס מרימיו כי חיילותיו של מלך הרי הם המרימים את המלך והתנשאים את רוס מעלתו והוא המטה המרים את עצמו, לא עץ כלומר מסה הוא וצ"ק לא יגיע לאילן כי אני אכריהו בעודו בחייו וכן היה כי המגסה

באה עליהם פתם היות הצקר כמו שנא' (מ"ב יט) וילא מלאך ה' ויך במחנה אשור, וידוע כי אין כח ההכאה תלויה בשבס אלא במרים אותו, ומלינו שהתורה הזהירה שלא לירא מן האומות הוא שכתוב (דברים כא) כי תלח למלחמה על אויביך ורלית פום ורכב עם רב ממך לא תירא מהם, וכתיב (שם כ) מי האיש הירא ורך הלכב ילך וישוב לביתו לפי שגברה עליו יראת העם והוא חרד צרחותו רוב מחניהם ויתכן שהוא מאמין באמת כי הכל בידי השם יתעלה אבל מפני שלא גדל נפשו במדרגת הבשחון מפני זה רך לבבו ונחת פניו וזהו עליו לחזור בו, וזהו שכתוב (משלי כט) חרדת אדם יתן עוקש יאמר החרדה שיחרד מן האדם הוא חסא לנפשו ונוסגת לו מוקש ומגברת האויב עליו ומקרבת הנרה אליו כי ראוי לו לאדם שלא יירא מזרוע צמר ודם. (שם) ובוסח בה' ישוגב מן הנרה בשכר הבשחון חס"פ שהיתה הנרה ראויה לבא עליו, ואין הספק כי הירא מזרוע צ"ו לשפלות הנפש הוא והירא מן האדם הוא שוכח השי"ת, וזהו שהנביא מזהיר על מדת הבשחון כמו שכתוב (ישעיה כא) מי את ותיראי מאנוש ימות ומכן אדם חליר יתן, כלומר היום כאן ומחר בקבר, ותשכח ה' עושך ותפחד חמיד כלומר צרחותך הנרה קרובה ומוכנת ונגברה ממך מזמת הצלחה, ותפחד חמיד כל היום מפני חמת המליך כלומר היה לך לחשוב כי פעמים רבות מלאכתך כזאת והשי"ת האיל אותך ברחמיו ועל כן אין לך לירא מן האדם המכה אלא מן השי"ת, וזהו שכתוב אחריו (שם) ואנכי ה' אלהיך רוגע הים ויהמו גליו ה' לבאות שמו כלומר אני הוא הסוער הים והמשקים המייתו אף כי חמם המליך, ומספר והולך פחיתות האדם (שם) מהר נופס להפחת ולא ימות לשחת ולא יחסר למצו כל' זה דרכו כל ימי חייו בשני דברים אלה לאכול ולהפנות כדי שלא ימות לשחת שאם יחסר לחמו ימות ואם אינו נפנה ימות ג"כ ובשניהם הוא מהיר בשבס, ולכך הזכיר מהר נופס להפחת כלומר להפנות, ויש לך להביר כי מה שהזכיר הנביא ענין זה לא עשה אלא כדי להמאיר בעיני הגריות הבשחון באלים. ואמר דוד ע"ה (תהלים קיח) פוב לחסות בה' מנפוח באלים, ביאורו כי יש הפרש בין לשון חסיה ובין לשון בשחון ויאמר הכתוב כי פוב הוא שיחסה אדם בצלו של הקב"ה מכלעדי הבשחה יותר ממה שיבטח באלים כי התועלת ודלית בחסייתו של הקב"ה ותועלת האדם מסופקת אפילו אחר הבשחתו כי הוא בעל מקרים ושמא לא יוכל להשלים מה שהבטיח, ולכך לא אמר לבסוח בה' מנפוח באלים כי זה לא היה צריך לומר, וא"כ ענין הבשחון בשי"ת הוא אשר לבו חזק בבשחווו כחילו הנפיתו בה' יתברך והוא לשון גדול יותר מחסיה:

ובענין הבשחון בשי"ת כי אם יש לו לאדם עושר וכססים שליה וכבוד אין לו לתלות זה למעשים טובים שעשה כי ראוי הוא אף אם הוא לדיק גמור שיחשוב על עצמו כי הוא רשע וחוסא אבל

לו שאין לו מאומה בעשרו ואף אם עלה למלכות דוד ושלמה אין העושר ההוא חלל מאתו יחנך כי כן אמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב אמר ה' נבואה, וכתיב (דה"א כט) והעושר והכבוד מלפניך. וכבר ידעת כי דוד המלך ע"ה אשר הכין לעבודת בהמ"ק מאה אלף ככר זהב ואלף אלפים ככרי כסף הוא בעלמו הודה שלא היה לו כלום בעשרו וקרא את עלמו עמי והוא אמרו (שם כב) והנה בעניי הכינותי לבית ה' ככרים זהב מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל. והודה ואמר מי אני ומי עמי נעזר כח להחזיק כזאת (שם כט) כי ממך הבל ומידך נחטו לך:

כל מי שנופה בשי"ת מדת החסד המפרנסת את העולם מקיפתו מכל דד שנאמר (תהלים לב) והנבואה בה' חסד יסובבנו. והוא הממליץ לו סבת שיחורגם בהם כי אין הסבות נבחרות ממנו ית' כמו שידוע הענין באלהיו שבאה לו פרנסתו ע"י העורבים. והנביאים חמשים חמשים במערה ע"י עובדיהו. וכן (שם לד) כתוב יראו את ה' קדושו כי אין מחסור ליראיו כסירים רשו ורעבו דורשי ה' לא יחסרו כל פוב. ביאור הכי' כי הוא יתעלה מפרנס ונותן סרף לכל הדברים החלושים כענין העובר בבטן האשה והאפרוח בחוך הביצה שאין שם מקום מסולס שיעבור המזון לשם ומפרנס העוף באויר והדגים בים והגמלה הפחושה והחלושה שברמשים, והוא המונע הסרף מן האריה החקיף בכל החיות. וזהו שלחוב כפירים רשו ורעבו חבל דורשי ה' לא יחסרו כל פוב וכן כתוב (משלי י) לא ירעב ה' נפש לדיק. וכן אמר דוד ע"ה (תהלים כה) השלך על ה' יחבך והוא יכלכלך. וכתיב (שם) לא יאן לעולם מוס ללדיק. ודרז"ל בענין הבטחון כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני המנה, ומן הפסם הזה היה הפן יורד לישראל דבר יום ביומו לא לחדש אחד ולא לשנים כדי שימלאו עממן חסרי מזון וישאו עיניהם חמיד לאביהם שבשמים וכדי שתחזוק מדת הבטחון בלבם ולא היה אפשר באחד מהם להותיר ממנו עד מחרתו, וכבר ידעת באותן שהותירו ממנו שהיו קטני אמנה שהזכיר בהן הכתוב (שמות טז) וירם חולעים ויבאש. בזכות הבטחון נגאלו ישראל ממלרים שפן אמרו במדרש תהלים (כב) אליך זעקו ונמלטו, וכל כך למה כך בטחו ולא בשו הכל בזכות הבטחון. ומסני שמדת הבטחון עיקר גדול מעיקרי התורה לכך מצינו שהתורה מיוחדת עליה ונקראת בטחון על שם מדת בטחון הוא שכתוב (משלי כא) עיר נבורים עלה חכם ויורד עוז מכפחה:

ברכה

ברוך אתה ה' למדני חקיק (תהלים קיט). היה דהמע"ה מבקש בכתוב הזה מאת הקב"ה שיתן לו בפת וריבוי השגה בידיעתו וביראהו נשאלות שחירתו. ולכך הזכיר לשון ברכה שהוא שפת וריבוי: והכתוב

אבל יתלה זה לחסדי השי"ת עליו, ואם יש לו נרות ומקרים יחד ובאו גדודים עליו חין לו לחלותו במקרה ולממשלת הכוכבים והמזלות ושיאמר כך נגזר במשפטי המערכה כי זה דרך כפירה, חלל שיחלה זה לכמה עונות וחטאות אשר עשה, כי אם יתלה בדבר במקרה הלא השי"ת יוסיף לו מאותו מקרה וזהו שכתוב (ויקרא כז) והלכתי עמי קרי והלכתי עמכם בחמת קרי כי יוסיף לו מן המקרה ההוא ויספכנו עליו בהמה:

ועוד מענין הבטחון שימסור אדם נפשו אל השי"ת ותהיה מחשבתו משוססת חמיד בדבר זה חלו היו נאים להרגו או שיעבור על התורה שהוא מוסר עלמו על המיתה ולא יעבור, ועז"ה דוד ע"ה (תהלים כה) אליך ה' נפשי אשא, וכתיב (שם) אליהי בך בטחתי אל אבושה, כי המוסר הנפש בענין זה הוא מענין הבטחון, ומלח אשא מלשון (בראשית מג) וישא משאות, וכתוב בדברי הימים (א כא) ויאמר המלך דוד לארנן לא כי קנה חקיה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך לה' והעלות עולה חנם, והכוונה לומר שיקריב נפשו במחשבתו מנחה להשי"ת שאלו היה בא לידי כך היה מוסר נפשו על קדוש ה' יחנך, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום ואין אדם יכול כי אם פעם אחת חבל כל שעה ושעה שהוא מחשב בדבר זה יש לו שכר עולם ועיקר רב ולכך אמר כל היום כי זה לענין השכר והגמול כאלו נהרג הרבה פעמים בכל יום, וכן אמרו במדרש תהלים (שם כט) אם הרגם ודרשוהו וזכו וזכרו אל אפי' הורג אותנו לו אנחנו מקוים ולו אנו דורשים ואליו אנחנו משחירים הוי וזכו וזכרו אל, ומכללי מפירת הגשם הוא שיחשוב בדעתו כי כל מעשה השי"ת לסובה וכמו שאז"ל כל דעבדין מן שמיא לסב ושיקבל כל הבא עליו מאהבה ושיחלה בפחיתו בשמו ית' בכל פת ובכל שעה אם עשיר אם עני, כי אם חים עמי הוא ובנייתו אין לחם ואין שמלה יבסח בדם יתעלה שהוא פותח את ידו ופושטיע לכל הי רצון שיתן לו מזונותיו ומחיותו ולא יחסר לחם ושמלה כי האדון אשר יצר העליונים והשפלים והוא זן ומפרנס העליונים במזון הרוחני והשפלים במזון גופני ראוי לבטוח בו שיון גם אותו ויזמן לו פרנסתו הוא שכתוב (ישעיה כו) בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' נור עולמים. יאמר ראוי לכם שתבטחו באדון זה שכל העולם כלו העליונים והשפלים ברא בשתי אותיות משמו מזה תוכלו להכיר את כבודו ואח גדלו וזה שמו השלם וכיון שכן הייבין אחס מדרך השכל לבטוח בו. ועוד יסרך האדם שיחזוק כי האדון הזן ומפרנס כמה ראמים וכמה מיני חיות שנמדבר שאין להם שכל ודעה ואין להם הגנה בהם חלל בכלל לקיים המין אף כי יזון ויפרנס האדם שבראיו. לעבודתו ונשח בו נשמה אנולה מרוח קדשו וההשגחה בו פרטים. ואם איש עשיר הוא יש לו לבטוח בשם ית' שמסר העושר בידו והפקידו לו ובכל שעה ושעה שהוא נהנה מעשרו קבל זה משנה מהשם יתעלה וחשד מאתו שהרי יודע

בר

ברכה

הקמה

להקב"ה וגזל מפירותי לכו"י כי הפירות יתמעטו בסבתו. ואע"פ שהוא יחיד כאמרם לעולם יעשה אדם עצמו כאלו כל העולם חלוי עליו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו ואח העולם כלו לכף זכות עבר עבירה אחת חוי לו שהכריע עצמו ואח העולם כלו לכף חובה, וכיון שמלינו פסוק מלא בחורה כי הוא יתעלה נזה אותנו לדרך על מזוננו מכאן יש ללמוד שיש על האדם חובה עצומה להזהר בברכות החובה וגם בברכת הנהנין וכל הזהיר בהם הלא זה מוסת על אמונתו הפוכה ועל זכות לבו והוא מעיד על עצמו שיש ליהדותו שרש ועיקר והוא חסיד וירא חסד: ומה שחקנו חכמים לשון הברכה נגלה ונסתר. כדי לקבוע בלב שהקב"ה נגלה ונסתר קרוב ורחוק מלד השכל נסתר ורחוק מלד עצמו, וכדי לשמוע העיקר הזה חקנו לנו נוסח הברכה בלשון נגלה ונסתר ברוך אתה ה' מורה על נגלה, ואשר קדשנו ולונו מורה על נסתר. ואפשר לנו להביא בזה המשל מן השמש שאין לנו תחבולות לדבר מן הבורא יתעלה אלא בדרך משל שנברא מנבראיו, והוא שהשמש אפשר לו לאדם להשיגו מלד עיניו ולמד שיטכיל האדם בשכלו כי האור שלו תועלת לקיום העולם. אבל מלד עצמו והילת אורו אי אפשר לו להשיגו כי אם יסתכל בו יכהה מאור עיניו:

ובפני שכל אדם חייב לברך מאה ברכות אספרם בכאן. תחלה שמנה ברכות שיתחייב האדם לברך על השלחן, לפי שיש קצת בני אדם נוהגין קולא יתירה בברכת השלחן לפי שהוא מקום סעודה ולכך חובה מופלת על האדם שיתן לבו בברכותיו ושיזהר בכלן אף כי בברכות השלחן, ולריך הוא שיחבונן תחלה במחשבתו למי מברך ואחר כך יברך. וכן הזכיר דוד ע"ה (תהלים מה) ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד. ביאור הכתוב ארוממך במחשבה תחלה ואח"כ אברכה שמך, ואלו הם השמנה. נפילת ידים, המוילא, ארבע של ברכות המזון. שלשה מן החורה, רביעית דרבנן, ועל היין לפניו ולאחריו. ולריך האדם להקדש על שולחנו בסעודתו בשמנה ברכות אלו ושיחבונן בהם כדי שיהיה שלחנו אשר לפי ה', כי כוהג שבשולח המאכל והמשהה מביא האדם לידי גסות הסבע וגובה הלב ויבא מזה שיטת את השי"ת והוא שאמר הנביא ע"ה (הושע יג) כמרעיתם וישבעו שבעו וירס לקס על כן שכחוני, וכן אמר מרע"ה (דברים ח) ובקרך ולאק ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה ורס לבבך ושכחת את ה' אלהיך. ולפיכך לריך האדם שיחבונן בברכות שעל השלחן שמוילא מפיו כדי שימשיך לבו לתאות השי"ת ולא ללד תאות המאכל והמשהה, ולריך שיזכור העיקר במקום שהוא סבה שיטכנו והוא מקום סעודה כי שם יתחייב האדם להיות יותר נפשו משופעת אל השם יתעלה בנין אב לזה (שמות כד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ביאורו כי היו מתבוננים ורואים הכבוד בלב בעד שהיו אוכלים ושותים. וידוע ג"כ כי השלחן כנגד המזבח

והכתוב הזה יכלול תהלה ותפלה כי לשון ברוך אתה ה' הוא לשון שבח ותהלה. אמר הלא אתה הוא מקור הברכה שממנו יבא השפע לכל נשפע וכיון שכן הוא למדי חקיק, התפלל לפניו שיאחיל עליו שפע השגה לדעת חוקיו והזכיר ברוך לשון פעול כי הוא פעול בעצם הברכה והוא מקור החכמה והברכה שאינו פוסק לנצח נצחים כי לשון ברכה מלשון בריכת מים ולכך הזכיר ברוך ולא אמר מבורך שעיניו מקבל ברכה. ואפשר להבין בו שני ענינים, האחד שהוא מבורך ממי שלמעלה ממנו, והשני שמבורך ממי שלמטה ממנו. והחלק הזה הראשון לא יתכן אמרו בהקב"ה ח"ו כי הוא הסבה העליונה שאין למעלה ממנה והוא חלק יעקב ויוצר הכל הוא. אבל הענין כי הוא ממי שלמטה ממנו והם עבדיו ומשרתיו הגדולים העצומים שמשים שבמדור העליון ושבמדור התחתון כי הכל מקדישים ומעריצים ומברכים את שמו כי הוא בראש והמליאם מאין, וזהו שאנו אומרים בתפלה ברכו את ה' המבורך, כלו' המבורך מבריותיו כלם העליונים והשפלים, וכן אנו אומרים ביוצר ברוך ומבורך בפי כל הנשמה הזכיר ברוך על שם שהוא מקור הברכה והזכיר מבורך לפי שהוא מבורך בפי הכל, ומה שהזכיר הקיף ולא אמר מלוחיק לפי שהחוקים יש בהם סתרי תורה ותעלומות חכמה ומתוכם יתברכה על אדם שפע ידיעה בהשגתו יתברך ואע"פ שהוא ית' מקור הברכה מלינו שהוא חסן בברכות נבראיו למען הנדיקים להגדיל ולהאדיר שכרם ותגמולם לעוה"ב למען יהיה העוה"ז מחברך בשפע מזונות וריבוי טובה, ועל כן באת מצות עשה בתורה לברך על המזון כדי שיחברכו מזונות העולם כדכתיב (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת:

וע"ד הפסע בענין הזה אין הברכות לורך הגבוה אלא לורך הדיוט כי כיון שהוא מקור הברכה וכל הברכות משתלשלות ממנו וכל הנמצאים המברכים אותו אין כל ברכותיהם כדי לו, כי הוא הנמצא הקדמון שהמליא הנמצאים כלם ואין מליאותם אלא ממליאותו והכל נריבין לו, ומליאותו חספיק בעצמה לא ינסך לזולתו כלל וכאשר אבאר באת מ"ס מליאות בגזרת האור, ואם כולם יברכוהו כל היום ויספרו ההלותיו כל היום וכל הלילה לא יתשו מה יתברכה בכך ומה יתנו לו או מה מידם יקח, אין התועלת והריבוי כי אם אלינו כי מי שמברך על מה שנהנה הוא מעיד על ההשגחה שהוא ית' המליא מזון לשפלים כדי שיחיו ובזכותם התבואה מתברכת והפירות מתרבים, והנהגה ואינו מברך הנה הוא גזל ממנו ההשגחה ומוסר הנהגת השפלים לכוכבים ומזלות, כענין שכתוב (הושע ב) חלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי, קרא הכחות ההם מאהבי ואמר כי הם הנותנים להם מזונותם, והנה אלה רשעים שוללים ההשגחה מיוצר בראשית. ומזה אמרו ז"ל (ברכות פ"ז דף ל"ה ב') כל הגנה מן עוה"ז בלא ברכה כאלו גזל להקב"ה ולקנסת ישראל שגא' (משלי כח) גזל אביו ואמו ואומר אין פסע ואין אביו אלא הקב"ה ואין אמו אלא כנ"י והנה גזל ההשגחה

(ויקרא כב) המוליד אחרים מארץ מצרים. עתיד כדכתי' (תהלים קד) להוליד להם מן הארץ, ויהיה רמז לעתיד באמרו ז"ל (כתובות פ"ג דף ק"א:) עתידה ארץ ישראל להוליד גלוסקאות וכלי מילת שנאמר (תהלים עב) יהי פסח בר בארץ. ואנו רומזים בברכת המוליד הפלא שעתיד להיות לע"ל שיהיו מזונותיו של אדם בלא עמל והוליד הארץ להם ממש כלתם הזה שאנו מצרכין עליו, וכן היה העולם נהג המנהג הזה בזמנו של אדם לולא שנתקללה האדמה בחטאו ש"א וגאמר לו (ברא' ג) ארורה האדמה בעבורך וכתי' (שם) בוצעת חטיף תאכל להם, ואל המנהג הזה עתיד שיחזור העולם, ומשפט ברכת המוליד מברך ואח"כ בולע, ואמרו במדרש הבולע ואחר כך מברך עליו הלכות אומר (תהלים י) ובולע צדק נאץ ה' לפי שמראה עצמו להוט וגמסך אחר הפת יוחר ממה שהוא נמשך אחר הברכה:

אם באו לו אורחים אינו רשאי לבצוע להם שכר בצוע לעצמו ואינו מחוייב בדבר להוליד אחרים ידי חובתו, ואף אם לא בצוע לעצמו לא יבצוע לאחרים אלא א"כ אכל עמהם שאינו מחוייב בדבר שאם ירצה לא יאכל, אבל בדבר שהוא חובה כגון המוליד של מזה או בורא פרי הגפן של קידוש אע"פ שילא מוליד אפילו לא יאכל ולא ישחה עמהם דכל ישראל צדיקים זה בזה במלות, וכן בהלל ובמגילה אע"פ שילא מוליד שהרי מלות של חובה הם ואי אפשר לו להפטר מהם, שכן ולא בירך המוליד אם לא גמר סעודתו יברך ויאכל ואם הוא מסופק לא יברך אבל ברכת המזון אע"פ שהוא מסופק יברך והפעם מפני שברכת המוליד דרבנן וברכת המזון דאורייתא. הרי לך פירוש ברכות נטילת ידים והמוליד:

ארבע ברכות של בהמ"ז הן, ברכת הזן וברכת הארץ ובונה ירושלים ושלוש ברכות אלו מן התורה. משה תקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן, יהושע תקן להם ברכת הארץ כשכנסו ישראל לארץ, דוד ושלמה בונה ירושלים, דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שם עליו, והרביעית שהיא מדרבנן היא הסוב והמסיב וביניהם תקנוה על הרובי ביתר שזבלו האומות כרמיהם מדמם ועשו מהם גדר לשדותיהם וכרמיהם ולא הסריחו. הסוב שלא הסריחו והמסיב שנתנו לקבורה, ומזה אמרו ז"ל הסוב והמסיב לאו דאורייתא ולכך פותח בה בברוך וחוטא בברוך שאינה כמו השאר שכל אחת מהן פתוחה לחברתה, ולכך משטיקין באמן אחר בונה ירושלים כדי להודיע שיש השגשג ביניהם שהג' מן התורה והד' מדרבנן. וברכה זו של הסוב והמסיב תקנוה ז"ל לברך אותה על שינוי יין ולא תקנו לברך על שינוי לחם אם הביאו לפניו לחם יפה מן הראשון. והפעם מפני ב' דברים, האחד מפני רבוי במחה שהרי במקום פטודה יהיו מרבין שם יין ואין ספק שיש שם רבוי במחה ולפי שאסור לו להרבות שמהם בעוה"ז כענין שכתו' (תהלים ב) וגילו כרעדה על כן תקנו

המזבח כי כן דרשו בברכות (פ"ט דף נ"ה) והמזבח עץ שלם אמוה וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' (יחזקאל מח) פתח במזבח ושיים בשלחן לומר לך כשם שמזבח מכפר כך שלחן מכפר, כי הלחם אשר על השלחן ממנו מאכיל העניים וכשהוא נותן מלחמו לדל הוא חשוב כקרבן על גבי המזבח. וכשם שהיה במזבח הקשרת שהוא מכפר יותר מן הקרבנות שעל מזבח הגחשת שנונה מיני בשמים ארבעה בשמן המשחה והן מור קנה קדה וקנמון וארבע בקטורת נסף ושחלת וחלבנה ולבנה וכלן היו מכשרין כנגדן נלפוינו במנה ברכות על השלחן:

ובני אדם אינם מחבונים ואינם שמים על לב הענין הזה ואלו דרכי הקדושה ושרש זכות המחשבה לקיים המלות על תכונתם ולכוין בברכות ולעמוד על יסודתם. הברכה הראשונה נטילת ידים לריך שיריד המים על ידיו לא שישכשך ידיו במים. וכן אמרו ז"ל מי שהוא על שפת הנהר ואין לו כלי שיטפוף על ידיו יכול מן המים בידו אחת וישפוך על השניה ולא ישכשך ידיו במים. וטעם הדבר שהכחוב אומר (שמות ל) ורחצו אתה וצניו ממנו את ידיה ואח רגליהם, לא אמר הכחוב בו אלא ממנו כי לא היה אפשר לו לכהן לשכשך ידיו במי הכיור אלא היה שופך מן הכיור על ידיו ואחר כך עובד עבודה. ואמרו ז"ל (סוטה פ"ק דף ד"ב) כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם. וטעם הדבר כי הוא סורק מעליו עול דברי חכמים והוא מתייחס מדבר שאין החלואה מכריחתו לבא כנגדו, ועון כזה מרורע מן האוכל נבלה או שאר המאכלים האסורים, כי שם הכריחתו תאותו לעבור ולאכול, אבל בכאן נטילת ידים שאין החלואה מכריחתו שלא ליטול ואין לו בו שום טורח כשהוא מזלזל בו אין זה כי אם רוע לב וחכמה רעה לגשש. ולכך אמרו נעקר מן העולם מה שלא אמרו באוכל נבלות, והמים לנש"י אפשר לקבל אותן מן הנכרי ומן הגדה אע"פ שיש מקלח מפרשים שאמרו שאין מקבלין מן העכו"ם משום דבעינן שיהיה מכח אדם ועכו"ם אינם קרויים אדם. כל דבר שחוצץ בכבילה חוצץ בנש"י כגון פיס ובלק וזפת ושעוה וכיוצא בזה. ברכה שניה המוליד מלוח מן המזבהר לאחר בלחם בעשר אצבעותיו כנגד עשר תיבות שבברכת המוליד ועשר תיבות שבפסוק (תהלים קד) מזמיר חזיר לבהמה ועצב לעבודה האדם להוליד להם מן הארץ. וכנגד עשר מלות שבחבואה ואלו הן. לא חמרו. לא חסוס. חרומה לכהן. מעשר ראשון ללוי. והלוי נותן לכהן מעשר מן המעשר. מעשר שני. מעשר עני. לקט. שכחה. ופאה. היו לפניו פת חפץ שלימה ופרוסה מברך על השלימה. שלימה של שעורים ופרוסה של חטים מברך על הפרוסה. פת של בעל הבית ישראל ופת של שלטר ושניהם של חטים והן שלימות, יש מפרשים שאמרו שאין הולכין אחר הערב לו אלא אחר הפת שהורמה ממנה חלה ויש אומרים מברך על הערב לו וכן עיקר:

ואם חקדק בלשון הברכה במלת המוליד חמלא שהיא משמשת עבר ועתיד. עבר כדכתיב

מנ הנביאים ומן הכתובים. מן החורה דכתי' (דברים י) ועשה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. ואמרו ז"ל אל תיקרי מה אלא מאה, ועוד תמצא בפסוק ז"ס אחריות ועם חוספת, אל"ף במה יעלו מאה. מן הנביאים שכן מנינו בדוד דכתי' (ש"ב כג) נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על על בגימטריא מאה. מן הכתובים דכתי' (תהלים קלא) הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' כי בן בגימטריא מאה, ומה שהיו מאה ברכות בכל יום אמרו במדרש כלפי שהודיעו לדוד שהיו מחים בירושלים מאה אנשים בכל יום עמד וחקן להם מאה ברכות. וגראה מכל זה כי משה רבינו ע"ה יסדס מחלה ואחר כך שכחוס וחזר דוד ויסדן ואחר זמנו של דוד שכחוס וחזרו חכמי התלמוד ויסדוס. ועוד יש לך להחזון כי היו מאה ברכות בכל יום בחשבון אות ראשונה שבשם הגדול בחשבון המרובע וכן השם בחשבון הזה קו"ף שלימה. ועל כן מנינו באלפ"א בית"א דר' עקיבא קו"ף זה הבורא ומסני שבעשרה מאמרות נברא העולם אנו מברכין עשר ברכות כנגד כל מאמר ומאמר וזה מבורא, ואלו הן מאה ברכות על פי מה שסדרוס הגאונים נוחי נפש. שמונה עשרה ברכות לפני ברוך שאמר וברוך שאמר וישתבח שהם שנים פתיחה ופתיחה הרי עשרים. שלשה ברכות של שהרית של קריאת שמע שחיס לפניה ואחת לאחריה וד' ברכות של קריאת שמע של ערבית שחיס לפניה ושחיס לאחריה הרי עשרים ושבעה. שלשה חפלות ערבית שחרית ומנחה כל אחת תשעה עשר ברכות עם ברכת המינים שהם שבעה וחמשים הרי ארבעה ושמנים ברכות. שתי סעודות אחת ביום ואחת כלילה בכל סעודה וסעודה שמונה ברכות הרי לך מאה, שהן עיקר היסוד והאמונה שעליה נקרא האדם לדיק ומי שהוא זהיר בל' אמנים וד' קדושות ביום ועשרה דברים שבקריאת שמע ומאה ברכות בכל יום הוא נקרא לדיק ועז"א הנביא (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי לדיק שומר אמונים, אל מקרי אמונים אלא אמנים אלו שמונים אמן:

דרשו ז"ל כל המברך מתברך שנה' (בראשית יב) ואברהם מברכך, הכהנים היו מברכים לישראל שנאמר (במדבר ז) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ואני אברכם לכהנים, וידוע כי כל העולם מחקיים בזכות ברכת כהנים שכן אמרו במדרש תהלים בפסוק (תהלים ו) אלהים שופט לדיק חמן חנין רש"ג אומר מיום שחרב ביהמ"ק אין יום שאין בו קללה ואין סל יורד לברכה ויטל סעם הפירות ר"י אומר אף בומן הפירות ר"ש אומר אף הסהרה בפלה, א"ר אחא בזכות מה אנו עומדין בזכות ברכת כהנים, ועשה אפרח שלשה פסוקים שבברכת כהנים כיון שלמדנו החכמים שכל העולם כלו מחקיים בזכותם (במדבר ו) כה תברכו, ע"ד הפסס כענין זה תברכו כמו (שם א) וכה תשעה להם לטהרם, ועל דרך המדרש כה תברכו נתן הקב"ה הברכות לכהנים במחנה שיהא כח בידם לברך את

תקנו בשינוי יין ברכת הטוב והמטיב שהיא ברכת האכל שאומרים אותה בבית האכל, והשני מפני שהפורענות חירע ציין שזבלו האומות כרמיהם וכשהוא מרבה השמחה מעליב את עצמו ותחזור שמחתו בדרך מילוע תקנו לברך בן. ודרשו רז"ל (ברכות פ"ד) מאי דכתי' (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה, וברכת זו ברכת הזן, על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים דכתי' (שם ה) ההר הטוב הזה והלבנון, על היין לפניו ולאחריו שתי ברכות הרי לך שמונה ברכות שחייב אדם לברך על השלחן. ודרשו ז"ל (ברכות פ"ו דף נ"א) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה ואלו הן, עיסור, עיסוף, אוחז בימין, מגביהו מן הקרקע ספח, נוסלו בשתי ידיו, נותן עיניו בו, הדחה, שטיפה, חי, מלא. עיסור מעפרו בחלמידים סביב. עיסוף שיהיה המברך מעופף. מגביהו ספח דכתיב (תהלים קסז) כוס ישועות אשא. בשתי ידיו דכתי' (שם קלד) שאו ידיכם קדש נותן עיניו בו דלא מסח דעתיה מניה. הדחה מבפנים, שטיפה מבחוץ. חי עד ברכת הארץ. וברכת הארץ נותן לחובו מים דמודים חכמים לר"א שאין מברכין על היין עד שיתן לחובו מים. מלא דא"ר יוחנן (ברכות שס) כל המברך על כוס מלא נוחנין לו נחלה בלא מנרים דכתי' (דברים לג) ומלא ברכת ה' ים ודרוס ירשה, א"ר יוחנן חנו אין לנו אלא ארבעה וסימניך חמשה נוסריקון של חמשה"ה חי מלא שטיפה הדחה. עשרה דברים אלו שנאמרו בכוס של ברכה עיקר גדול הוא ואז"ל יתה ב"ק ואמרה כוס של ברכה בזה ארבעים זהובים ששכר כל ברכה שזה עשרה, ובזה יש לנו אסמכתא דכתי' (בראשית כד) ואקוד ואשתחוה לה' ואברך את ה' וסמך ליה עשרה זהב משקלם. והענין כי המברך על מזונו ממשיך כח העושר אל הנפרדים ומשם אל העולם השפל ועם זה יהיה העולם שבע רצון ומלא ברכת ה'. ומי שאוכל ואינו מברך על מזונו הרי זה שוכח את השם הוא שנה' (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת וסמך ליה (שם) השמר לך סן תשכח את ה' אלהיך, ועליו נאמר (תהלים יד) אוכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו. ולכך חייב אדם להזהר שלא יהנה מן העוה"ז בלא ברכה, ויזהר ביותר בברכת השולחן שהם שמונה ושיחבון בכל הברכות כשיזכור את השי"ת ויזכרו באימה וביראה ואם אינו עושה כן ואינו זהיר בהן עליו הכתו' אומר (ישעיה א) ישראל לא ידע עמי לא החבון: אסור להתעלל מלהשלים בכל הברכות ולריך שיזהר שלא יקלו בעיניו, כי מן הדברים שהם קלים בעיני אדם יגיע אליו העונש לפי שעובר עליהם תמיד והרי הוא נענש בחשאת הקל שהוא חוזר לחמור והוא שאמר דוד ע"ה (תהלים מט) עון עקבי יסבני עון שדשתי בעקבי יסובני. ועל כן לריך אדם לכיון בברכותיו בכל מאמני כמו הן בברכות השלחן הן בברכות התשלה כי הם צין כלם מאה ברכות שחייב האדם לברך אותם בכל יום, ודבר זה מן החורה

למטה מה מטה זאת נחנה לפריה ורביה כך ביהמ"ק.
כל מה שהיה צמחו היה פרה ורבה שנאמר (מ"א)
(ח) ויאריו הכדים ויראו ראשי הכדים מן הקדש;
וכה"א (דה"ב ג) והזהב זהב פרוים שהיה עושה
פירות, וכה"א (מ"א ז) ויבן את בית יער הלבנון,
למה נמשל ליער לומר לך מה יער פרה ורבה אף
ביהמ"ק פרה ורבה כל מה שצמחו לכך נאמר הנה
מסחו שלשלמה ששים גבורים סביב לה אלו ששים
אותיות שבברכת כהנים, כלם אחוזי חרב כל אחד
ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו, יברכך ה' יאר ה'
ישא ה', איש חרבו על ירכו מה ראה לזכור כאן
יך אלא אפילו בחלומי רואה חרב שלופה בנאורו
וקוסעין ידו משכים בבקר והולך לביהמ"ק, משחך
בלילות מפחד שראה בחלומי ורואה הכהנים נושאים
כפיהם והחלום הרע מחנפל ממנו לכך אמר הקב"ה
למשה הזהר לאהרן ולבניו שיהיו מצרכין את בני
שנא' כה תברכו אמר הקב"ה לשעבר הייתי נרין
לדרך ברכותי ברכתי לאדם ולאשתו שנא' (בראשית ח)
ויברך אותה אלהים, ברכתי לנח ולבניו שנא' (שם)
(ס) ויברך אלהים את נח ואת בניו, ברכתי לאברהם
שנא' (שם כד) וה' ברך את אברהם בכל אמר הקב"ה
לאברהם מכאן ואילך הרי הברכות מסורות בידך
שנאמר (שם יב) והיה ברכה מה עשה הוליד שנים
ולא ברכו והם יצחק וישמעאל, משל למה דומה למלך
שהיה לו סרדס נחמו לארים והיה בתוך הסרדס אילן
אחד של סם המות ואילן אחד של סם חיים היה
מורכב על גביו אמר הארים אם אני משקה לאילן
של חיים הרי אילן של סם המות שותה כו' אעבור
זמני ואשלים ומה שהמלך רוצה בסרדס יעשה, המלך
זה הקב"ה והסרדס זה העולם מסרו הקב"ה לאברהם
וא"ל והיה ברכה מה עשה אברהם הוליד שני בנים
יצחק וישמעאל אחד לדיק ואחד רשע, אמר אברהם
אם אני מברך יצחק ישמעאל מבקש להתנער והוא
רשע אלא אעבור אני ולא אברכ עד שנגלה הקב"ה
על יצחק וברכו שנאמר (שם כה) ויהי אחרי מות
אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, ויצחק בירך
ליעקב ויעקב ברך לשנים עשר שבטים שנא' (שם מט)
וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר
בברכתו בירך אותם, מכאן ואילך אמר הקב"ה למשה
הרי הברכות מסורות לכה הכהנים יהיו מצרכין את
בני. ובנ"ר ואברהם מצרכין הכהנים מצרכין את
ישראל שנא' (במדבר ו) ושמו את שמי על בני ישראל
ואני אברכם. אמר הקב"ה אני אברכם לכהנים
לאותו השבט, אמר הקב"ה בעולם הזה שבט לוי
מברך אחכם אבל לעתיד לבא אני בכבודי אברך
אחכם שנאמר (ירמיה לא) יברכך ה' נוה נדק
הר הקודש :

בית הבטוח

שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב
לשמוע מפת הכפילים זכר כי אינם יודעים
לעשות

את ישראל ולפי שהיה עתיד למסור להם כ"ד מחנות
כהונה ועם זו הרי כ"ה כה צנימפריא הכי הוו,
ודרך הקבלה במלת חנכרו שהיא מדה שמחוכה
ההנבאל הנביאים כלם חזן ממשה רבינו ע"ה כבר
הזכרתי בפירוש החורה (כס' רבינו בחיי) במקומו
ואין להאריך בחבור זה. יברכך ה' וישמך על דרך
השם חוספת הברכה וריבוי הסוכה ועכ הברכה
שמירה מה שאי אפשר לבשר ודם שהרי יש בידו כח
להעשיר האדם אבל אין בידו כח להעמידו בידו
ולשמרו. וכן אמרו ז"ל מלך צ"ו יש לו אוהב צמוריה
ואוהב א' ברומי שלח המלך אחריו וצא אללו נתן לו
מאה ליסר של זהב טענו ויצא לדרך נפלו עליו ליססים
נפלו כל מה שבידו שמה יכול המלך לשמרו מן
הליססים לכך כתוב (שם ו) יברכך ה' וישמך. יאר
ה' פניו אליך ויחונך, יסביר לך פניו אם אתה רואה
לכך כענין שכת' (משלי פז) באור פני מלך חיים ואם
לאו ויחונך יתן לך מחנות חנם, וכן מדת חנון
מלשון מחנת חנם, וזש"כ (תהלים פז) אלהים יחנונו
ויברכנו, (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך יהיו פניו
נשואות לך בכל מקום שחפנה וזה הסך ממה שכת'
(ישעיה ח) אעלים עיני מכס, וכיון שהוא מושגח
מבעל ההשגחה ית' הנה הוא מצורך במדת השלום
זהו וישם לך שלום. ועל דרך המדרש יברכך צננים
וישמך צננות שהננות לריכות שימור וכן הוא אומר
(תהלים קכא) ה' שומך ה' לך על יד ימינך,
(במדבר ו) יאר ה' פניו יעמיד ממך בנים בני חורה
שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה וחורה אור, יעמיד
ממך כהנים שמאירים את המזבח שנא' (מלאכי ח)
ולא תאירו מזבחי חנם וכת' (ויקרא ו) והאש על
המזבח תוקד בו, ויחונך שנה ר' חייא הגדול יחנה
אנלך. ד"א יעמיד ממך חנונים שנא' (זכריה יב)
ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן
וחנונים, ישא ה' וכתיב (דברים י) אשר לא ישא
פנים הא כיצד קודם גזר דין אם עשה חסוד ישא,
אחר גזר דין אשר לא ישא, ודרשו ז"ל צמס' ברכות
(דף כב) ישא ה' פניו אליך וכי הקב"ה נושא פנים
והלא כבר נאמר אשר לא ישא פנים אמר הקב"ה ולא
אשר פנים לישראל כדרך שנא' לי שהרי כת' (דברים
ס) ואכלת ושבעת וברכת עד כדי שביעה והם דקדקו
עד עומן אפילו כזית וכביצה לפיכך כת' ישא ה'
סגיו אליך. ודרך הקבלה בשלשה סמקיס אלו ענין
נעלם ובזמן שש"ן אומרן יש. לכוון צהם כוונת הכהן
כשהוא מקריב קרבן בדרך עליה המחשבה ממטה
למעלה ואין להאריך בכאן כי כבר בארתי הכל בפ'
התורה (בספר רבינו בחיי) :

ובמד"ש שיר השירים (שיר ג) הנה מסחו שלשלמה
ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל
כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו
מפחד בלילות, וכי שמירה היה נרין שלמה אלא
שחקק סביב למסחו ברכת כהנים שהיא ששים אותיות.
ד"א הנה מסחו שלשלמה אינו מדבר אלא במלך
שהשלוש שלו, מסחו זה ביהמ"ק ולמה נמשל ביהמ"ק

הכתוב לשירוש זה כי אינם יודעים לעשות רע אינם מחבונים ומצחינים לעשות רע :

גדול כח בית הכנסת שהוא דוגמת בהמ"ק וע"כ נקרא מקדש מעט שכן דרשו ז"ל בפרק בני העיר (דף כט) (יחזקאל יא) ואחי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם אלו בני כנסיות ובתי מדרשות, והנה התפלה נשמעת שם יותר לפי שהכל מהקבלין שם ואין הקב"ה מואש תפלתן של רבים, שנאמר (איוב לו) הן אל כביר לא ימאס וכתיב (משלי יא) ברב עש הדרת מלך. ובמדרש משלי חמר ר' הנינח בא וראה שבתו וקדושתו של הקב"ה שאע"פ שיש לפניו חלק אלפים ורבי רבבות כחות של מלאכי השרת שיברתוהו אינו חפץ אלא בשבתן של ישראל שנאמר ברב עש הדרת מלך ואין עש אלא ישראל שנאמר (ישעיה מג) עש זו יצאתי לי הלהי יספרו בשביל שיספרו בעולם תהלה יצאתי, וכן הכתוב אומר נדיבי עמים נאספו עש אלהי אברהם (תהלים מז) ח"ר כימון אימתי הקב"ה מהעלה בעולמו בשעה שישראל נאספים בבתי כנסיות ובתי מדרשות ושומעין אגדה מפי חכם אנו מחעלה בעולמי ואומר למלאכי השרת צואו וראו עש שילצתי לי כמה הם משבחים אותי באותה שעה הם מלבישין אותי הוד והדר לכך נאמר ברב עש הדרת מלך. וכשם שנבנה בהמ"ק בנובה ההר כך נלטינו להגביה בית הכנסת יותר מבנייני שאר הבתים שנא' (עזרא ט) לרומם את בית אלהינו, וכל היושב שם ראוי שיתלבש אימה כי כן נלטינו. ליראה מפני אימת השכינה. וכמו שאמרו ז"ל המתפלל לריך שיראה עצמו כאלו שכינה ברויה כנגדו שנא' (תהלים יז) שויתי ה' לנגדי, וזה על המתפלל בכל מקום שהרי שכינה בכ"מ ק"ו במקומות המיוחדים להפלה ולעבודה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות :

הבא לבית הכנסת ראוי לו ליהרר מכל מהשגה רעה כי המהשגה הרעה היא צומאת הלב, וזהו ק"ו ממה שהלריך יעקב עהרת הגוף כשראה לבא אל בית אל שנא' (בראשית לה) והסדרו והחליפו שמלותיכם הזהירים בפהרת הגוף משומאת ע"ז שלקהו משכס או משומאת ההרונים שהרגו בשכס ואם יעל עומאת הגוף הנריכס פהרה צבואת אל בית הש"י ק"ו שיצטרך האדם עהרת הלב צבואו להחפול שם, כי מן הידוע ששומאת הלב קשה הוא משומאת הגוף וענשה חמור במאד מאד אצל הגשם, וכעלן שדרשו ז"ל (יומא פ"ג דף כט) הרהורי עבירה קשין מעבירה, ואחר שיספר לבו ממחשבה רעה לריך שיגדור עצמו בריבוי שיחה עם חבירו בבית הכנסת בדברי הול גס בעיני עסקיו אלא שיהיו דבריו מעבים זולתי כשהוא מדבר בחפלה ודברי שבת והודאה לפני המקום ית' ק"ו שלא ישיח בשעת תפלה בברכות של קריאת שמע ובאותן מקומות שאשרו חכמים לשיח ולהפסיק בהם : **חייב** אדם להדליק נרות בבית הכנסת לפי שהמקום ההוא מיוחד לתפלה שהיא מפעילות הגשמה והנשמה נמשלה לנר שכן אמר שלמה ע"ה (משלי יב) אור נדיקים ישמה, וע"כ הנשמה נהנית ושמחתה מרובה

לעשות רע (קהלח ד). הזהיר קהלת הכתוב הזה ולמד דעת אה העם לטהר עצמם מבית ומחוץ בלכתם לבית התפלה כי אין האדם נקרא טהור עד שיתחתן בשמים. האחת טהרת הגוף והשני טהרת הלב ושתיהם נכללות במלת רגלך. טהרת הגוף שאמר שמור רגלך וכינה כל הגוף ברגל מפני שכל הגוף נסמך ונשען על הרגל והוא כלי ההליכה אשר בו יתקרב האדם אל חועלתו וייתרחק מזקו, או יהיה רגלו ממש לפי שהוא דבר מזוי להיות הלכלוך שבדרכים דבק בו וכל לכלוך שהגשם קנה בו הוא קרוי ערוה ואמר הכתוב (דברים כג) ולא יראה בך ערות דבר, וע"כ הזהיר האדם שיסמור גופו ואיבריו ויכלול השמירה הזאת הוא שיבדוק נקביו תהלה וכל זה נכלל בלשון רגלך (שמואל א' כ"ד) להסך את רגליו שפירשו לבדוק נקביו שכל המשהה אותם משקן נפשו שכן אמרו ז"ל כל המשהה נקביו עובר משום אל חשקו וכו', והבדוק את עצמו הוא המטהר את עצמו בטהרת הגוף חף כי בלכתו לבית התפלה כי ראוי לו שישגיח על גופו שיהיה טהור מפני שהוא כלי הנשמה העליונה הטהורה ואם חשך הנשמה ותחכן לה להרחות פעולותיה בכלי טהור בית ה' לעמוד לשרת בשם ה'. טהרת הלב הוא שאמר שמור רגלך כי מלת רגלך שם משותף וענינו סבה מלשון לרגל המלאכה (בראשית לו), ומן הסבות המישרות את האדם לדרך האמת היא טהרת הלב ואמר דוד ע"ה (תהלים נח) לב טהור ברא לי אלהים, וכן הזהירו ז"ל שיתחייב האדם לישר סבותיו ולהיטיר כל מחשבותיו בשעת תפלה שנא' (יחזקאל ח) ורגליהם רגל ישרה ופי' סבותיו, וע"כ הביאו ראיה מהיות הקדש שכל סבותיהם ישרות מתמידות בהישרה כל מדותיהם לעבודה ה' ית'. והודיענו הכתוב כי לאחר שיטהר אדם עצמו בטהרת הגוף מן הענינים המביאים אותו להיות בלתי טהור ואחר שיישר סבותיו בטהרת הלב וטהרו וקדשו משומאות עון המהשגה הרעה אז יהיה האלהים קרוב לשמוע תפלתו, זה שאמר וקרוב לשמוע ותהיה תפלתו יותר מקובלת. מקרבן הכסילים שאינם יודעים לעשות רע, ביאור לעשות רע להסיר רע, מלשון ובארנכס לא תעשו שדרשו ז"ל זה הסירוס והסירוס זה הסרת החולדה וכן דרשו ז"ל כמה שכתוב (בראשית יח) וכן הבקר אשר עשה וכן כמה שכתוב (שם ט) וידע את אשר עשה לו בנו הקטן, ובעלי הפשט מפני חסרונן בידיעת הלשון אמרו שהוא חסר רק כלומר שאינם יודעים לעשות רק רע :

ובפרק מי שמחו (דף כג) דרשו ז"ל מאי דכתיב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים שמור עצמך בלא תהטא ואם תהטא תביא קרבן וקרוב לשמוע הוי קרוב לשמוע דברי חכמים במציאין קרבן ועושין תשובה ואל תהי ככסילים במציאין קרבן ואין עושין תשובה, כי אינם יודעים לעשות רע אי הכי לדיקי נינהו אלא שחושאין ומציאין קרבן ואינם יודעים אם על תשובה הם מציאין אז על הרעה אמר הקב"ה בין טוב לרע אין מזהינין קרבן מציאין לפני, וביאור

בניכם על האדמה הוא דכתיב אבל בפניהם לא
כיון דאמרו ליה קא מקדמי ומחשכי לבי כטיסחא
אמר היינו דמהניא להו כדקאמר להו רבי יהושע
לכנוהי קדימו וחשיכו ועיילו לבי כטיסחא כי היכי
דחורכו חיי, והוכיחו זה מן המקרה ששכר המזון
הזאת הוא אריכות ימים שגא' (משלי ח) אשרי
אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור
מוצות פתחי. וכחוב (שם). כי מולאי הלא היים
ויפק רגון מה' :

אות גזלה גימ"ל

בצדקה חכונני רחמי מעושק כי לא היראי וממחה
כי לא תקרב אליך (ישעיה נא). ישעיה
הנביא ע"ה הזכיר בכחוב הזה על ענין הגזל שיהרחק
האדם ממנו מפני שהוא עון פלילי ועונשו אש שורפת
מכלה את העולם. וידוע כי המזון הזאת מן
המזונות המושכלות שאלו לא נהנה החורב ימלאנה אדם
בשכלו. והנה זה משבע המזונות שגלגול אדם הראשון,
ולריך אדם שישא ויתן באמונה ויהיה נקי כפיס מן
הגזל כדי שיהיה זוכה לעלות בהר קדש אלהים והוא
שומר דוד ע"ה (תהלים כד) מי יעלה בהר ה' ומי
יקום במקום קדשו נקי כפיס ובר לבב למדנו מכאן
כי מי שיש בידו גזל הוא מרוחק מהר ה' וממקום
קדשו. ויש החשודות גדולה בדבר זה מענין הקרבות
ממה שהרחיקה תורה מן המזבח כלי המזון בקרבן
העוף וכענין שכתוב (ויקרא ח) והשליך את מוראחו
בנוצתה לפי שהוא כלי הגזל ולא חספיק בהן הרחיצה
כמו שכתוב בקרבן בהמה (שם) והקרב והכרעים
ירחץ במים, כי הבהמה על אבוס בעליה ניזונת אבל
העוף ניזון מן הגזל. והנה זה אזהרה רבה וענין
נפלא שתעגורנה בו המחשבות ושיקילו בו ישיני הלב
כי כל מי שיש בידו גזל לא יגש אל מזבח ה' ולא
יעלה ולא יראה לפניו אבל סקן ישקלנו ותעב יתעבנו
אם לא יחזיר הגזלה, ודרז"ל כל מי שבדוד גזל אין
מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה שגא' (תהלים ה)
לא יגורך רע לא יגור במגורך רע. ומפני שהלדקה
והגזל שני הפכים גמורים זה קיום העולם וזה
חורבנו לכך הזכיר הנביא בכלן את שניהם יחדיו כדי
שיחקרב האדם אל מדה טובה והיא הלדקה ויהרחק
ממדת הרע והוא הגזל, וע"כ אמר בלדקה חכונני
רחמי מעושק היה לו לומר החרחקי כמו חכונני אבל
ענינו רחמי בניך מעושק כי אין מעשה בארץ אלא
ביושבי הארץ וכמו שכתוב (חיוב ה) כי לא יגש
מעשר און ומאדמה לא יגמה פמל, ואמר כי לא
חיראי, כדי שלא תיראי ונתן טעם לדבר כי כל הירא
אינו אלא בשביל ההפא כי כל מי שלא השא מעולם
ראוי שיהיה בטוח לא יירא, ומיניו באדם הראשון
שלא היה ירא כלל קודם ההפא אבל כשהפא הוגדק
להיותו ירא ולקך הזכיר מיד (בראשית ג) ואירא כי
עירוס אנכי, וממחה כי לא הקרב כי כל ההרחק
מעשק מרחק מן המחה וכל מי שאינו מהרחק

מרוצה באותה האור ומחנהב ומחפשת באותה
שמחה לפי שהאור מינה וכל מין הוא מחקרב אל
מינו ונהנה ומחוך שמחה עובדת את הש"י בשמחה
כי אין שלמות העבודה אלא בשמחה, ומכאן טעם
להלקח המגורה בתשכן ובמקדש על דרך הפשט,
ואע"פ שזה אור גופני ועלם הנשמה אור שכלי מ"מ
מנינו כי נשמת האדם מתלבשת שמחה והדוה לקראתו
והיא מתעוררת בסבתו אל העבודה בשמחה, ולכך
הזהירו ז"ל להדליק נרות בבית הכנסת והוא שדרשו
ז"ל (ישעיה כד) ע"כ באורים כדו ה' באילין פנסיא,
כי הבית שמדליקין שם נרות הלא הוא מפואר ומכובד
בעיני הצריח ומעלתו קבועה בנפשם יותר מן הבית
שאין מדליקין שם, וכמו שאמרו אינו דומה פלטרין
שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין :
אסור לנהוג קלות ראש בבית הכנסת כגון אלו
שנכנסין שם בקלות הראש בשעת חפלה
ומגביהין את קולם לדבר כאלו היו ברחובות קריה,
והם הולכים בשעירות לבס הרע ולא ישימו אל לבם
קדושת המקום, וכן דרשו ז"ל בפרק בני העיר (דף
כח) בחי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם
קלות ראש אין אוכלים בהן ואין שותין בהן ואין
נאותין בהן ואין מטיילין בהן ואין נכנסין בהן בחמה
מפני החמה ובנשמים מפני הנשמים, אבל קורין
בהן ושוגין בהן ומספידין בהן הספד של רבים מכבדין
אותן ומרביצין אותן, אמר רבי יהודה אימתי ביישובן
אבל בחורבנן מניחין אותן ועולין בהן עשבים מפני
עגמת נפש, אמר רב אסי בחי כנסיות שצבבל על
תנאי הן עשויות ואע"פ"כ אין נוהגין בהן קלות ראש
ומאי ניהו חשבונות, אמר רב ששת בית הכנסת
שמהשבין בו חשבונות לסוף מליצין בו מח מזוה, ואין
עושין אותו קסנדריא לפי שזה דרך בזיון שמשתמש
בו כמי שמשתמש באחד הבתים אבל אם נכנס שם
להתפלל מותר לעשותו קסנדריא :

כל הכונה כוחל אחד בבית הכנסת או שום בנין
ואפי' דבר מועט ואפילו קבע שם מסמר אחד
לזורכו ולחקונו ה"ז זכות גדול, שהרי ענין בית
הכנסת מזוה כללית ותחתיה מזונת פרטיות רבות מאד
ובכל עבודה מהם אחת ואחת לשם ית'. וכבר ידעת
כי הדין בכל השם מאות ושלושה עשרה מזונת שהם
כלליות ואין לפרטיהם קץ ותכלית שלכך אמר דוד ע"ה
לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מזונתך מאד :
דרשנו ז"ל בצרכות בפרק הראשון (דף ח) כל מי
שיש לו בית הכנסת צעירו ואינו הולך לשם
נקרא שכן רע שגא' (ירמיה יד) כה אמר ה' על כל
שכני הרעים, ולא עוד אלא שגורס רע לעצמו ולבניו
אחריו שגא' (שם יב) הנינו נחשם מעל אדמתם, כל
מי שמקדים ומעריב לבית הכנסת זוכה לשרת להקב"ה
לעוה"כ, שכן דרשו ז"ל במדרש תהלים (תהלים קא)
הולך בדרך תמים הוא ישרתני מי שמשתדל בעוה"כ
הוא ישרתני לעוה"כ, וגם בעוה"כ זוכה לאריכות ימים
שכן דרשו ז"ל בצרכות אמרו ליה לרבי יוחנן איבא
סבי צבבל תמה ואמר כי כתיב למען ירבו ימיכם וימי